

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2007:x
ISSN 1404-0891

Österåkers folkbiblioteksutveckling under åren 1958 – 1983

ANNA KESSLER

HÖGSKOLAN I BORÅS

© Anna Kessler

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Österåkers folkbiblioteksutveckling under åren 1958 – 1983

English title: The development of the public library in Österåker during 1958 – 1983

Författare: Anna Kessler

Kollegium: Kollegium 1

Färdigställt: 2007-01-02

Handledare: Magnus Torstensson

Abstract: The purpose of this thesis is to describe and analyse the development of the public library in the district of Österåker during a period of 1958-1983. The main goals have been to identify the crucial events in the history of the library within their historical context and to analyse the factors that have been important for the development: financing, location, staffing, stock of books, book-lending level and different activities for children, youngsters and adults. The consideration has been taken to reasons and consequences of these events. The hermeneutic interpretation model of interaction between parts and wholes, between reasons and results is the basic method in this research which leans mainly upon local archives in Österåker.

The public library in Österåker was established in 1952 as a fusion of previously existing small libraries: the parish library in Östra Ryd, the Labour Movement's library and the temperance movement's library. This public library, which was small and neglected in the fifties, developed to a relative big and modern cultural community centre in the seventies. The most important milestones in the development were: moving to Municipal Hall in 1955, employment of the very first professionally skilled librarian in 1969, receiving of a Government subsidy for developing of regional libraries in 1970, moving to the larger premises in 1971 and moving to the permanent location in Folkets hus in 1978. The library fortune depended on the local conditions and the national politics, both constituting the framework for possibilities to grow and develop. The research shows that a good economy together with appropriate premises and skilled staff provides a good base for a successful development.

Nyckelord: bibliotek, folkbibliotek, folkbibliotekshistoria, folkrörelsebibliotek, Österåker

Innehållsförteckning

1. INLEDNING.....	5
1.1 BAKGRUND	5
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
1.3 BEGREPP- OCH ORDFÖRKLARING.....	6
1.4 KÄLLOR.....	7
1.4.1 Litteratur om folkbiblioteksutveckling i Sverige.....	7
1.4.2 Litteratur om Österåker.....	7
1.4.3 Analysmaterial.....	8
1.5 AVGRÄNSNINGAR.....	8
1.6 METOD OCH ARBETSSÄTT.....	9
1.6.1 Källkritiska kriterier.....	9
1.6.2 Tolkningsmodell.....	10
1.7 DISPOSITION.....	11
2. FOLKBIBLIOTEKSUTVECKLING I SVERIGE FRAM TILL SLUTET AV 1970-TALET.....	12
2.1 EKONOMISKA OCH POLITISKA FÖRUTSÄTTNINGAR	12
2.1.1 Kommunreformerna.....	13
2.2 FOLKBILDNING OCH FOLKRÖRELSER	14
2.2.1 Sockenbibliotek.....	15
2.2.2 Folkrörelsebibliotek.....	15
2.3 STATENS UTREDNINGAR OCH BESLUT UNDER ÅREN 1905-1949	16
2.4 STOCKHOLMS CENTRALBIBLIOTEK OCH BIBLIOTEKEN I STOCKHOLMS LÄN.....	19
2.5 KOMMUNALISERING.....	20
2.6 KOMMUNREFORMENS PÅVERKAN PÅ BIBLIOTEKSUTVECKLINGEN.....	20
2.7 STATENS UTREDNINGAR OCH BESLUT UNDER 1950- 60- OCH 70-TALEN.....	20
2.8 VIKTIGA FAKTORER I FOLKBIBLIOTEKSUTVECKLINGEN	23
2.8.1 Lokaler.....	24
2.8.2 Personal.....	25
2.8.3 Bokbestånd och utlåning.....	26
2.8.4 Barn- och ungdomsverksamhet.....	28
2.8.5 Allmänkulturell verksamhet.....	29
3. HISTORIK ÖVER ÖSTERÅKERS KOMMUNS UTVECKLING.....	31
3.1 EKONOMI	31
3.2 KOMMUNIKATIONER	32
3.3 BEFOLKNING	33
3.4 BEBYGGELSE.....	34
3.5 KOMMUNREFORMERNA.....	35
3.6 POLITIK	35
3.7 KULTUR.....	37
4. ÖSTERÅKERS FOLKBIBLIOTEKS FÖREGÅNGARE OCH DESS VERKSAMHET FRAM TILL 1952.....	38
4.1 SOCKENBIBLIOTEK I ÖSTRA RYDS FÖRSAMLING	38
4.2 ABF:S STUDIECIRKELBIBLIOTEK	39
4.3 LOGENS BLENDA BIBLIOTEK I NYKVARN	42
5. ÖSTERÅKERS FOLKBIBLIOTEK UNDER ÅREN 1952- 1983	44
5.1 BILDANDET AV DET KOMMUNALA FOLKBIBLIOTEKET	44
5.2 BIBLIOTEKVERKSAMHET UNDER FÖRSTA ÅREN 1952-1955	45
5.2.1 Finansiering.....	46
5.2.2 Lokaler.....	47
5.2.3 Personal.....	47
5.2.4 Bokbestånd och utlåning.....	47

5.3 BIBLIOTEKSVERKSAMHET UNDER ÅREN 1956-1969	48
5.3.1 Finansiering.....	49
5.3.2 Lokaler.....	51
5.3.3 Personal.....	51
5.3.4 Bokbestånd och utlåning.....	52
5.3.5 Allmänskulturell verksamhet och barnverksamhet.....	53
5.4 BIBLIOTEKSVERKSAMHET UNDER ÅREN 1970-1978	54
5.4.1 Finansiering.....	56
5.4.2 Lokaler.....	57
5.4.3 Personal.....	59
5.4.4 Bokbestånd och utlåning.....	60
5.4.5 Barn- och ungdomsverksamhet.....	61
5.4.6 Allmänskulturell verksamhet	63
5.5 BIBLIOTEKSVERKSAMHET UNDER ÅREN 1979-1983	64
5.5.1 Finansiering.....	65
5.5.2 Personal.....	66
5.5.3 Bokbestånd och utlåning.....	66
5.5.4 Barn- och ungdomsverksamhet.....	67
5.5.5 Allmänskulturell verksamhet	68
6. ANALYS	69
6.1 OMSTÄNDIGHETER KRING FOLKBIBLIOTEKSBILDANDET 1952 OCH FLYTTNINGEN 1955, SAMT BIBLIOTEKETS EKONOMISKA SITUATION UNDER 1952-55	69
6.1.1 Konsekvenser av händelserna under 1952-56. Lokalfrågan, bokbeståndet och utlåningen.....	70
6.2 BIBLIOTEKETS SITUATION UNDER 1956-1969 OCH BAKGRUNDEN FÖR ANSTÄLLNINGEN AV DEN FÖRSTA FACKBIBLIOTEKARIEN 1969	70
6.2.1 Konsekvenser av händelserna under 1956-1969. Personalfrågan, finansieringen, bokbeståndet och utlåningen.....	71
6.3 FOLKBIBLIOTEKETS SITUATION EFTER ERHÅLLANDET AV UTVECKLINGSBIDRAGET 1970, ”DEN NYA KULTURPOLITIKEN”, OMSTÄNDIGHETERNA KRING LOKALFRÅGAN, FLYTTEN 1971 OCH FLYTTEN TILL FOLKETS HUS 1978.....	72
6.3.1 Konsekvenser av händelserna under 1970-78. Personalfrågan, lokalfrågan, bokbeståndet och utlåningen, barn- och ungdomsverksamheten, allmänskulturella verksamheten.....	73
6.4 FOLKBIBLIOTEKETS SITUATION I BÖRJAN AV 1980-TALET OCH KONSEKVENSERNA AV DEN EKONOMISKA KRISEN	74
6.5 SUMMERING AV ANALYSEN OCH SLUTSATSER.....	75
7. SAMMANFATTNING	77
KÄLLFÖRTECKNING	79
OTRYCKTA KÄLLOR	79
TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR.....	81
BILAGA 1. KRONANS VÄRDE 1914 – 2005	84

1. Inledning

Mina intressen för framförallt kulturhistoria men även för lokalhistoria har varit de främsta orsakerna till att jag har valt Österåkers folkbibliotekshistoria som ämne för min magisteruppsats. Jag har bott i Österåkers kommun i över 20 år och har alltid varit intresserad i kommunens historia. Vid tiden för val av uppsatsämnet läste jag om möjligheten att skriva om bibliotekshistoria. Ämnet, bibliotekshistoria, stämde bra med mina intressen och därför bestämde jag mig för denna möjlighet. I min uppsats beskriver jag och analyserar Österåkers folkbiblioteks historia under åren 1952-1983.

Det tog en lång tid att gå igenom och samla material till denna uppsats. Detta har varit möjligt och har gått bra tack vare en mycket hjälpsam och snäll personal på Österåkers folkbibliotek och på Österåkers kommuns arkiv.

1.1 Bakgrund

Österåkers kommun är en skärgårdskommun i Södra Roslagen. Den ligger ca tre mil nordost om Stockholm. Kommunens yta på ca 559 kvadratkilometer fördelas på land – 310 km², sjöar – 12 km² och hav – 237 km². Det finns ca 800 öar, de största är Ljusterö, Ingmarsö och Husarö. Kommunen har en befolkning på ca 37 000 personer av vilka de allra flesta, ca 25 000, bor i Åkersberga. Befolkningen är relativt ung. Det finns många barnfamiljer. Medelåldern är 37 år. Åkersberga är en tätort och centrum för förvaltning, företagande och kultur. Den har utvecklats relativt snabbt från ett litet stationssamhälle vid Roslagsbanan till en dynamisk bostadsort i Storstockholm. Kommunen har genomgått förändringar i samband med kommunreformerna 1952, 1967 och 1974.¹

Österåkers folkbibliotek omfattar idag Åkersberga bibliotek, som är huvudbibliotek, samt filialerna Ljusterö bibliotek, Ingmarsö bibliotek och Österåkersanstaltens bibliotek. Mediebeståndet är ca 112 000 och det totala årliga utlånet uppgår till ca 180 000. Det finns 13 anställda som ser till att hela verksamheten fungerar och tar emot ca 155 000 besökare per år. Det organiseras ca 12 utställningar och flera andra arrangemang per år i huvudbiblioteket och filialerna. Huvudbiblioteket är öppet 38 timmar per vecka.²

Folkbiblioteket i Österåker startade sin verksamhet i och med den stora kommunreformen år 1952 och sammanslagningen av kommunerna Österåker och Östra Ryd. Biblioteket bildades av ABF: s studiecirkelbibliotek i Åkersberga, logens Blenda av I.O.G.T. bibliotek i Nykvarn och Östra Ryds folkbibliotek. Arbetarrörelsens och nykterhetsrörelsens bibliotek hade funnits i Österåkers kommun sedan 1912 respektive 1907. Folkbiblioteket i Östra Ryds kommun hade funnits i denna kommun sedan 1946. Detta bibliotek hade, i sin tur, blivit bildat av ett tidigare sockenbibliotek från början av 1880-talet. Österåkers folkbibliotek har, med andra ord, sina rötter i folkrorelserna samt delvis i sockenbibliotek, vilket är ganska vanligt i de svenska folkbibliotekens historia. Folkbiblioteket i Österåker var alltid bundet till utvecklingen av sin kommun och påverkades av kommunreformer genomförda år 1952, 1967, 1974 och 1983 .

¹ Österåkers kommuns hemsida

² Österåkers folkbibliotek. Österåkers kommun, kultur- och fritidsnämnden, årsredovisning och verksamhetsberättelser 2004, s. 1-6

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med min uppsats är att beskriva och analysera framväxten och utvecklingen av folkbiblioteket i Österåkers kommun under åren 1952 – 1983. För att belysa bakgrunden till Österåkers folkbiblioteks utveckling samt öka förståelsen för denna process presenterar jag även folkbibliotekets föregångare och beskriver kommunaliseringsprocessen. I uppsatsen vill jag identifiera och analysera de händelser som var centrala i folkbibliotekets utveckling och som ledde till att biblioteket blev ett modernt folkbibliotek. Detta gör jag genom att fokusera min undersökning framförallt på de faktorer som har varit mest väsentliga för bibliotekets utveckling, d.v.s. finansiering, lokaler, personal, bokbestånd och utlåning, barn- och ungdomsverksamhet samt allmänskulturell verksamhet.

Jag kommer att analysera följande frågor:

- vilka var milstolparna i Österåkers folkbibliotekshistoria, hur uppkom de och vad hade de för konsekvenser för utvecklingen av biblioteket?
- hur utvecklades finansieringen, lokalfrågan, personalfrågan, bokbeståndet och utlåningen, samt barn-, ungdoms- och den allmänskulturella verksamheten under åren 1952-1983?

Jag genomför mitt arbete mot bakgrund av den allmänna svenska folkbiblioteksutvecklingen samt de lokala förutsättningarna. Detta betyder att jag kommer att söka förklaringar för Österåkers folkbiblioteks utveckling i de lokala förhållandena, framförallt kommunsammanslagningarna och befolkningens storlek, samt i den nationella folkbibliotekspolitiken.

1.3 Begrepp- och ordförklaring

”Folkbibliotek” är det centrala begreppet i hela min uppsats. ”Modernt folkbibliotek” är det begrepp som är viktigt för framförallt analysdelen. ”Utveckling” är det ord som jag använder genomgående i hela uppsatsen.

I Nationalencyklopedin och Nationalencyklopedins ordbok finns följande förklaringar:

- ”Folkbibliotek - för allmänheten tillgängligt bibliotek som tillhandahåller medier för förströelse, bildning och utbildning”.³
- ”Folkbibliotek - bibliotek som är helt tillgängligt för allmänheten med böcker som berör alla ämnesområden”.⁴
- ”Modern - som sammanhänger med nutiden med vag gräns bakåt”.⁵
- ”Utveckling - process varvid ngt förändras och ofta blir mer komplicerat el. värdefullt”.⁶

Definitionen av begreppet ”folkbibliotek” finns även i flera av de dokument som jag presenterar i kapitel ”Folkbiblioteksutveckling i Sverige fram till slutet av 1970-talet.

Termen ”modernt folkbibliotek” förklaras mycket träffande i Magnus Torstenssons bok ”Att analysera genombrottet för moderna folkbiblioteksidéerna”:

³ Nationalencyklopedin, band 6, s. 461: ”folkbibliotek”

⁴ Nationalencyklopedins ordbok, band 1, s. 424: ”folkbibliotek”

⁵ Nationalencyklopedins ordbok, band 2, s. 393: ”modern”

⁶ Nationalencyklopedins ordbok, band 3, s. 491: ”utveckling”

Den gamla typen av obetydliga bibliotek för 'de arbetande klasserna', som man då uttryckte det, kan ej längre leva upp till tidens krav. I stället behövs folkbibliotek av den typ som nått en hög utveckling i Sverige i dag med utbildad personal, inbjudande lokaler, avdelningar för barn och vuxna, ett väl sammansatt bokbestånd inom såväl skön- som facklitteratur, dagstidningar och tidskrifter mm för att folkbiblioteken skall fylla sin funktion i samhället.⁷

När jag använder termen "modernt folkbibliotek" menar jag just ett allmänt tillgängligt bibliotek som erbjuder brett och kvalitativt bokbestånd, professionell service och lämpliga, väl utrustade lokaler, samt bedriver barn-, ungdomsverksamhet och annan kulturell verksamhet i bildningssyfte.

När jag använder ordet "utveckling" menar jag en förändring i tiden.

1.4 Källor

Mina källor består dels av litteratur om den allmänna folkbiblioteksutvecklingen i Sverige samt litteratur om Österåkers historia, dels av material som utgör grunden för min analys och som rör Österåkers folkbiblioteks och dess föregångares verksamhet.

1.4.1 Litteratur om folkbiblioteksutveckling i Sverige

Beskrivningen av folkbiblioteksutvecklingen i Sverige har jag huvudsakligen baserat på rapporter kopplade till statliga utredningar och betänkande, samt författningar. Knut Tynells bok "Folkbiblioteken i Sverige: det svenska folkbildningsarbetet, del I" från 1931 har varit en mycket bra källa om tidigare biblioteksutveckling i Sverige. Åke Åbergs kapitel "Folkbibliotekens historia intill 1960-talet" och Thord Plaenge Jacobsons kapitel "Folkbiblioteken under 1960- och 1970-talet" i "Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen" från 1982 har varit mycket relevanta för senare tiders biblioteksutveckling. I Bengt Hjelmqvist bok "Det starka biblioteket" från 1993 har jag funnit en mer levande bild av folkbiblioteket vilket hjälpte mig med att hitta sammanhang i de historiska händelserna och dokumenten. På liknande sätt har Magnus Torstenssons bok "Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna. Exemplet Sverige och några jämförelser med USA" från 1996 har hjälpt mig att förstå den första fasen i folkbiblioteksutvecklingen. Denna bok som är licentiatavhandling i biblioteks- och informationsvetenskap har även varit en utmärkt introduktion i folkbiblioteksproblematiken ur forskningsperspektiv. Det finns också flera magisteruppsatser som handlar om historia av olika folkbibliotek i Sverige. De har varit intressanta och inspirerande för mitt arbete. Marina Hjärpes magisteruppsats från 2005 handlar om folkbiblioteksutveckling i Styrso i Göteborgs södra skärgård under 1943-76. Styrso var en egen kommun fram till 1973 och den blev del av Göteborgs kommun efter kommunreformen 1974. Styrso folkbibliotek bildades 1943 men det dröjde många år innan biblioteket hade tillräckligt bokbestånd för att betjäna filialerna och innan biblioteket fick ändamålsenliga lokaler. Bibliotekets utveckling skedde under inflytande av kommunen och staten, samt tack vare personligt engagemang. Styrso folkbiblioteksutveckling uppvisar flera likheter med utvecklingen av Österåkers folkbibliotek.

1.4.2 Litteratur om Österåker

Litteratur gällande Österåkers kommun, dess historia och utveckling har jag hittat i folkbibliotekets Roslagssamling. Boken "I Roslagen. Kulturhistoriska miljöer i Österåker" av Gabriele Prenzlau-Enander, från 1998, har givit mig en bra översikt över ämnet, medan Evert Lööfs artiklar i hembygdskrifter från 1992 "Österåker förr och nu", "Industrier i gamla

⁷ Torstensson, Magnus 1996. *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna. Exempel Sverige och några jämförelser med USA*, s. 45

Österåker” och ”Österåker från forntid till nutid”, samt Eric Jarnebergs ”Roslagsbanan och bygden 1885-1985” i Täby hembygdsförenings skriftserie nr19 har bidragit med mer detaljerad bild av den historiska Österåker. Fritjof Thuns ”Minnen” från 1971 har varit en mycket värdefull bok som har hjälpt mig att förstå den sociala och politiska bakgrunden till folkbildningens och folkbibliotekets tillkomst och framväxt i kommunen. Den har även varit min grundkälla för den allra tidigaste perioden i ABF:s studiecirkelsbiblioteks historia. Det finns ingen uppsats eller annat forskningsarbete som handlar om folkbiblioteket i Österåker.

1.4.3 Analysmaterial

Källor som utgör grunden för beskrivning och analys av Österåkers folkbiblioteksverksamhet och dess föregångare består av arkivmaterial, tidningsartiklar, en bandinspelning och en intervju. Arkivmaterial har jag dels kunnat arbeta med på Österåkers centralarkiv och också kunnat låna av folkbiblioteket. ABF:s studiecirkelsbiblioteks protokoll 1933-1952, Österåkers folkbiblioteks- och biblioteksstyrelsens protokoll 1952-1967, Österåkers kommuns kommunalnämnds och kulturnämndens protokoll från 1966 och framåt, samt tillhörande redogörelser, låntagarjournaler, statistikjournaler och diverse handlingar har varit grunden för arbetet med tiden fram till början på 1970-talet. För den senare perioden, från år 1974, har bibliotekets årsberättelser varit den viktigaste källan. Värdefull information har jag även kunnat hitta i de pressurklipp som finns samlade i pärmar på biblioteket. Dessa består av artiklar och notiser ur framförallt den lokala pressen: DN-nordost, Vaxholm Tidning, Norrtälje Tidning, samt enstaka artiklar ur andra tidningar under tiden från 1969 till 1985. Dessa tidningsurklipp saknar sidonummer och författarnamn. I noterna och källförteckningen hänvisar jag till artikelns titel, tidningens namn och datum.

En bandinspelning av en intervju med Harry Hedén och Filip Högman, från den 27 september 1968, har varit en kompletterande källa för beskrivning av de första åren i Österåkers folkbiblioteks historia. Min intervju med Inger Bergström, från 31 maj 2006, har varit en viktig del i undersökningen. Inger Bergström var den första fackutbildade bibliotekarien på Österåkers folkbibliotek. I många år arbetade hon som bibliotekschef och sedan början på 70-talet var hon även kulturchef i kommunen. Min intervju med henne återspeglar den senare och mest dynamiska tiden i bibliotekets utveckling. Den har hjälpt mig att förstå händelseförloppet och har varit som en bro mellan de äldre dagarna och den nyare tiden.

Arkivmaterialet är inte tidsmässigt heltäckande. Det är också periodvis bristfälligt. Det finns inget arkivmaterial, som berör den allra tidigaste perioden i Österåkers historia. ABF:s biblioteks protokoll finns först från år 1933. Därför har framförallt F. Thuns bok och i mindre utsträckning intervjun med H. Hedén och F. Högman varit mina enda källor för den tiden. Det finns överhuvudtaget inte något material om nykterhetslogens bibliotek. Dessutom saknas folkbiblioteksstyrelsens protokoll för åren 1952-61. Uppgifter för den tiden har jag dock kunnat hämta ur kommunalfullmäktigeprotokoll 1952-56 och ur kansliets inkomna och utgående handlingar.

1.5 Avgränsningar

Jag har bestämt mig för att avgränsa min undersökning i tiden och har valt att genomföra den för åren 1952-1983, med en inledande presentation av bibliotekets historiska rötter. Österåkers folkbibliotek har, som sagt, sina rötter i två lokala folkrörelser och i det efter kommunreformens tillkommande Östra Ryds kommunala bibliotek. En historik över dessa föregångare till folkbiblioteket är en nödvändig bakgrund till den historiska undersökningen och är viktig både för förståelsen av den tidiga utvecklingen av biblioteket samt för den historiska kontinuiteten. Tidsramarna för undersökningen har jag bestämt efter två viktiga

händelser. År 1952 var det år då folkbiblioteket bildades. 1983 är det första året då Österåker och Vaxholm gick skilda vägar efter att de hade varit en kommun i 9 år.

1.6 Metod och arbetssätt

Mitt arbete kan huvudsakligen delas upp i tre moment. Det första är samlandet av material och dess kritiska sortering. Detta innebär ständig källkritik och systematisk kontroll av informationen i arkivkällorna samt en reflektiv tolkning av intervjun samt bandinspelningen. Torsten Thuréns bok ”Orientering i källkritik. Är det verkligen sant?” från 1986 har hjälpt mig att inta den källkritiska inställningen i detta skede av mitt arbete. Det andra momentet i mitt arbete är uppställandet av fakta i ett kronologiskt och kongruent led som utgör stommen i det historiska händelseförloppet. Det tredje momentet består av en kvalitativ analys av detta händelseförlopp och fakta. Analysen innebär ett försök att dels förklara och tolka fakta genom att placera dem i sitt historiska sammanhang och dels söka finna innebörd i händelserna för att kunna förklara dess orsak och betydelse. Per- Johan Ödmans bok ”Tolkning, förståelse och vetande. Hermeneutik i teori och praktik” från 1994 har varit till hjälp i det skedet av mitt arbete.

1.6.1 Källkritiska kriterier

I sin bok ”Orientering i källkritik. Är det verkligen sant?” skiljer T. Thurén mellan två slag av källor d.v.s. kvarlevor och berättande källor. Kvarlevornas trovärdighet är mycket stark och kräver enbart verifiering av sin äkthet medan berättelsernas trovärdighet är ofta svagare och behöver verifieras med hjälp av flera kriterier. Det är inte alltid lätt att dra en tydlig gräns mellan de två typerna av källor. Olika dokument som t ex beslutsprotokoll, avtal etc. är en speciell typ av kvarlevor och kallas performativa uttalanden. Dessa dokument är på sätt och vis själva den händelse de vittnar om. Det finns dock också dokument som kan både vara kvarlevor och berättelser. Vid tolkning av sådana dokument är det viktigt att sätta in uppgifterna ur dokumenten i deras rätta sammanhang.⁸

Vid bedömningen av en källa borde man använda sig av fyra olika kriterier: äkthet, tidssamband, beroende och tendens. Alla berättande källor kräver verifiering genom alla de fyra kriterierna. Alla källor som hör till kvarlevor kräver bara ett verifieringskriterium, nämligen äkthet.⁹

Mitt arbete baserar sig huvudsakligen på olika kommunala protokoll, handlingar, statistik, årsberättelser eller liknande. Generellt kan allt arkivmaterial av denna typ klassificeras som kvarlevor. Dess äkthet bekräftas av det offentliga arkivet och jag har ingen anledning att ifrågasätta detta. Däremot är det ofta nyttigt att sätta dokumenten i sitt sammanhang, vilket jag har försökt att göra. Jag anser att det arkivmaterial som jag har använt är mycket trovärdigt. När det gäller tidningar är trovärdigheten inte lika självklar. Därför har jag undvikit att använda detta material som primärkällor. Information som jag har funnit i tidningar och som skulle användas som historisk fakta i mitt arbete har nästan alltid varit lätt att verifiera i mer trovärdiga dokument, såsom protokoll, offentliga handlingar, vilket jag alltid har gjort. Annan information ur pressen använde jag som hjälp i min tolkningsprocess eller som ett utgångsläge för en eventuell vidare undersökning.

⁸ Thurén, Torsten 1986. *Orientering i källkritik. Är det verkligen sant?*, s. 15-17

⁹ *Ibid.*, s. 70-94

Intervjun och bandinspelningen som jag har använt mig av har jag försökt bedöma enligt Thuréns kriterier och även de har jag tolkat efter deras specifika kontexter. Detta har jag även tillämpat vid tolkning av andra berättande källor, t ex ”Minnen” av F. Thun.

1.6.2 Tolkningsmodell

I den sista analytiska delen av mitt arbete och den tolkningsprocess som genomförs i den här fasen har jag funnit hjälp i Per-Johan Ödmans bok ”Tolkning, förståelse, vetande. Hermeneutik i teori och praktik”. I boken finns en bred teoretisk och praktisk vägledning till tolkning av texter, artefakter, handlingar och händelseförlopp. Tolkning och förståelse består oftast av dels omedelbar förståelse, som baseras på människans förförståelse (samlade kunskaper och erfarenheter), och dels av ett medvetet sökande av företeelsens innebörd. Det andra är en ganska komplicerad process som involverar flera aspekter och abstraktionsnivåer. Förståelse och tolkning är tidsdimensionerade. Enligt Jean-Paul Sartre är människan bunden till sitt förflutna och sin nutid men är samtidigt starkt inställd på sin framtid. En handling har därmed sina orsaker, befinner sig i vissa konkreta möjlighetsramar som bestäms av det just befintliga läget, och siktar mot ett förväntat resultat. Tolkning av denna handling innebär nödvändigheten att beakta de ovannämnda aspekterna. Samtidigt är tolkningen en subjektiv akt. Enligt Gert Nilson innebär tolkning en process av interaktion mellan den tolkande och det tolkade, vilket leder till att ge ett objekt en betydelse. Interaktionen består i sin tur av ett samspel mellan den tolkandes subjektiva betydelser och det tolkades intersubjektiva d.v.s. allmänt accepterade betydelser.¹⁰

Förståelse och tolkning är även en interaktion mellan del och helhet. Enligt Schleiermacher är förståelseprocessen en cirkel, vilket innebär att man utgår från detaljer för att komma till en helhetsbild samtidigt som man utifrån helheten försöker finna detaljer. Denna process, kallad för den hermeneutiska cirkeln, består av både subjektiva och objektiva aspekter. Samtidigt är förståelseprocessen mycket öppen på grund av de ständiga omtolkningarna, växlingarna i tolkarens meningshorisont och samspelet mellan del och helhet. Själva förståelsen leder samtidigt till en ökad totalisering och ökad precisering, d.v.s. bättre förståelse av helhet leder till mer precisa frågor om detaljer och följaktligen till bättre förståelse av dessa, vilket i sin tur bidrar till förståelsen av helheten o.s.v. Denna dynamiska process kan även kallas för en hermeneutisk spiral.¹¹ Slutligen är det alltid viktigt att påminna sig om att det finns flera sätt att se på saker och ting samt flera sätt att tolka världen, vilket även är en av huvudprinciperna i hermeneutiken.¹² Detta samt den hermeneutiska tolkningsprocess som jag beskriver ovan gav mig en bra grund i mitt tolkningsarbete.

Jag har beaktat relationen ”orsak-verkan” under hela arbetet, både under samlandet av material och i tolkningsprocessen. Under arbetet med materialet har samspelet mellan delar och helheten varit mycket väsentligt. Uppgifter i protokoll, som oftast har varit av ganska detaljerad karaktär, har lett mig till högre nivåer av förståelsen och har givit mig så småningom en helhetsbild av problemet, händelsen eller företeelsen, vilket i sin tur har många gånger skapat en nödvändighet att komma tillbaka till detaljer i arkivmaterialet. Å andra sidan en helhetsbeskrivning av någon händelse, t ex flytten till nya lokaler, har väckt frågor om olika detaljer kring händelsen, vilket har lett till sökande av just detaljer. I analysdelen har jag försökt betona beroende mellan omständigheter, orsaker till en händelse, själva händelsen, och vidare dess konsekvenser. I mitt tankeresonemang har jag rört mig mellan olika nivåer av förståelsedjup och problemprecisering. Detaljuppgifter om t ex finansieringens storlek gav en

¹⁰ Ödman, Per-Johan 1994. *Tolkning förståelse vetande. Hermeneutik i teori och praktik*, s. 44-48

¹¹ *Ibid.*, s. 77-80

¹² *Ibid.*, s.10

helhetsbild av bibliotekets ekonomiska läge. Detta ledde till frågor om hur denna finansiering användes i verksamheten, hur den avspeglades i bokbeståndet och vidare om detta spelade roll i utlåningen. Samtidigt ledde den helhetsbild av svensk folkbiblioteksutveckling, av Österåkers kommunutveckling och den historiska bakgrund som jag skaffade mig i början av mitt arbete till den förståelsenivå som var nödvändig för att studera utvecklingen av Österåkers folkbibliotek.

1.7 Disposition

Kapitel 1 utgör en inledning i denna uppsats. Kapitel 2 och 3 innehåller den historiska bakgrunden till uppsatsens huvuddel. Dessa kapitel placerar min undersökning i en historisk kontext och leder in läsaren i förståelsen av problematiken kring ämnet. I kapitel 2 "Folkbiblioteksutveckling i Sverige fram till slutet av 1970-talet" finns en historik över folkbiblioteksutvecklingen med en kort beskrivning av de ekonomiska och politiska förutsättningarna. Dessa utgjorde grunden för finansieringen av biblioteksverksamheten och formade riktlinjer för utvecklingen. I samma kapitel finns även en kort presentation av folkbildning och folkrörelser som på många sätt var folkbibliotekets vagg. Kapitlet innehåller även en historisk översikt över de i folkbibliotekets utveckling viktiga faktorerna: lokaler, personal, bokbestånd, utlåning och allmänkulturell verksamhet. I kapitel 3, "Historik över Österåkers kommun", finns en historik över Österåkers kommuns utveckling med en historisk presentation av de viktigaste fakta i kommunens ekonomi, politik, befolkning och bebyggelse. Efter de två bakgrundskapitlen kommer kapitel 4 som direkt anknyter till Österåkers folkbibliotekshistoria "Österåkers folkbiblioteks föregångare och dess verksamhet fram till 1952". Detta kapitel beskriver folkbibliotekets rötter i kommunen och är nödvändigt för förståelsen av den historiska processen av bildandet och utvecklingen av biblioteket. Kapitel 5 "Österåkers folkbibliotek under 1952-1983" innehåller presentation och redovisning av materialet. Jag sammanställer fakta och ger förklaringar som är nödvändiga för förståelsen av dessa samt drar av materialet framgående slutsatser vilka är utgångspunkter i min senare analys. Kapitel 6 "Österåkers folkbibliotek under 1952-1983 - analys" innehåller min analys av materialet med återkoppling till uppsatsens syfte och frågeställningar. Här använder jag den tolkningsmodell som jag beskriver i inledningen. Sjunde och sista kapitlet är en sammanfattning.

2. Folkbiblioteksutveckling i Sverige fram till slutet av 1970-talet

De kommunala folkbiblioteken i Sverige har anor från 1800-talet. De utvecklades under 1900-talet till moderna bibliotek som har drivit flera olika verksamheter och erbjudit flera möjligheter till bildning och kultur för alla medborgare. Folkbiblioteken hade sina rötter i socken- och folkrörelsebiblioteken. Tillkomsten och utvecklingen av dessa folkbiblioteks föregångare, deras omvandling till folkbibliotek och senare folkbibliotekens utveckling var, som så mycket annat i civilisationens historia, ett resultat av ett samspel mellan behov och förutsättningar. Folkets behov av bildning och tillgång till information från ena sidan, och förutsättningar, framförallt ekonomiska och politiska, från andra sidan, möjliggjorde genomförande av denna omvandling och vidare framväxt. Detta stimulerade även engagemang hos vissa människor, vilka startade nya bibliotek, introducerade nya idéer och drev fram biblioteksfrågan.

2.1 Ekonomiska och politiska förutsättningar

Under 1800-talets andra hälft och i början av 1900-talet genomgick Sverige stora ekonomiska, politiska och samhällstrukturella förändringar. Befolkningen ökade snabbt beroende på det sjunkande dödstalet men den ökningen stagnerade tillfälligt vid sekelskifte 1900 på grund av emigrationen och planade senare ut på grund av minskade födelsetal senare under 1900-talet. Den nationella ekonomin växte tack vare genombrottet för svensk verkstadsindustri och konstant modernisering av tillverkningsprocesser. Industrialisering och urbanisering förändrade både landsbygden och staden. En ny och stark medelklass utvecklades samt en ny och stor arbetarklass växte fram och kunde självdefinieras. Förändringarna var inte enbart positiva. Trångboddhet, fattigdom och alkoholrelaterade problem var vanliga bland de sämst ställda arbetarna i städerna och på landet. Liberalismen, särskilt den ekonomiska, från ena sidan och de socialistiska idéerna från andra sidan fick fäste i politiken. Det var viktigt att hjälpa de sämst ställda och ta itu med sociala problem dels av humanitära skäl och dels för att säkra landets utveckling och kapitalens stabila tillväxt. Liberaler drev fram frågan om sociala reformer och tog initiativ till folkbildning. Socialister krävde solidaritet och ekonomisk rättvisa. Arbetarna började organisera sig i fackföreningar. Bildning var ett redskap för arbetarklassen till att kunna delta i det politiska livet och hävda sina rättigheter. Det socialdemokratiska partiet bildades 1889. Demokrati och allmän rösträtt blev mycket viktiga frågor. Omvärlden förändrades och det politiska trycket från liberaler och socialdemokrater mot den svenska högern blev allt större. Som resultat av detta gick högern med på att allmän och lika rösträtt för både män och kvinnor skulle införas vid både andrakammarval och kommunalval (med undantag huvudsakligen för dem som permanent hade tagits om hand av fattigvården). Förslaget antogs slutgiltigt av riksdagen 1921. 1920 bildades den första socialdemokratiska regeringen med Hjalmar Branting som statsminister. Den politiska demokratin hade införts i Sverige.^{13 14 15}

Neutralitetsställning under båda världskriegen gynnade Sverige på alla sätt. Landet blev ett exportland. Industrin expanderade under 1920-talet, storföretagen och skeppsvarven växte snabbt. Krisen efter första världskriget blev kortvarig, depressionen under 1930-talet blev djup men också kortvarig. Trots den ekonomiska nedgången under krisperioderna anses den

¹³ Mårtensson, Solveig (1991). Sverige, befolkning. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 505-06

¹⁴ Elmér, Åke (1991). Sverige, sociala förhållande. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 508

¹⁵ Norborg, Lars-Arne (1991). Sverige, historia. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 534-36

materiella standarden ha förbättrats. Det mest plågsamma problemet under hela mellankrigstiden var arbetslösheten. Både krisen efter första världskriget och 30-talets depression skärpte de politiska spänningarna och undertryckte nödvändigheten av sociala reformer. Socialdemokratin fick en bred uppbackning i samhället, partiet växte allt större och starkare. Valet 1932 blev en stor framgång för både socialdemokraterna och bondeförbundet och resulterade i en socialdemokratisk regering. Arbetarrörelsen fick ett stort inflyttande i samhället. En rad sociala reformer genomfördes. Modernisering och rationalisering inom industrin ökade produktionen.

Den svenska ekonomin växte trots stagnation under andra världskriget.^{16 17 18 19}

1945 bildades en socialdemokratisk majoritetsregering, ledd av Per Albin Hansson och sedan 1946 av Tage Erlander. Reformarbetet forstsatte. Från början av 1950-talet till slutet av 60-talet upplevde Sverige en sällsynt ekonomisk blomstring. Produktionstillväxt och högkonjunktur möjliggjorde ytterligare utbyggnad av välfärdssamhället. Sverige blev ett av världens rikaste länder. De lyckliga ”rekordåren” avbröts av oljekrisen i början av 1970-talet. En tilltagande lågkonjunktur krävde en besparingspolitik. 1976, första gången sedan 1920-talet, förlorade socialdemokraterna makten till en borgerlig majoritetsregering ledd av centerpartisten Thorbjörn Fälldin. Krisbekämpningen fortsatte.^{20 21 22 23}

Efter andra världskriget var födelsetalet lågt. Detta komparerades till viss mån av invandringen. Det skedde nästan konstant inflyttning från landet till städerna. Arbetskraft sökte sig från jordbruket, som mekaniserades och rationaliserades kraftigt, till industrin. Tjänstesektorn började växa likaså den offentliga sektorn och statsapparaten. Allt fler kvinnor tog förvärvsarbete.^{24 25 26}

2.1.1 Kommunreformerna

1862 års kommunalförordningar blev grunden för administration och förvaltning av Sverige. Den första kommunalreformen genomfördes enligt just dessa lagar 1866. Denna reform innebar att landet delades in i landskommuner och städer. Landskommunerna sammanföll i allmänhet med de gamla socknarna och var därför många och små. Kommunens viktigaste uppgift var att ta hand om folkskolan och fattigvården. Efter denna första kommunreform har två stora kommunindelningsreformer (kommunreformer) genomförts 1952 och 1962-74. I bakgrunden till dessa reformer låg industrialisering och urbanisering av Sverige och de förändringar som var dess följd. Arbetet i kommunerna skulle effektiviseras för att bättre sköta socialvård, skola och andra samhällsuppgifter. Kommunerna skulle göras större genom sammanläggningar. 1952 minskade antalet kommuner från 2281 till 816. 1962 bestämde riksdagen om nästa kommunindelningsreform. Denna reform genomfördes under 1962-74. Syftet var att ytterligare öka kommunernas storlek. Nya storkommuner skulle bildas kring

¹⁶ Norborg, Lars-Arne (1991). Sverige, historia. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 536

¹⁷ Alvstam, Claes-Göran (1991) Sverige, näringsliv. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 508

¹⁸ Erlandsson, Ulf (1991). Sverige, industri. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 510

¹⁹ Gustafsson, Agne & Larsson, Hans, Albin (1991). Sverige, Sveriges socialdemokratiska arbetareparti . Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 544-546

²⁰ Norborg, Lars-Arne (1991). Sverige, historia. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 536-37

²¹ Alvstam, Claes-Göran (1991). Sverige, näringsliv. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 508

²² Erlandsson, Ulf (1991). Sverige, industri. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 510

²³ Gustafsson, Agne & Larsson, Hans, Albin (1991). Sverige, Sveriges socialdemokratiska arbetareparti. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 544-546

²⁴ Åberg, Alf 1989. *Vår svenska historia*, 5, s. 490-498

²⁵ Nationalencyklopedin 1991, band 17, s. 505-508, 512, 535-537

²⁶ Mårtensson, Solveig (1991). Sverige, befolkning. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 17, s. 505-506

städer och tätorter där servicen skulle omfatta kranskommunerna. Efter genomförandet av denna reform minskade antalet kommuner till 278. Ca 75 % av kommunerna hade mer än 10000 invånare och ca 20 % av kommunerna hade mer än 20000. Vissa sammanläggningar fungerade inte och det skedde ett par delningar av de nya storkommunerna. 1992 har antalet kommuner ökat till 286.

Kommunreformerna hade en stor påverkan på framförallt kommunernas ekonomi.²⁷

2.2 Folkbildning och folkrörelser

Sedan mitten av 1800-talet blev folkbildning en allt viktigare angelägenhet i alla utvecklade länder. Folkundervisningen var en förutsättning för samhällets vidareutveckling. I Sverige var folkundervisning kyrkans ansvar sedan slutet på 1600-talet. Denna undervisning omfattade nästan uteslutande tron och religionen men bidrog till folkets läskunnighet. Från början av 1800-talet drev liberaler fram frågan om en allmän skola. 1842 tog riksdagen beslutet om allmän folkskola. 1842 års folkskolestadga föreskrev att det skulle finnas minst en skola med minst en godkänd lärare i varje socken och i varje stadsförsamling. Skolplikt infördes. Samtidigt riktades en uppmaning till inrättandet av sockenbibliotek för att underlätta för folket att bibehålla de i skolan förvärvade kunskaperna. Det tog dock lång tid innan stadgarna verkligen blev realiserade.²⁸

Vid ungefär samma tid, efter utländska förebilder, framförallt från USA och Storbritannien, började olika grupper i samhället organisera sig kring några samhälleliga problem eller någon särskild fråga. Olika folkrörelser växte fram (väckelserörelse, nykterhetsrörelsen, arbetarrörelse, idrottsrörelse, kvinnorörelse m.fl.) En av de största rörelserna var nykterhetsrörelsen. 1879 bildades den första logen av IOGT (Internationella Orden av Godtemplare). Arbetarrörelsen, den största av folkrörelserna, började organiseras först av intellektuella liberaler och sedan av arbetarna själva. Bildningscirklarna och arbetarföreningarna bildades på liberalernas initiativ. Stockholms Arbetareinstitut grundades 1880 i en utpräglat positivistisk anda. Kring dessa cirklar och institut bildades ofta små arbetarbibliotek. Nästan samtidigt tog arbetarna initiativet i egna händer och började starta fackliga och politiska rörelser. Sveriges socialdemokratiska arbetareparti (SAP) grundades 1889 och Landorganisationen (LO) 1898. Snart insåg man också inom arbetarrörelsen att upplysning och bildning av arbetarklassen var mycket viktiga för det politiska spelet och klasskampen. Studiecirklar organiserades vid fackföreningar och lokala partienheter, och som resultat av ett samarbete mellan dessa grundades ABF (Arbetarnas bildningsförbund) 1912. Vid samma tid bildade de flesta folkrörelserna egna studieförbund. Detta gjordes för att främja folkets bildning och kulturaktiviteter. Den mest vanliga bildningsformen blev studiecirkel. Kring dessa byggdes studiecirkelbibliotek upp.^{29 30}

Vid mitten av 1800-talet startades också en folkhögskolerörelse. Detta var ett utpräglat nordiskt fenomen. Rörelsen organiserade skolor för vuxna i ett allmänbildandets syfte. I Sverige var de första folkhögskolorna ett resultat av böndernas politiska anspråk. Senare blev folkhögskolorna viktiga bildningscentra inte bara för bönderna utan även för arbetarklassen. Snart hade alla rörelser egna folkhögskolor.³¹

²⁷ Gustafsson, Agne (1991). Kommunindelingsreform. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 11, s. 208-209, Kommunsammanläggning (1991). Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 11, s. 210

²⁸ Thorsell, Lennart (1991). Folkbildning. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 6, s. 460-462

²⁹ Jansson, Torkel (1991). Folkrörelser. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 6, s. 482-484

³⁰ Åberg, Alf 1989, s. 494-496

³¹ Furuland, Lars (1991). Folkhögskola. Ingår i *Nationalencyklopedin*, band 6, s. 468-470

Sockenbibliotek var tänkta för landsbygden. De var ett uttryck för de allmänna, officiella folkbildningssträvandena i Sverige, medan folkrörelsebibliotek och studiecirkelbibliotek fanns både på landet och i städerna. De var anknutna till folkrörelserna och var mer ett uttryck för bildningsbehov hos olika samhällsgrupper.^{32 33 34}

2.2.1 Sockenbibliotek

Under slutet av 1820- och början av 1830-talet presenterades ett behov av sockenbibliotek i riksdagen. Samtidigt berördes denna fråga i olika skrifter i samband med de då pågående diskussionerna om folkundervisningen. Bland annat presenterade bondeståndets ledamot Pehr Sahlström ett förslag om sockenbibliotek i ståndsriksdagen 1833. Strax efter började sockenbibliotek grundas genom riksdagens rekommendationer. Biblioteken skulle inrättas på landsbygden i syfte att förbättra allmogens bildning. I folkskofeförordningen 1842 rekommenderades att varje socken skulle ha ett bibliotek och att det skulle vara under kyrkans ansvar. Sockenbiblioteken utvecklades bäst på 1860-talet, sedan tynade verksamheten bort. 1868 fanns det 1437 sockenbibliotek, vilket betydde att mer än hälften av socknarna hade sin egen boksamling. Sockenbiblioteken var knutna till både kyrkan och skolan. Staten gav inget ekonomiskt stöd och motionerna om statsbidrag avslogs. Först 1905 beslöt riksdagen om statsbidragen till sockenbibliotek. Bidraget uppgick maximalt till 75 kronor per år och bibliotek. Detta bidrag höjdes 1912.^{35 36 37 38 39}

2.2.2 Folkrörelsebibliotek

Bildningsarbetet var centralt inom alla folkrörelser. Folkbildningsarbete i form av framförallt studiecirklar, biblioteksverksamhet samt föreläsningar och kurser krävde en boksamling. Folkrörelsebibliotek och studiecirkelbibliotek bildades samtidigt som bildningsarbetet började och detta var karakteristiskt för Sverige. Tillgång till böcker för rörelsens medlemmar blev mycket viktigt inom alla folkrörelser. Ramberg och Runfors konstaterar i sin bok: ”Inom de tre stora folkrörelserna – frikyrko-, nykterhets- och arbetarrörelsen – insåg man alltså tidigt att medlemmarna måste förkovra sig för att kunna göra sig hörda i samhället.”⁴⁰ Det allmänna bildningsbehovet och den respektive rörelsens ideologi påverkade litteratururvalet. I början drevs biblioteksverksamheten oftast helt ideellt eller mot en symbolisk ersättning. Oftast var biblioteken tillgängliga för alla och man tog en liten avgift för boklån. Vid den tiden fick inte folkrörelsebibliotek något statligt stöd. Men efter Valfrid Palmgrens utredning 1909 bestämdes i 1912 års biblioteksreform att riksorganisationer som bedrev studiecirklar fick statligt bidrag för hälften av kostnaderna för inköp och bindning av böcker, dock högst 15000 kronor per år och organisation. Skolöverstyrelsen skulle förbereda listor med lämpliga böcker. Böckerna skulle efter användning inom cirkelarna överlämnas till rörelsens bibliotek. Studiecirkelbiblioteken skulle vara öppna för allmänheten. Det statliga bidraget var ganska litet. Ofta fick biblioteken ekonomisk hjälp av sina organisationer eller förbund och flera fick även stöd från kommunerna. Bibliotekens existens och framgång berodde, särskilt under de tidigare åren, på ideellt arbete och personligt engagemang.^{41 42}

³² Åberg, Åke 1982. Folkbibliotekens historia intill 1960-talet. Ingår i *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen 1982*, s. 53-58

³³ Tynell, Knut 1931. *Folkbiblioteken i Sverige*. s. 15-93

³⁴ Åberg, Åke 1982, s. 53-58

³⁵ Ibid., s. 53-54

³⁶ Nationalencyklopedin 1991, band 17, s. 37: Sockenbibliotek.

³⁷ Ramberg, Klas & Runfors, Ann 1994. *Bildning och nöje*, s. 216

³⁸ Tynell 1931, s. 15-17, 41-47

³⁹ Torstensson 1996, s. 21

⁴⁰ Ramberg & Runfors 1994, s. 218

⁴¹ Åberg, Åke 1982, s. 58-63

Efter folkbildningskommisariats utredning 1924 (SOU 1924:5) fick de fria bildningsorganisationerna ekonomiskt stöd och deras bibliotek fick fortsättningsvis ett statsbidrag. Statsbidraget höjdes efter 1930 års biblioteksförordnings föreskrifter samtidigt som villkoren likställdes med de kommunala bibliotekens. Stödet till folkrörelsebibliotek ökade ytterligare efter folkbildningsutredningen 1946 (SOU 1946:68).

År 1938/39 fanns 1539 ABF:s bibliotek och 1662 IOGT:s bibliotek i Sverige. År 1946/1947 var siffran 1359 för ABF och 1561 för IOGT.⁴³ Minskningen berodde framförallt på studiecirkelbibliotekens överlämning eller omvandling till de nya kommunala folkbiblioteken eller dess filialer.⁴⁴

2.3 Statens utredningar och beslut under åren 1905-1949

Samhällets intresse för bildning och inrättande av bibliotek hade alltså ökat successivt under 1800-talet. Samhälleliga förändringar, ökande medvetenhet om behovet av statligt stöd till biblioteken och influenserna från utlandet gav resultat i form av statliga utredningar och beslut som lade grunden för utveckling av de svenska folkbiblioteken.

Under 1800-talet och i början av 1900-talet kom flera motioner om statsbidrag till biblioteken. En motion som framlades 1902 av folkskollärarna Fridtjuf Berg och E. Hammarlund gav resultat och 1905 beslutade riksdagen om det första statsbidraget. Enligt 1905 års biblioteksförordning skulle ett bidrag på högst 75 kronor per år och bibliotek utgå till församlings-, kommun- och föreningsbibliotek, under förutsättningen att orten bidrog med lika stort belopp. Pengarna kunde användas enbart till inköp och bindning av böcker samt till tryckning av katalog. På den tiden fanns det inte någon tydligt gräns mellan skolbibliotek och folkbibliotek. De bibliotek som var placerade i skolorna kallades omväxlande sockenbibliotek, församlingsbibliotek, kommunbibliotek eller skolbibliotek. Det var också oklart om vem som skulle ha äganderätten. I praktiken var det oftast församlingen som hade ansvaret för biblioteket, därefter var det kommun och mer sällan en förening.^{45 46}

1912 års biblioteksförordning tillkom som resultat av den första statliga utredningen om bibliotek som hade utarbetats av bibliotekspionjären Valfrid Palmgren. Efter sin resa till USA 1907 och studier av amerikanska public libraries blev Valfrid Palmgren inspirerad av amerikanska bibliotek och ville ha dem som förebilder för svenska folkbibliotek. I samband med utredningen presenterade hon flera förslag som fortsättningsvis blev ledande för folkbibliotekens bildande. I den slutliga versionen blev dock hennes visioner dämpade av hennes mer konservativa medutredare. Biblioteksverksamheten skulle koncentreras och de olika biblioteken, d.v.s. sockenbibliotek, föreningsbibliotek och folkrörelsens bibliotek, skulle slås samman. Ett folkbibliotek skulle vara offentligt, öppet för alla samhällsgrupper och det skulle bekostas av kommunen och staten. Det skulle ha generöst öppethållande och det skulle erbjuda bra och varierande litteratur. Det skulle finnas särskilda och välorganiserade barnavdelningar. Personalen skulle vara utbildad till sitt yrke. Katalogerna skulle vara användarvänliga. Ett folkbibliotek skulle placeras i ändamålsenliga, vackra lokaler ”med öppna hylluppställningen” och en bekväm inredning.^{47 48}

⁴² Ramberg & Runfors 1994, s. 223

⁴³ Ibid., s. 228, ur Möhlenbrock 1981

⁴⁴ Ibid., s. 222-229

⁴⁵ SOU 1949:28, s. 10

⁴⁶ Tynell 1931, s. 94-101

⁴⁷ Åberg, Åke 1982, s. 64-65

⁴⁸ Tynell 1931, s. 114-123

Utredningen resulterade i utformningen av ett statligt bidragssystem till både de kommunala biblioteken och studiecirkelbiblioteken. Statsbidraget höjdes till högst 400 kronor per bibliotek och år med ungefär samma krav som tidigare. Villkor för att få bidraget skildes ganska väsentligt mellan folkbiblioteken och studiecirkelbiblioteken. Bidraget till folkbiblioteket skulle vara högst så stort som det lokala anslaget och i proportion till alla biblioteksutgifterna, medan bidraget till studiecirkelbibliotek skulle vara högst hälften av det lokala anslaget och det skulle täcka enbart bokinköp, inbindning och katalogtryckning. Utlåningen på folkbiblioteken skulle vara helt avgiftsfri. Studiecirkelbiblioteken hade rätt att ta en mindre avgift för boklån. Inköp av böcker skulle ske efter urval från en speciell katalog. För att upprätthålla kvalitet och enhetlighet i biblioteksverksamheten i landet inrättades i ecklesiastikdepartementet ett centralt organ bestående av två bibliotekskonsulenttjänster med ett övergripande ansvar för biblioteksfrågor.^{49 50}

1924 kom ett betänkande av folkbildningssakkunniga efter deras utredning som startades 1920, (SOU 1924: 5). Denna utredning blev grunden till 1930 års biblioteksreform. I utredningen betonade de fem sakkunniga bokens, läsningens och bibliotekets roll i folkbildningsarbetet:

Samtidigt som biblioteken sålunda äro det kanske mest effektiva bildningsmedlet, äro de också mångsidigaste: det finns intet annat bildningsmedel, som har samma möjligheter som ett välförsett bibliotek att på en gång tillgodose de mest skiftande individuella önskemål och skilda åldersstadier. Liksom biblioteket är ett nödvändigt hjälpmedel för vetenskaplig forskning, måste det därför vara grundvalen för det fria och frivilliga folkbildningsarbetet. (ur "Betänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet" SOU 1924: 5)⁵¹

Utredningen pekade också på ett behov av koncentration och starkare centralisering av biblioteksverksamheten i syfte att uppnå större effektivisering av biblioteksarbetet. Statsbidraget skulle öka. Centralbibliotek skulle inrättas. Det omfattande reformprogram som presenterades i betänkandet antogs i 1930 års biblioteksreform.^{52 53 54}

1930 års biblioteksreform (SFS 1930: 15) hade framförallt betydelse för en bättre organisation av biblioteksverksamheten i Sverige och kanske i mindre utsträckning för en förbättring av ekonomiska villkor för biblioteken. Huvudmålen för biblioteket definierades och ett av de viktigaste var att varje medborgare i hela Sverige skulle ha möjlighet att utan svårigheter låna den bok han behövde. Bidragssystemet omfattade både kommunala bibliotek och studiecirkelbibliotek och blev lika för båda. Allmänna villkor för statsbidraget förblev som tidigare och innebar att biblioteken erbjöd gratis utlåning av böcker, bra bokbestånd, lämpliga lokaler och öppethållande minst en gång i veckan. Grundbidraget höjdes till maximum 5000 kronor per år och bibliotek. Dess exakta storlek berodde på storleken på ortsbidrag och bestämdes i omvänd proportion till detta. Det betydde att 400 kronor i ortsbidrag gav 100 % i statsbidrag, därefter minskade statsbidraget i takt med det stigande ortsbidraget. Vid 4000 kronor i ortsbidrag halverades det statliga grundbidraget till 2000. Utöver detta grundunderstöd utgick ett tilläggsunderstöd på maximalt 5000 till bibliotek med ett läsrum med en handbokssamling och vägledning och till bibliotek där personalen hade viss biblioteksutbildning. Tilläggsunderstödet relaterades alltså dels till bibliotekets bättre referensservice och dels till personalens yrkesmässiga kompetens. Statsbidraget skulle utgå till endast en typ av bibliotek inom varje kommun. Detta stimulerade samarbete mellan

⁴⁹ Åberg, Åke 1982, s. 65

⁵⁰ Tynell 1931, s. 129

⁵¹ Ibid., 1931, s. 149

⁵² Åberg, Åke 1982, s. 66-67

⁵³ SOU 1949:28, s.11

⁵⁴ Tynell 1931, s. 145-150

biblioteken inom samma kommun och på det sättet effektiviserades kommunens biblioteksverksamhet. Författningen föreskrev också en samverkan mellan stora och små bibliotek utanför kommunens gränser, vilket effektiviserade verksamheten och ledde till ett bättre utnyttjande av bokbeståndet i de större biblioteken. För att ytterligare effektivisera biblioteksverksamheten bestämdes att centralbibliotek (länsbibliotek) skulle inrättas i varje län. Deras huvuduppgifter var att låna ut böcker till länets bibliotek, att ansvara för vandringsbibliotek samt att vara vägledare och rådgivare för länets bibliotek. Centralbiblioteket hade även en kontrollfunktion över länets biblioteksverksamhet. Bibliotekskonsulenternas position stärktes. 1930 års biblioteks författnings huvudlinjer, gällande biblioteksväsendets organisation och statsbidragssystemet, kom att gälla till år 1965. Författningen blev grunden för folkbibliotekens utveckling och expansion under 1930- och 40-talen. 1930 fanns i Sverige 1143 folkbibliotek på landsbygden, 94 i städerna och 1053 ABF:s studiecirkelbibliotek samt 1518 tillhörande I.O.G.T.^{55 56 57}

På 1940-talet började den socialdemokratiska regeringen driva en progressiv utbildningspolitik. Ambitionen var att höja den allmänna bildningsnivån samt att öka antalet högskolestuderande. Utbildningssystemet skulle reformeras och därför tillsattes 1944 en folkbildningsutredning. Denna utredning påpekade bl.a. att bidragssystemet till biblioteken var föråldrat. En ny utredning om skol- och folkbibliotek startades 1946. Den resulterade 1949 i ett betänkande ”Folk- och skolbibliotek” (SOU 1949:28).⁵⁸

I 1949 års betänkande fanns flera förslag, som blev grunden för uppbyggandet av folkbiblioteken under de närmaste decennierna. För att inte splittra de ekonomiska resurserna och inte försämra utnyttjandet av bibliotekens potential föreslogs en sammanslagning av de kommunala biblioteken och studiecirkelbiblioteken och därmed en successiv avveckling av studiecirkelbiblioteken. Denna rationaliseringsprocess förverkligades och vid 1960-talets mitt var studiecirkelbibliotekens mission och insats i svenskt biblioteksväsen avslutad.^{59 60} Vidare föreslog de folkbibliotekssakkunniga att bidrag till folkbiblioteken skulle betalas både av staten och kommunen, men ”kommunens bidrag till kostnaderna för biblioteksverksamheten fastställes till ett i förhållande till kommunens ekonomiska bärkraft fixerat minimibelopp” och ”om kommunen erlägger minimibeloppet, utgår statsbidraget med återstoden av skäliga kostnader för en effektiv biblioteksverksamhet.”⁶¹ Det skulle bildas filialer till folkbiblioteken på sjukhus och fängelser. Varje skola skulle ha ett skolbibliotek och en skolbibliotekarie.⁶² Centralbiblioteksorganisationen, som startades 1930, skulle slutbyggas. Lånecentraler skulle upprättas för att möjliggöra en interurban låneverksamhet utan att belasta vetenskapliga biblioteken med krav på samarbete med folkbiblioteken.⁶³ Ett centralt organ, en stödjande institution (Bibliotekstjänst) som skulle ansvara för olika bibliotekstekniska uppgifter (bibliografiskt arbete, framställning och distribution av kataloger o.s.v.) skulle inrättas.⁶⁴

⁵⁵ Åberg, Åke 1982, s. 66-67

⁵⁶ SOU 1949:28, s. 12

⁵⁷ Tynell 1931, s. 152-163, s. 246-247, 252-257, 261

⁵⁸ Åberg, Åke 1982, s. 67

⁵⁹ Åberg, Åke 1982, s. 68

⁶⁰ SOU 1949:28, s. 59-63

⁶¹ SOU 1949:28, s. 48-58

⁶² SOU 1949:28, s. 72-77, 101-112

⁶³ SOU 1949:28, s. 67-72, 139

⁶⁴ SOU 1949:28, s.126-128

Tillsynsfunktionen skulle tillfalla antingen en särskild och fristående myndighet eller en fristående avdelning inom skolöverstyrelsen.⁶⁵

I utredningen formulerades också allmänna principer för folkbiblioteksverksamheten:

Folkbiblioteket skall fylla sin uppgift genom att kostnadsfritt till medborgarnas förfogande ställa böcker, kartor, bilder, film, grammofoonskivor. Det skall välja detta material så, att det bäst svarar mot medborgarnas behov, självfallet inom de gränser, som hänsynen till elementära konstnärliga krav uppdrager. Det skall lämna vägledning vid samlingarnas utnyttjande och aktivt verka för att största möjliga antal medborgare kommer i kontakt med de värden, som biblioteket representerar. Det skall samarbeta med alla andra organisationer, som har kulturverksamhet på sitt program: skolor, universitet, museer, folkbildningsorganisationer, föreningar osv. Det skall stå i centrum för bildningsarbetet.⁶⁶

Principerna har alltså varit aktuella och många av de förslag som presenterades blev realiserade under de kommande åren. Folkbiblioteksverksamhetens betänkande öppnade vägen för folkbibliotekets expansion och utveckling mot en bredare verksamhet.⁶⁷

2.4 Stockholms centralbibliotek och biblioteken i Stockholms län

1948 utnämndes Lidingö stadsbibliotek till centralbibliotek för Stockholms län. Biblioteket omfattade länet men inte Stockholms stad. Denna funktion hade biblioteket till 1982 då central/länsbiblioteksverksamheten flyttades till Stockholms stadsbibliotek. Centralbiblioteket var det enda regionala bibliotek som tillkommit på initiativ av ett landsting.

Centralbibliotekets uppgifter formulerades i biblioteksförordningen (SFS 1930: 15), § 25: "... (centralbiblioteken) skall suppleras de lokala bibliotekens arbete genom utlåning av böcker som behövs i studiesyfte, genom utsändande av vandringsbibliotek och genom biblioteksteknisk vägledning." Centralbiblioteket skulle inköpa böcker för minst 3000 kronor per år och arrangera ett årligt möte för länets bibliotekarier.⁶⁸

1948 fanns det 119 kommuner i Stockholms län, efter kommunreformen 1952 var antalet kommuner 55 och efter 1972 var siffran 22. 1948 var 40 kommuner utan något kommunalt bibliotek men i de flesta kommunerna fanns det något folkrörelsebibliotek. Det fanns sammanlagt 150 folkrörelsebibliotek i Stockholms län. De flesta tillhörde studieförbunden ABF, IOGT och NTO. Dessa bibliotek var i regel små och knappast funktionsdugliga. Bara ett tiotal uppvisade bättre standard, bland dem ABF-biblioteken i Sigtuna, Häverö, Vallentuna, Södertälje och Gustavsberg.⁶⁹

Vandringsbibliotek organiserades genom boklådor, bokbuss och bokbåt. I början av 1950-talet besökte bokbussen ca 85 platser i Roslagen. Efter kommunreformerna 1952 och 1962 fick kommunerna bättre ekonomiska resurser och anskaffade egna bokbussar och centralbibliotekets buss blev överflödig.⁷⁰

Bokbåtens verksamhet var mycket behövlig i Stockholms län på grund av regionens geografiska karaktär. Skärgården med många öar skapade problem med kommunikationerna. Befolkningen på öarna hade svårt att komma till det närmaste biblioteket. Samtidigt var denna befolkning för liten för att det vore ekonomiskt försvarbart att bygga upp biblioteksfilialer

⁶⁵ SOU 1949:28, s. 128-133

⁶⁶ SOU 1949:28, s. 43

⁶⁷ Åberg, Åke 1982, s. 67

⁶⁸ Adelsköld, Elsie m.fl. 1990. Boklåda, bokbuss, bokbåt. Fyra decennier länsbibliotek i Stockholms län, s. 7-8, 19

⁶⁹ Adelsköld 1990, s. 17-18

⁷⁰ Ibid., 1990, s. 23-26

med fasta bokbestånd. Därför fyllde länsbibliotekets bokbåt ett stort behov. Vid sidan av bokutlåning utgjorde bokbåtar en effektiv biblioteksreklam. När fler broar och färjor byggdes på 1970-talet minskade bokbåtens resor i skärgården.⁷¹

2.5 Kommunalisering

Sedan början på 1900-talet, och efter att biblioteksverksamheten fick allt bättre ekonomiskt stöd och blev allt bättre organiserad, förflyttades ansvaret för folkbiblioteket successivt från kyrkan och från olika folkbildningsorganisationer till kommunerna och staten. 1800-talets sockenbibliotek och 1900-talets folkrörelsebibliotek var i början beroende av tillfälliga gåvor och donationer. För att åtminstone delvis finansiera verksamheten tog båda biblioteken ofta mindre avgifter för boklån. Biblioteksarbetet baserades framför allt på ideellt arbete och personliga insatser. Bibliotekens ekonomi var dålig och osäker och deras finansiärs stöd var ofta varken helhjärtat, uppriktigt eller helt fritt från religiös eller ideologisk och politisk propaganda. Detta stred mot biblioteksidealerna om "ett bibliotek för alla" och kritiserades hårt redan av Valfrid Palmgren. Utredningarna under första 1900-talets hälft betonade att ett fritt och oberoende bibliotek av godkänd kvalitet kunde bäst byggas med hjälp av stöd från samhället självt genom ett enhetligt bidragssystem och en central organisation. Kommunen och staten delade kostnader för det kommunala biblioteket. Samtidigt tvingade rationaliseringen fram ett sammangående av olika typer av bibliotek på samma ort. Kommunerna tog allt större ansvar för det lokala biblioteket och kommunala anslag blev så småningom den viktigaste lokala inkomsten i biblioteksbudgeten. Detta resulterade i en successiv kommunalisering av studiecirkelbiblioteken. Kommunreformen 1952 satte ytterligare fart på denna process.⁷²

2.6 Kommunreformens påverkan på biblioteksutvecklingen

Kommunindelingsreformerna som genomfördes 1952 och 1962-74 effektiviserade den kommunala förvaltningen och stärkte kommunerna ekonomiskt. Detta bidrog väsentligt till folkbibliotekens utbyggnad genom att kommunerna hade mer pengar att satsa på folkbiblioteket. Å andra sidan innebar reformen en strukturförändring av biblioteksväsendet. Ett nytt organisationssystem började växa fram inom kommunernas gränser. Ett huvudbibliotek byggdes ut i centralorten, fler biblioteksfilialer bildades i de större samhällsbildningarna, utlåningsstationer och bokbussar organiserades i mindre befolkade delar av kommunen och i dess ytterområden. Flera kommunala bibliotek eller studiecirkelbibliotek ombildades till filialer. Även de kommande kommunreformerna hade liknande effekter på folkbibliotekens utveckling.⁷³

2.7 Statens utredningar och beslut under 1950- 60- och 70-talen

Redan vid 1950-talets början kändes statsbidragsbestämmelserna föråldrade. Bibliotekssektionen vid Skolöverstyrelsen påpekade detta flera gånger. Samtidigt skapade kommunreformerna 1952 och 1962 delvis nya förutsättningar för folkbibliotekets utveckling. Detta krävde en förnyelse av biblioteksväsendets organisation och vidare effektivisering av verksamheten.⁷⁴ 1960-talet var en ekonomiskt gynnsam period för utvecklingen av folkbiblioteken. Biblioteksverksamheten expanderade. En ny kulturpolitik formulerades i många utredningar, rapporter och propositioner genomförda under 1970-talet. I denna politik

⁷¹ Ibid., 1990, s. 26-36

⁷² Åberg, Åke 1982, s. 54-56, 64-65, 68

⁷³ Jacobsson, Thord Plaenge 1982. Folkbiblioteken under 1960- och 1970-talet. Ingår i *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen 1982*, s. 75-76

⁷⁴ Ibid., s. 87-88

beskrevs folkbibliotekets framträdande roll i kulturlivet, i samhället och i den kommunala demokratin.⁷⁵

1955 kom en kungörelse om ändrade statsbidrag till folkbiblioteksväsendet. Bidragssystemet bestod som tidigare av tre delar: ett grundbidrag och två tilläggsbidrag. De allmänna villkoren var samma som tidigare. Grundbidraget utgick med 50 % av hela bidragsunderlaget, dock högst med 5000 kronor. Det första tilläggsbidraget utgick med 20 % för kostnader för bokinköp och bokbindning under villkor att biblioteket hade ett läsrum med en av Skolöverstyrelsen godkänd samling av uppslagsböcker och en tillgång till vägledning. Det andra tilläggsbidraget utgick med 20 % för kostnader för personal som hade av skolöverstyrelsen godkända kompetenser. Bidragen ställdes alltså i relation till bibliotekets budgeterade kostnader för bokinköp och personal. 2 % av det statliga bidraget skulle avsättas till en av Skolöverstyrelsen förvaltd fond ”Fonden för centrala åtgärder till främjande av folkbiblioteksväsendet.” Fondens pengar kunde användas till bidrag till publikationer utgivna av Bibliotekstjänst, folkbibliotekens korrespondensinstitut, kurs- och försöksverksamhet m.m. Ändringarna i statsbidragssystemet som denna kungörelse kom med var dock ganska små och systemet fungerade i stort på samma sett som förr.⁷⁶

I början av 1960-talet utvecklades Bibliotekstjänst AB, som bildades 1951 efter 1949 års utrednings rekommendationer, till ett viktigt serviceföretag åt folkbiblioteken. Bibliotekstjänst tog hand om arbete med förvärv, klassifikation och katalogisering, lånerutiner, reklam och flera andra praktiska saker. Dess verksamhet expanderade och bidrog till stora resursbesparingar för folkbiblioteken.⁷⁷

Rationalisering av arbetsuppgifter på biblioteket hade varit en aktuell fråga sedan en längre tid och 1958 startades en rationaliseringsutredning (RU). Denna utredning resulterade 1960 i ett betänkande ”Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek”. Förslagen som angavs i rapporten syftade på just rationalisering av biblioteksarbete. Enligt dem skulle bibliotekspersonalen fördelas i kategorier och arbetet skulle fördelas efter kategorierna. Riktlinjer i betänkandet kom att spela en viktig roll i organisatorisk utveckling av folkbiblioteken. Utredningen behandlade även frågor om bibliotekslokaler, filialer, bokbussar, och om samverkan med skolbibliotek. Utredningen lämnade tydliga spår i folkbiblioteksverksamheten och blev en slags grund för praktisk drift och organisation av biblioteket.⁷⁸

1965, i samband med införandet av skatteutjämningsbidragen till kommunerna, avskaffades statsbidragssystemet till folk- och studiecirkelbiblioteken. I stället infördes två sorters statliga bidrag av mer tillfällig och selektiv karaktär. Utvecklingsbidrag tilldelades för att förbättra standarden på de eftersatta folkbiblioteken och för att stimulera folkbibliotekets utveckling i kommuner som låg efter i biblioteksutvecklingen. Punktbidrag var avsett för att stimulera nya verksamhetsformer och bekosta särskilda lokala initiativ. Punktbidraget kunde ges för till exempel anskaffande av utrustning för återgivning av musik eller annan allmän kulturverksamhet. Till året 1974, då utvecklingsbidraget avvecklades, omfattade detta bidrag 25 kommuner.⁷⁹ Samtidigt fick kommunerna svara för merparten av kostnader för sina folkbibliotek. Detta var en del av det strävande som hade varit aktuellt sedan

⁷⁵ Ibid., s. 101

⁷⁶ *Författningar och föreskrifter rörande folk- och skolbibliotek 1958*, s. 7-17, 25-26

⁷⁷ SOU 1974:5, s. 212-213

⁷⁸ *Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek 1960*, s. 156

⁷⁹ Jacobsson 1982, s. 90-96

kommunreformen 1962, nämligen att decentralisera biblioteksväsendet och lägga allt mer beslutsfattande på den kommunala nivån.⁸⁰ En ny epok i folkbibliotekets utveckling började. Folkbiblioteket blev en del av den stora kommunala sektorn. Detta sammanfattades mycket bra i rapporten "Försök med bibliotek" några år senare:

Kommunerna har i princip påtagit sig ansvaret för biblioteksverksamheten. Kommunsammanläggningarna har betytt en centralisering av biblioteksresurserna inom de nya kommunala enheterna men som regel också gjort det ekonomiskt möjligt att bättre än tidigare decentralisera utbudet genom filialer och bokbussverksamhet. Inom kommunerna föreligger en klar strävan i riktning mot samordning av biblioteksverksamheten med annan kommunal kulturverksamhet.⁸¹

1968 startades en litteraturutredning som berörde bibliotekets roll och funktioner. I "Försök med bibliotek" (SOU 1972: 61) diskuterades folkbibliotekets uppgifter. Där betonades folkbibliotekets funktion som informationscentral, dess uppsökande verksamhet riktad mot de olika grupperna i samhället, samt dess roll i det lokala kulturlivet.⁸² I "Boken" (SOU 1974:5), litteraturutredningens huvudbetänkande, betonades folkbibliotekets framstående roll i att sprida och propagera för bra litteratur samt att främja och möjliggöra läsande för alla medborgare. Det föreslogs också åtgärder för att öka bibliotekets möjligheter att fullfölja denna roll. Utredningen pekade på den ojämna standarden på folkbiblioteken mellan kommunerna och den bristande externa biblioteksverksamheten i vissa kommuner.⁸³ Utredningen föreslog även att ett nytt Kulturråd skulle överta ansvaret för biblioteksfrågor från Skolöverstyrelsen, vilket skedde ganska omgående.⁸⁴

1972 kom den nya rationaliseringsutredningen "Biblioteksarbete" (NRU) som var utarbetad av bl. a. SAB (Sveriges allmänna biblioteksörening), SÖ:s bibliotekssektion, Svenska kommunförbundet och berörda fackliga organisationer. Denna utredning fick inte lika stor betydelse för folkbiblioteksverksamheten som den tidigare rationaliseringsutredningen (RU). Den spelade dock säkert stor roll för organisering av filial- och bokbussverksamheten samt gav nya rekommendationer för folkbibliotekets allmänkulturella verksamhet. Folkbibliotekets informationsfunktion bedömdes som en av viktigaste i biblioteksverksamheten. Prioritering av kvalificerat referensarbete och låntagarvägledning rekommenderades mot bakgrund av de allt mer växande informationsflödena och informationskällorna.⁸⁵

1969 startades utredningen "Kulturrådet". 1972 kom utredningens slutbetänkande "Ny kulturpolitik" (SOU 1972:66) vilket ledde fram till tre kulturpropositioner. För folkbiblioteket betydde denna utredning kanske mest i och med att den tydligt erkände bibliotekets roll. Folkbiblioteket var kommunens viktigaste kulturinstitution. Detta beskrivs på följande sätt:

Folkbiblioteken intar en central plats i kulturlivet. De har en stor ämnesmässig bredd, de arbetar med en rad olika medier och de svarar i växande utsträckning för allmänkulturella arrangemang. Detta i kombination med ökat öppethållande och en alltmer differentierad och målgruppsinriktad service har fört biblioteken i kontakt med långt större grupper av människor än andra kulturinstitutioner.⁸⁶

I sina synpunkter påpekade också Kulturrådet att folkbiblioteken borde satsa ytterligare på ett mer differentierat utbud samt motverka kommersialismen i kulturen:

Kulturrådet anser att folkbiblioteken i flera kommuner bör utgöra den institutionella grunden för ett mer differentierat kulturutbud. Tillgången på lokal och personal och den grundläggande uppgiften att

⁸⁰ Ibid., s. 91

⁸¹ SOU 1972:61, s. 71

⁸² Ibid., s. 70-72

⁸³ SOU 1974:5, s. 324-327

⁸⁴ Ibid., s. 331

⁸⁵ Jacobsson 1982, s. 95, 108-110

⁸⁶ SOU 1972:66, s. 284

tillhandahålla informationsmaterial gör biblioteket till en lämplig bas för kontaktskapande aktiviteter. Biblioteken bör erbjuda ett alternativ till det kommersiella kulturlivet när det gäller att skapa aktiviteter i närmiljön. Biblioteken bör utvidga den avgiftsfria mediedistributionen inom ton- och bildkonst och så långt som möjligt även på filmområdet.⁸⁷

För att kunna uppfylla dessa krav och förväntningar måste folkbiblioteket fortsättningsvis ha bra tillgång till lokaler och personal. Kulturrådet ansåg även, i enlighet med Litteraturutredningen, att det nya Kulturrådet borde vara en myndighet ansvarig för biblioteksverksamheten. Utredningen och de tre kulturpropositionerna (Prop 1974: 28, KrU 15, Rskr 284), (Prop 1975: 20, KrU 12, Rskr 201), (Prop 1975/76: 135, KrU 35, Rskr 355) förstärkte folkbibliotekets roll som ett kulturcentrum i kommunen och den gamla strävan att införa allmänskulturell verksamhet i folkbibliotekets arbetsområde.⁸⁸

1974 kom huvudbetänkandet från utredningen om den kommunala demokratin (SOU 1975: 69). I utredningen betonades folkbibliotekens roll som informationscentrum och dess funktion i den kommunala demokratin. Detta uppmuntrade till ytterligare breddning av biblioteksverksamheten och samtidigt avspeglade folkbibliotekets satsningar gjorda på det området.⁸⁹

Kommunsammanläggningen under 1971-74 och de ändringar i kommunalförvaltning som kommunreformen ledde till innebar även ändringar för ansvarstagande för det kommunala biblioteket. I de allra flesta kommuner ersatte kulturnämnder tidigare biblioteksnämnder eller biblioteksstyrelser. Folkbiblioteket blev en del i den kommunala kulturpolitiken. I allmänhet blev bibliotekschefen också kulturchef.⁹⁰

1974 blev Statens Kulturråd tillsynsmyndighet för folkbiblioteken och övertog Skolöverstyrelsens ansvar för fördelningen av det statliga bidraget och för rådgivningen åt biblioteken.^{91 92}

Under 1970-talet formulerades kommunala bibliotekspolitiska program. På många sätt var de en bekräftelse på den ideologi och verksamhet som redan var faktum. Huvudpunkter i programmen handlade om de viktigaste målen för de kommunala folkbiblioteken. Folkbiblioteken skulle inneha rollen som kommunala kulturhus. Folkbiblioteken borde fungera som informationscentraler. Folkbiblioteken skulle vara resurscentra för utbildning. Folkbiblioteken skulle förmedla olika slags medier och innehållsmässigt skapa alternativ till det kommersialiserade kulturutbudet. Folkbiblioteket skulle försöka att nå alla grupper i samhället med en särskilt prioritering av barn, ungdomar och eftersatta grupper. Folkbiblioteksservice skulle vara avgiftsfri.⁹³

2.8 Viktiga faktorer i folkbiblioteksutvecklingen

Det finns flera faktorer med vilka man kan beskriva folkbibliotekets verksamhet och utveckling. Till de mest väsentliga hör lokalfrågor, personalens kompetens, bokbestånd och utlåning, samt olika profilerade verksamheter.

⁸⁷ SOU 1972:66 s. 285

⁸⁸ Ibid., s. 102-105, 107-108, 127-129

⁸⁹ Ibid., s. 120-122

⁹⁰ Ibid., s. 38

⁹¹ *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen 1982*, s. 41

⁹² SOU 1972:66, s. 300

⁹³ *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen 1982*, s. 167-175

2.8.1 Lokaler

Sedan de allra tidigaste åren var lokaler en av de viktigaste frågorna för biblioteken. Sockenbiblioteken saknade egna lokaler och var oftast placerade i skolorna eller andra lånade byggnader.⁹⁴ De tidiga studiecirkelsbiblioteken hade inga egna lokaler heller. Åke Åberg beskriver detta så här: ”Miljön var enkel, bibliotekariens hem, ett stamkafé, ett utrymme i logelokalen, Folkets hus eller bygdegården.”⁹⁵ I utredningen 1911 skrev Valfrid Palmgren om detta problem och gav mycket utförligt förslag på lämpliga byggnader och inredningar. Hon baserade sina beskrivningar på sina iakttagelser av amerikanska bibliotek. Biblioteket skulle ha ett centralt läge i orten. Det skulle förläggas till bottenvåningen och helst med direkt ingång från gatan. Biblioteket skulle vara synligt och lätt tillgängligt. Det skulle vara väl planerat med en särskild avdelning för barn och ungdomar. Inredningen skulle vara tilltalande, med fria ytor för besökare och öppna bokhyllor där böcker stod tillgängliga för alla.⁹⁶ Även 1924 års utredning betonade vikten av lokaler för biblioteksutvecklingen och folkbildningssakkunniga skrev att ”lokalen bör, så vitt möjligt, bära en prägel, värdig bibliotekets viktiga samhällsuppgift”.⁹⁷ Det dröjde länge innan båda utredningarnas förslag slog helt igenom i verkligheten, men på 1920-talet började man placera bibliotek i speciellt för dem byggda lokaler som oftast låg tillsammans med andra offentliga institutioner. Inredning med öppna hyllor blev en självklarhet.⁹⁸

Efter 1930 års biblioteksreform började man arbeta med planering och normer för utrymme för bibliotekslokaler. Reformens bestämmelser, om rätt för biblioteken att, som motsvarighet till statsbidrag, få räkna hyresvärdet av kostnadsfritt upplåtna lokaler, och om rätt till högre bidrag till bibliotek som har särskilt läsrum med en handbokssamling, främjade utvecklingen av lokalfrågan.⁹⁹¹⁰⁰ Utvecklingen var dock ojämn. Efter andra världskriget fick de svenska folkbiblioteken internationellt beröm för sina trivsamma lokaler enligt rapporten från folkbiblioteksutredningen 1982.¹⁰¹ Samtidigt skrev Bengt Hjelmqvist 1969:

Ännu på 40-talet var det normalt, att biblioteken fick överta lokaler, som var byggda för andra ändamål. Biblioteken tackade och tog emot. Varje ny lokal betydde ändå ett framsteg. Vi har ännu ganska många bibliotek som ligger i källarlokalerna, som man når från husets baksida, som i bokstavig mening sätter sitt ljus under en skäppa.¹⁰²

I 1955 års reformens allmänna villkor för statsbidrag krävdes att folkbiblioteket skulle vara uppställt i lämplig lokal, vilket kontrollerades av Skolöverstyrelsen:

Biblioteken bör ha ett centralt läge och om möjligt vara belägna i bottenplanet. För att lokaler i suterrängvåning skall anses lämpliga, bör de ligga max. 0.80 m under jordytan. I samhället, där behovet av lokaler för studiecirkelrum icke tillgodoses på annat sätt, är det önskvärt, att biblioteket, utöver de utrymmen, som anges i skolöverstyrelsens föreskrifter och anvisningar (se nedan sid.27 ff), även omfattar ett eller flera studierum. I mindre förhållanden är det lämpligt, att läsrummet erhåller direkt ingång, så att rummet kan utnyttjas som studiecirkelrum efter bibliotekets stängning. Lokalerna bör planeras så att den, som tjänstgör vid utlåningsdisken, har så god kontakt som möjligt med de olika rumsenheterna.¹⁰³

⁹⁴ Åberg, Åke 1982, s. 70

⁹⁵ Ibid., s. 62

⁹⁶ Palmgren, Valfrid 1911. *Förslag angående åtgärder, som från statens sida böra vidtagas...*, s. 60-63

⁹⁷ Åberg, Åke 1982, s. 70

⁹⁸ Tynell 1931, s. 215

⁹⁹ Åberg, Åke 1982, s. 70

¹⁰⁰ Hjelmqvist, Bengt 1993. *Det starka biblioteket*, s. 53

¹⁰¹ Åberg, Åke 1982, s. 70

¹⁰² Hjelmqvist 1993, s. 247

¹⁰³ *Författningar och föreskrifter* 1958, s.10

I skolöverstyrelsens föreskrifter och anvisningar ansåg man att vid inredning av nya bibliotekslokaler, som var avsedda för huvudbibliotek, borde de vara tillräckligt stora för både utlåning och läsning på plats. De borde inrymma arbetsrum för personalen, magasinstrymmen och biutrymmen.¹⁰⁴

I rationaliseringsutredningen, RU från 1960, betonades vikten av bibliotekets centrala läge i orten och bibliotekslokalernas anpassning till verksamheten.¹⁰⁵ I nästa rationaliseringsutredning, NRU från 1972, rapporterades att byggandet av nya bibliotekslokaler hade ytterligare ökat i mitten av 1960-talet. De nya biblioteken fick större ytor och lokaler som var anpassade till bibliotekets allkulturella verksamhet.¹⁰⁶

2.8.2 Personal

Personalfrågan har alltid varit viktig för folkbiblioteksutvecklingen. Från början utfördes biblioteksarbetet av frivilliga krafter, som arbetade utan någon ersättning. De flesta bibliotekarier var folkskollärare. I utredningen 1911 skrev Valfrid Palmgren om bibliotekariens yrke och dess roll för bibliotekets framgång. En bibliotekarie skulle inte bara ha litteraturkännedom och vara allmänbildad utan också ha social kompetens och intresse för samhällets utveckling. Dessutom skulle en bibliotekarie vara en utomordentlig ordningsmänniska för att överhuvudtaget kunna sköta biblioteket. Valfrid Palmgren ansåg att bibliotekarieryrket krävde både kall och utbildning. 1908 och 1910 organiserade hon själv tvåveckorskurser för bibliotekarier vid läroverksbibliotek och 1909 en sexveckorskurs för folkbibliotekarier.^{107 108 109}

1920 anvisade riksdagen, på Skolöverstyrelsens förslag, 12 000 kronor årligen till kurser för bibliotekarier vid folk-, skol- och studiecirkelbibliotek. För de pengarna organiserades korta, 7-10 dagars kurser.¹¹⁰ I folkbildningssakkunnigas utredning från 1924 betonades vikten av en teoretisk utbildning för bibliotekarier. Behovet av längre utbildning var påtaglig. 1926 började Skolöverstyrelsen anordna längre kurser den s.k. biblioteksskolan. De flesta som rekryterades till biblioteksskolan hade avlagt akademisk examen och fullgjort praktisk elevtjänstgöring, vilket också blev ett inträdeskrav från 1943. De allra flesta av studenterna var kvinnor. Skolöverstyrelsen skötte bibliotekarieutbildningen ända till 1972 då bibliotekshögskolan i Borås grundades. 1948 startade även Stockholms stadsbibliotek en egen utbildning för folkbibliotekarier.¹¹¹

1949 års utredning av folkbibliotekssakkunniga behandlade utförligt bibliotekariernas arbetsuppgifter och kompetens. Det ställdes tydliga kompetenskrav för bibliotekspersonalen. Dessa skulle omfatta all personal vid folkbiblioteken. Genomgång av biblioteksskolan krävdes för alla heltidsanställda. Det ställdes dock inga krav på akademisk examen som inträdeskrav till biblioteksskolan, utan minimikravet sattes till studentexamen i gymnasiet viktigare läroämnena, kompletterade med fortsatta studier i bl. a. språk, litteraturhistoria och samhällskunskap. Utredningen föreslog även att införa årliga antagningar till biblioteksskolan

¹⁰⁴ Ibid., s. 27

¹⁰⁵ *Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek* 1960, s. 156

¹⁰⁶ *Biblioteksarbete. En översyn av verksamheten vid kommunala bibliotek* 1972, s. 10

¹⁰⁷ Palmgren 1911, s. 102

¹⁰⁸ SOU 1949:28, s. 34-35

¹⁰⁹ Tynell 1931, s. 23-24

¹¹⁰ *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen* 1982, s. 236

¹¹¹ Tynell 1931, s. 23

samt att bygga ut fortbildningskurser. Deltidsanställda skulle genomgå korrespondenskurser och korta (minst treveckorslånga) kurser.¹¹²

I 1955 års författning ställdes kompetenskrav för bibliotekspersonalen som villkor för det andra tilläggsbidraget:

Vid bibliotek med minst 2 000 kronor för år i statsbidrag skall bibliotekarie, som innehar heltidstjänst, ha genomgått biblioteksskolan. Annan bibliotekarie skall ha genomgått korrespondenskurs i biblioteksskötsel vid folkbibliotekens korrespondentinstitut samt av skolöverstyrelsen anordnad särskild utbildningskurs med efterföljande praktisk tjänstgöring vid central- eller landsbibliotek.¹¹³

Rationaliseringsutredningen 1960 innebar fortsatt uppdelning av arbetsuppgifterna på biblioteket med en tydlig gräns mellan egentligt biblioteksarbete och kontorsarbete.¹¹⁴

1972 startades en bibliotekshögskola i Borås. Efter högskolereformen 1977 blev den en institution inom Högskolan i Borås.

2.8.3 Bokbestånd och utlåning

Böcker och dess utlåning är kärnan i biblioteksverksamheten. Antal böcker å ena sidan och antal besökare som lånar dessa å andra sidan är två klassiska mått på bibliotekets utveckling. Dessutom är bokbeståndets kvalitet viktig. Generellt kan man säga att svenska kommunala bibliotek uppvisar ständigt stigande siffror under hela perioden. Kvalitén och variation av bokbeståndet har också förbättrats, speciellt i jämförelse med den allra första tiden i början av 1900-talet.

Sockenbibliotekets bokbestånd var föråldrat och ensidigt. Litteratur av religiös karaktär eller föråldrade lantbrukshandböcker utgjorde stommen i dessa bibliotek. Det rådde länge en ovilja mot skönlitteratur och fiktion för både vuxna och barn.¹¹⁵ Folkrörelsebibliotek hade i allmänhet bättre bokurval. Både arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen inriktade sig på nyttig litteratur: föreningskunskap, samhällslära, svenska språket, nationalekonomi, kommunalkunskap och socialistisk teori respektive nykterhetsfrågor. Trots en viss misstro mot skönlitteratur i början av verksamheten, fanns det både svensk och utländsk skönlitteratur på dessa bibliotek.¹¹⁶ Kvaliteten och bokurvalet var alltså ojämna och ofta dåliga. För att avhjälpa detta bestämdes i 1912 års biblioteks författning, efter ett förslag från Valfrid Palmgren, att statsbidraget för bokförvärv skulle utgå endast för inköp av bundna böcker valda ur en statlig katalog. Statskatalogerna utarbetades av bibliotekskonsulenterna. Bokbeståndets kvalitet påverkades väsentligt tack vare katalogerna. Även inköp av böcker för lokala anslag skedde oftast efter de katalogerna.¹¹⁷

Sedan början fanns det en klar tendens att skaffa litteratur med moraliserande och fostrande karaktär. I författningarna från 1905 och 1912 i villkor för statsbidrag krävdes att de inköpta böckerna skulle uppfylla vissa moraliska krav. Denna syn präglade även senare rapporter och beslut. Inställningen ändrades först under 1950-talet. Den förbättrade ekonomin på 1960-talet tillät större inköp av litteratur och dess bättre variation.¹¹⁸ Sedan början på 1960-talet ansvarar Bibliotekstjänst AB för urvalskataloger, där ett urval av nya böcker presenteras och recenseras.¹¹⁹

¹¹² SOU 1949:28, s. 82-93

¹¹³ *Författningar och föreskrifter* 1958 s. 13, 29

¹¹⁴ *Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek* 1960, s. 165

¹¹⁵ Åberg, Åke 1982, s. 54

¹¹⁶ Åberg, Åke 1982, s. 59-60

¹¹⁷ Tynell 1931, s. 164-169

¹¹⁸ Jacobsson 1982, s. 75-77

¹¹⁹ SOU 1984:23, s.147-148

Folkbibliotekens bokbestånd och utlåning steg nästan hela tiden under hela perioden. Under åren 1912-1927 växte biblioteksverksamheten kraftigt. Knut Tynell presenterar en statistik för åren 1913-1927. I statistiken tar han även med siffror för skolbibliotek som fick understöd ur folkbiblioteksanslaget (d. v. s. bibliotek i folkskolor m.fl. skoltyper). Detta gör han på grund av den på den tiden otydliga gränsen mellan folk- och skolbiblioteken på landsbygden: ”På landsbygden äro de i stor utsträckning förlagda till samma lokaler under enhetlig ledning och kunna ofta snarast betraktas som olika avdelningar av en och samma institution.”¹²⁰

Tabell nr 1. Kommunala bibliotek, bokbestånd och utlåning 1912/1913

	ANTAL BIBLIOTEK 1913	BOKBESTÅND 1913	UTLÅNNING 1912
Folkbibliotek	552	329 285	549 819
Skolbibliotek	279	98 958	350 431
Studiecirkelbibliotek	823	110 354	167 210
SUMMA	1 654	538 597	1 067 460

Uppgifter från Tynell 1931, s. 130-132

Tabell nr 2. Kommunala bibliotek, bokbestånd och utlåning 1919/1920

	ANTAL BIBLIOTEK 1920	BOKBESTÅND 1920	UTLÅNNING 1919
Folkbibliotek	876	815 163	1 311 697
Skolbibliotek	749	330 966	992 578
Studiecirkelbibliotek	2 103	443 167	550 196
SUMMA	3 728	1 589 296	2 854 471

Uppgifter från Tynell 1931, s. 130-132

Tabell nr 3. Kommunala bibliotek, bokbestånd och utlåning 1926/1927

	ANTAL BIBLIOTEK 1927*	BOKBESTÅND 1927*	UTLÅNNING 1926*
Folkbibliotek	1 206	1 329 163	2 735 034
Skolbibliotek	1 299	707 365	2 041 180
Studiecirkelbibliotek*	3 498	815 562	1 159 523
SUMMA	6 008	2 852 090	5 395 737

*Siffror för Studiecirkelbibliotek gäller för åren 1926/1927

Uppgifter från Tynell 1931, s. 130-132

Utlåningen ökade kraftigt under depressionen i början av 1930-talet. Den minskade något efter krigets slut. Bokbeståndet steg nästan konstant. Vid slutet av 1950-talet var bokbestånd och utlåning nästan tre gånger så stor som i början av 1930-talet. Under tiden 1950-1970 har bokbestånd och utlåning nästan fyrdubblats.¹²¹

¹²⁰ Tynell 1931, s. 130-132

¹²¹ SOU 1972:61, s. 18, 67-70

Tabell nr 4. Kommunala bibliotek, inkl. centralbibliotek 1930-1950

ÅR	BOKBESTÅND (Antal volymer)	UTLÅNING
1930	2 166 248	4 830 133
1935	2 919 593	8 203 461
1940	3 768 372	9 394 791
1945	5 086 217	10 579 233
1950	6 051 920	13 657 486

Uppgifter från "Försök med biblioteket" 1972, s. 69

Tabell nr 5. Kommunala bibliotek, inkl. läns- och landsbibliotek 1950-1970

ÅR	BOKBESTÅND (Antal volymer)	UTLÅNING
1950	6 360 781	13 845 175
1955	9 210 001	21 656 431
1960	12 802 256	27 168 517
1965	16 508 402	32 088 889
1970	23 108 978	51 128 250

Uppgifter från "Försök med biblioteket" 1972, s. 69

Tabell nr 6. Kommunala bibliotek, inkl. läns- och landsbibliotek 1975-1980

ÅR	BOKBESTÅND (Antal volymer)	UTLÅNING
1975	32 382 000	73 693 000
1980	38 023 000	76 835 000

Uppgifter från Statistisk årsbok för Sverige 1981

2.8.4 Barn- och ungdomsverksamhet

Barn- och ungdomsverksamhet är en relativt gammal företeelse i svenska bibliotek. Litteratur för barn och ungdomar fanns på både sockenbibliotek och folkrörelsebibliotek men den hade svag position, vilket berodde framförallt på dåliga ekonomiska resurser. Medvetenhet om vikten av arbete med barn fanns dock säkert med hos de första biblioteksaktivisterna.¹²²

Valfrid Palmgren uttalade sig lyriskt om barnavdelningar hon såg i USA. "En mera tilltalande tavla kan man knappast se en kvällstund i barnavdelningen i ett amerikanskt public library. Rummet är stort och präktigt, vackert inrett med ända till tre olika storlekar på stolar och bord, mycket små och låga för bilderboksbarne o. s. v." - citerar K. Tynell.¹²³ 1911 öppnade hon själv ett barn- och ungdomsbibliotek vid Drottninggatan i Stockholm, vilket var det första barnbiblioteket i Sverige.¹²⁴ Separata barnbibliotek startades även i Göteborg 1912 och Malmö 1914. Vid sidan av bokutlåning började man driva olika aktiviteter för barnen.

¹²² Åberg, Åke 1982, s. 61

¹²³ Tynell 1931, s. 118

¹²⁴ Ibid., s. 117-121

Sagostunder blev standard.¹²⁵ Barnbibliotek och barnavdelningar var från början ett storstadsfenomen. 1928 öppnades Gunnar Asplunds Stadsbibliotek i Stockholm med dess omsorgsfullt utformade barnavdelning. Där fanns ett bekvämt studierum för barnen och ett vackert, halvrunt sagorum med låga bänkar och en väggmålning som fond. Trenderna från städer spred sig till landet. I mindre samhällen var ofta gränsen mellan det kommunala biblioteket och skolbiblioteket otydlig, därför fanns det ingen direkt motivation att skapa särskilda barnavdelningar. Situationen var annorlunda i större samhällen där det fanns flera skolor. Där kunde man anordna barnavdelningar i det allmänna biblioteket.¹²⁶

På 1940- och 50-talen och i samband med kommunaliseringen av biblioteken började man bygga upp barnavdelningar i de kommunala folkbiblioteken. Aktiviteter för barn och ungdomar expanderade i takt med den allmänskulturella verksamhetens utveckling.¹²⁷

På 1970-talet gjordes flera utredningar om barnens situation i samhälle. I betänkandena ”Förskolan 1 – 2” (SOU 1972: 26) och ”Barns fritid” (SOU 1974: 42) betonades vikten av läsning för småbarn, bibliotekets roll i denna, samt bibliotekets betydelse för meningsfullt innehåll i barns fritid.¹²⁸ 1978 kom ett förslag från Barngruppen inom Utbildningsdepartementet om ett särskilt bidrag till uppbyggnad av barnbibliotekens verksamhet för att skapa jämn standard i denna verksamhet i alla folkbibliotek.¹²⁹

2.8.5 Allmänskulturell verksamhet

Folkbibliotekets roll började förändras efter andra världskriget. Biblioteket var inte längre bara en bokförmedlare och en folkbildningscentral utan det blev även en förmedlare av olika medier samt ett kulturhus. I sitt betänkande från 1949 och vid formulering av folkbibliotekens uppgifter visade de folkbibliotekssakkunniga en ny syn på folkbibliotekets roll. Det var delvis nya mål för folkbiblioteket som presenterades. Utöver att förmedla litteratur och verka för samhällets bildning skulle biblioteket hjälpa staten med att skapa ”kunniga och dugliga medborgare”, stärka demokratin genom att hjälpa medborgaren att tänka fritt, hjälpa medborgare att ”även efter skoltidens slut (...) på egen hand (kunna) fullfölja sitt kunskapsinhämtande och sin yrkesutbildning” och erbjuda medborgarna ”tillgång till god och sund förströelseläsning, som kan ge fritiden ett värdefullt innehåll”. Folkbibliotekssakkunniga föreslog även att folkbiblioteket skulle samarbeta med andra institutioner som arbetade med kultur.¹³⁰ Detta var en öppning mot en breddning av folkbiblioteksverksamheten. Beslut och rapporter som gjordes efter 1949 präglades av samma anda. Samtidigt erbjöd den tekniska utvecklingen allt modernare och fler nya medier vilket ställde biblioteket inför nya uppgifter.¹³¹

Från början på 1960-talet började de nya mediernas inträde och expansion i folkbiblioteket. Grammofonskivor, grammofoner och musikanläggningar skaffades in. Musikrum med lyssnarplatser anordnades. Filmer, framförallt för skolor och studiecirklar men också för allmänheten, visades. Artotek, d.v.s. utlåning av konstverk, bildades.¹³² Det organiserades inte bara aktiviteter som låg nära bibliotekets kärnverksamhet och biblioteksmiljö som

¹²⁵ Ibid., s. 97

¹²⁶ Ibid., s. 200-207

¹²⁷ Jacobsson 1982, s. 80-81

¹²⁸ *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen* 1982, s. 132

¹²⁹ Ibid., s. 134

¹³⁰ SOU 1949:28, s. 43-44

¹³¹ *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen* 1982, s. 16-17

¹³² Jacobsson 1982, s. 78

författarframträdanden, debatter och föreläsningar. Snart började man också organisera konserter, utställningar och diskotek.¹³³ I sina årskrönikor skrev Bengt Hjelmqvist 1961:

Är musiken verkligen en biblioteksuppgift? Att biblioteken har musiklitteratur, är självklart, att de har noter, är väl också självklart, att de har grammfonskivor och lyssnarapparatur, kan försvaras. Men konserter, operor, jazzkvällar? Är det inte att gå för långt? Jag tror inte det. Erfarenheten har visat, att ett bibliotek lokalmässigt sett ofta kan ge en lämplig ram åt musikframföranden utan att detta behöver inkräkta på bibliotekets övriga verksamhet. Från samhällsekonomisk synpunkt är det över huvud önskvärt, att bibliotekslokalerna så mycket som möjligt utnyttjas för kulturella ändamål på tider, då biblioteket icke själv behöver dem. Till detta tillkommer, att man med rätta kan betrakta musikverksamheten som ett led i bibliotekets utåtriktade propagandaverksamhet. Den tillför biblioteken nya låntagare, och markerar ytterligare bibliotekets centrala ställning i kultursammanhangen.¹³⁴

En tendens att göra folkbiblioteket till kulturcentrum var mycket framträdande under hela 1960-talet. Det verkar som om detta var ett ömsesidigt intresse för både biblioteket och kommunen. En allmänkulturell verksamhet kunde arrangeras först när det fanns lämpliga lokaler och kompetent personal och biblioteket kunde vinna på kommunala satsningar på de områdena. Samtidigt var biblioteket ett naturligt forum för kommunens kulturaktiviteter, en resurs som det oftast var enklast att utnyttja.¹³⁵

Vid slutet på 1960-talet var utställningar kanske de mest förekommande inslagen bland de allmänkulturella aktiviteterna.¹³⁶ Denna trend förstärktes säkert av det betänkande som kom 1965 från musei- och utställningssakkunniga (MUS 65). I denna rapport presenteras folkbibliotek som en självklar plats för utställning och försäljning av konst, samt för konstpedagogiska aktiviteter. I den tredje propositionen om den statliga kulturpolitiken (Prop 1975/76: 135, KrU 35, Rskr 355) ingick förslag om utställningsverksamhet, konstförsäljning och artoteksverksamhet. De behandlades dock varken av kulturutskottet eller av riksdagen.¹³⁷

Artotek, utlåning av konstverk, har arrangerats sporadiskt sedan 1960-talet. De flesta folkbibliotek, som engagerade sig i detta gjorde det under försökstiden för Artotek, nämligen 1973-75. Projektet organiserades i samverkan mellan Konstfrämjandet och Skolöverstyrelsens bibliotekssektion. Det har visat sig att projektet inte var lyckat och upphörde på de flesta håll ett par år efter starten.¹³⁸

¹³³ Ibid., s. 92

¹³⁴ Hjelmqvist 1993, s. 104-105

¹³⁵ Jacobsson 1982, s. 80-81

¹³⁶ Hjelmqvist 1993, s. 245

¹³⁷ *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen* 1982, s. 128-129

¹³⁸ SOU 1984:23, s. 62

3. Historik över Österåkers kommuns utveckling

Kommunens karaktäristik som har formats av de geografiska och naturliga förutsättningarna samt kommunens historiska utveckling har påverkat det kommunala folkbibliotekets framväxt och utveckling. Under sekulens gång har Österåker först utvecklats till en jordbruksbygd och därefter till en modern bostadsort i närheten av Stockholm. De geografiska och lokala förutsättningarna låg till grund för områdets ekonomiska utveckling, för befolkningens ökning och ortens expansion, vilket i sin tur skapade ett behov av en fungerande tillgång till både utbildning och kultur. Befolkningens storlek och struktur samt dess förändringar, ekonomiska förutsättningar och kommunal politik var alla samspelande faktorer i framväxten och utvecklingen av folkbiblioteket.

3.1 Ekonomi

Jordbruket, boskapsskötseln och fisket var de viktigaste näringarna under de tidigare århundradena, speciellt under 1500-, 1600-, 1700- och 1800-talen. Gods och stora gårdar som Tuna, Margretelund, Smedby, Säby, Östanå m.fl. dominerade i jordbruksnäringen. Ett statarsystem med årsanställda lantbruksarbetare växte fram på de stora gårdarna under 1800-talet. Statare i Österåker, liksom på andra platser i Sverige, levde i trångboddhet och fattigdom. De utgjorde landsbygdens proletariat. I Österåker var antalet statare ganska stort. Vid sidan om de stora gårdarna fanns många små jordbruksgårdar i Österåker. Småjordbrukare hade svårt att försörja sig på jordbruket. Fiske, handel och olika försörjningsarbeten utanför gården var vanliga. Många små gårdar fanns på öarna, där fisket och boskapsskötseln var en betydande del av jordbruksfamiljens ekonomi. Jordbruket var huvudnäring i kommunen långt fram på 1950-talet, men det var sällan den enda källan till försörjning för jordbruksfamiljerna. Modernisering och rationalisering av jordbruket avvecklade en stor del av denna näring. Många lantbrukare sökte sig därför till Stockholm och till arbete inom den växande industrin. I dag finns jordbruket kvar men det spelar betydligt mindre roll i kommunens ekonomi än förr. Det bevarar däremot det vackra öppna landskapet som tillsammans med skärgården ger kommunen en obestridlig charm och idyllisk karaktär. Ännu idag lever inte jordbruksfamiljerna enbart på sin jord. Hästuppfödning, ridskolor eller ett arbete helt utanför gården är exempel på deras andra försörjningskällor.^{139 140 141}

Små industrier har funnits i Österåker sedan 1600-talet. De gav anställning åt lokalbefolkningen och stimulerade områdets utveckling. Wira bruk var en känd vapensmedja redan på 1600- och 1700-talet och den fungerade som en relativt stor tillverkare av liar och andra bruksartiklar under hela 1800-talet och ända till mitten på 1900-talet. Tegeltillverkning spelade också en betydande roll från början av 1600-talet och fram till början av 1900-talet. Sedan slutet av 1800-talet och fram till 1945 fanns det även sex fungerande gruvor där man bröt fältspat och kvarts som användes till porslinstillverkning, slaggbildning vid järntillverkning och radiotillverkning.^{142 143 144}

¹³⁹ Löf, Evert 1992. Österåker förr och nu. Ingår i *Österåkers hembygds- och fornminnesförening*, nr 3, s. 49-59

¹⁴⁰ Prenzlau-Enander, Gabriele 1998. *I Roslagen*, s. 60-61

¹⁴¹ Thun 1971, s. 87-88

¹⁴² Löf 1992, nr 2, s. 3-13

¹⁴³ Jarneberg, Eric 1990. Roslagsbanan och bygden 1885-1985. Ingår i *Stockholms läns hembygdsförbunds skriftserie* nr 19

¹⁴⁴ Prenzlau-Enander 1998, s. 85-88

Efter 1901, då Åkersberga fick tågförbindelse med Stockholm, etablerade sig allt fler industrier och små företag i kommunen. Från 1918 till mitten av 1950-talet spelade J. Melins Reseeffektfabrik en väsentlig roll för Österåkers ekonomi. På 1930-talet hade företaget som mest omkring 80 anställda i Åkersberga. 1946 startade antennfabriken Allgon AB. Företaget blev så småningom ledande i sitt område, ekonomiskt framgångsrikt och en betydande arbetsgivare för kommunens invånare. PIAB, en kraftmätningssinstruments- och vakuumproduktstillverkare, etablerade sig i Åkersberga i början på 1970-talet. Även det företaget gav många arbetsplatser till kommunens invånare och var viktig för kommunens ekonomi ända tills det flyttade till Täby på grund av lokalbrist 1995. I början av 1970-talet startades även en Telecall-butik i Åkersberga. Butiken blev senare hemelektronikkedjan ONOFF. Företagets huvudkontor flyttade från Åkersberga till Upplands Väsby 1986. Det har alltså funnits ett antal medelstora och mindre företag och industrier i Österåker som under kortare eller längre tid gav arbete åt lokalbefolkningen och bidrog till kommunens ekonomi. I dag finns det över 2000 företag i Österåker. Det är Österåkers kommun som är största arbetsgivaren med ca 2000 personer. Omkring hälften av arbetstagarna i Österåker arbetar inom kommunens gränser, andra hälften pendlar till arbete i andra delar av Storstockholm.¹⁴⁵

3.2 Kommunikationer

För områdets utveckling spelade kommunikationerna en lika stor roll som jordbruket och industrierna. De har alltid varit en av de viktigaste förutsättningarna för handel, bosättning och ömsesidiga kontakter med Stockholm.

Under gamla tider spelade Långhundraleden en stor roll för kommunikation och utveckling av regionen. Långhundraleden var en vattenförbindelse mellan Östersjön med Upplandsbygden och Uppsala. Denna vattenled blev dock med tiden svårframkomlig på grund av landhöjningen och för att kunna bevara och fortsätta nyttja den blev det nödvändigt att bygga en fyra kilometer lång kanal. 1825 byggdes Åkers kanal. Kanalen breddades och fördjupades under åren 1884-86. Ångbåtstrafik mellan Brottbys och Stockholm, som fungerade tack vare kanalen, var ett viktigt kommunikationsmedel. Trafiken var tyvärr ganska osäker på vintern. Därför blev det nödvändigt att skapa en åretrunt- järnvägsförbindelse med Stockholm. Frågan om järnvägen till Stockholm drevs även fram av de stora markägarna i Österåker som ville sälja en del av sina marker till välbeställda stockholmare för bebyggelse av villor och sommarhus. Detta, hoppades de, skulle leda till en omvandling av vissa delar av kommunen till attraktiva villaområden på liknande sätt som det hade gjorts i Djursholm och Saltsjöbaden. För att projektet skulle lyckas behövdes fungerande kommunikationer.¹⁴⁶

Rimbobanan byggdes ut till Åkersberga 1901. Några år senare förlängdes järnvägen även till Österskär och banan döptes så småningom till Roslagsbanan. Järnvägen elektrifierades 1939. Den bidrog från allra första början till framväxten av ett stationssamhälle kring stationen i Åkersberga, till sommarbebyggelse i Österskär och Tuna, samt möjliggjorde och förenklade kontakterna med Stockholm. Resan från Åkersberga till Stockholm tog drygt 1 timme under första tiden av Roslagsbanans historia. Den halverades till ca 30 minuter efter den omfattande moderniseringen av banan vid mitten av 1980-talet.¹⁴⁷

Landsvägarna har alltid spelat en viktig roll för Österåkers utveckling. Sedan bilen tagit över allt större transporter upphörde ångbåtstrafiken i kanalen och Åkers kanal förlorade sin

¹⁴⁵ Ibid., s. 89-93

¹⁴⁶ Ibid., s. 80-84

¹⁴⁷ Jarneberg 1990, nr 19

tidigare betydelse. Desto viktigare blev det att bygga ut och underhålla broar och vägar. 1936-37 byggdes den nya Roslagsvägen parallellt med järnvägen. Infarten till Åkersberga tillkom 1966, medan lösningen med rondeller och tunnel kom först i samband med bygget av det nya centrumet i början på 1990-talet.^{148 149 150}

3.3 Befolkning

Vid sekelskiftet 1900 var Österåker en relativt stor och välmående socken med ca 2500 invånare. 1909 bodde exakt 2585 personer i Österåkers socken. I övriga socknar som hörde till samma förvaltningsområde, Åkers skeppslag, och vilka i framtiden skulle tillhöra Österåkers kommun, d. v. s. Roslags-Kulla, och Ljusterö, var 3445 personer registrerade. I Östra Ryds socken, som hörde till Danderyds förvaltningsområde och som också skulle ingå i Österåkers kommun, bodde 1138 personer. Sammanfattningsvis kan man konstatera att omkring 1900 bodde sammanlagt ca 7100 personer i hela det område som senare i tiden skulle bilda Österåkers kommun. Befolkningen ökade med tiden och i takt med utbyggandet av järnvägen, nya vägar och förbättrade kommunikationer. Avfolkningen på landsbygden, vilken var konsekvensen av rationaliseringen av jordbruket, kompensades till en viss mån med inflyttningar till villaområden och med sommargäster. Mellan 1900 och 1950 ökade kommunens befolkning till ca 3500 personer, vilket inte var speciellt mycket. I slutet av 1950-talet och efter sammanslagningen av Österåker och Östra Ryd 1952 uppgick den till ca 6000 personer.^{151 152}

Från början av 1960-talet började folkmängden i kommunen öka i ganska snabbt tempo. Det berodde dels på den sedan 1950-talet pågående stora inflyttningen till Stockholm och den bostadsbrist som rådde där, och dels på sammanslagningen av Österåkers kommun med Östra Ryd 1952, med Ljusterö och Roslags-Kulla 1967, samt med Vaxholm 1974. Den sista sammanslagningen misslyckades och kommunerna gick skilda vägar igen 1983. Vid slutet av 1970-talet bodde ca 25000 personer i Österåker. I den siffran är även den ökning som skedde på grund av sammanslagningen av Österåker och Vaxholm 1974 inräknad. Det bodde ca 4800 personer i Vaxholms kommun vid sammanslagningen. Efter att denna sammanslagning upphörde 1983 minskade befolkningen med ungefär motsvarande siffra.¹⁵³ I dag bor ca 37000 personer i Österåkers kommun.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Löf 1992, nr 3, s. 44-47

¹⁵⁰ Prenzlau-Enander 1998, s. 80-84

¹⁵¹ Jarneberg 1990, nr 19

¹⁵² Ibid.

¹⁵³ Folkmängden i Sveriges kommuner 1950-2001

¹⁵⁴ Österåkers kommuns hemsida

Tabell nr 7. Befolkningsutveckling i Österåkers kommun under 1950-2000

ÅR	FOLKMÄNGD
1950	5 945
1955	6 207
1960	7 413
1965	10 112
1970	15 561
1975	22 664
1980	25 631
1985	26 324
1990	30 230
1995	32 140
2000	34 427

Befolkningsutvecklingen visar en ganska jämn ökning sedan 1960 om hänsyn tas till kommunernas sammanslagningar och delningar.

Uppgifter från ”Folkmängden i Sveriges kommuner 1950-2001”

Den ständigt ökande befolkningen i Österåker krävde framförallt byggandet av bostäder, skolor, förskolor och serviceenheter.

3.4 Bebyggelse

Vid 1900 låg Österåkers sockens centrum i Nya Åkersberg, nuvarande Åkerstorp. Där fanns läkare, veterinär, apotek, poststation, urmakare, snickare, en liten handelsbod m.fl. Kring Österåkers kyrka låg sockenstuga, fattigstuga och kyrkskola. Utöver kyrkskolan fanns folkskolor i Åsättra, Ljungsroda vid Margretelund, Dyvik och Runö. Från början av 1900-talet och invigningen av Roslagsbanan 1901 skedde en långsam förflyttning av socknens centrum mot stationen i Åkersberga.^{155 156 157}

1909 bildades Föreningen Föreningshuset som hade i syfte att bygga ett Folkets hus. Det första Folkets hus byggdes 1912 och det andra 1923. Båda husen byggdes centralt i Åkersberga. Biblioteket blev placerat i de husen ända till 1955, då det flyttades till det nybyggda kommunalhuset.¹⁵⁸

På 1920-talet påbörjades husbyggnation kring Åkersberga station. Under 1920- och 1930-talen byggdes flerfamiljebostäder, en biograf, en danslokal och ett hus för post-, bank- och kommunalexpedition. 1922 byggdes en skola i Österskär och 1949 en stor Centralskola, nuvarande Bergaskolan, i Åkersberga. Under 1940- och 1950-talen byggdes fler hyreshus, bostadsrätter och radhus. Ett nytt kommunalhus invigdes 1955. Under 1960- och 70-talen byggdes det mycket och fort, delvis inom miljonprogrammet och delvis efter lokala planer.¹⁵⁹ Åkersberga sjukhus med långvård, folktandvård, vårdcentral m.fl. blev klart i början på 70-talet. Ett köpcentrum, ”Skutan”, invigdes 1976. Nya radhusområden växte fram, fler skolor och daghem tillkom. Röllingby gymnasium blev klart 1978. Ett nytt föreningshus, det tredje Folkets Hus, blev klart samma år. Biblioteket flyttade till detta hus 1978, vilket blev dess permanenta lokalisering tills idag. Under 1980-talet rustades äldre byggnader upp, bl.a. ett tråkigt hyreskomplex vid Norrgårdsvägen, byggt inom ramarna för miljonprogrammet. Ett par

¹⁵⁵ Jarneberg 1990, nr 19

¹⁵⁶ Löf 1992, nr 1, s. 11

¹⁵⁷ Prenzlau-Eandner 1998, s. 92-93

¹⁵⁸ 3 hus i Åkersberga. Föreningshuset/Folkets Hus. 1909-1984, 1984

¹⁵⁹ Thun 1971, s. 79-85, 95-97, 112

småhusområden byggdes och en idrottshall invigdes. Ett nytt centrum blev klart 1995. Åkersberga blev en expansiv och dynamisk bostadsort med ca 25000 invånare.^{160 161 162}

3.5 Kommunreformerna

Förberedelser och planer för genomförandet av den första kommunreformen startades redan 1949. Reformen verkställdes den 1 januari 1952. Österåker och Östra Ryd blev en kommun.¹⁶³

Den andra reformen skedde 1967. I Svenska Kommunförbundets skrivelse från 01.03.1966 kan man läsa: ”Kungl. Maj: t har den 17 december 1964 förordnat om att Österåker och Ljusterö den 1 januari 1967 skall sammanläggas till en kommun. Enligt planen för Stockholms läns indelning i kommuner skall jämväl Roslags Kulla församling ingå i denna kommun.”¹⁶⁴

Roslags Kulla församling togs alltså bort från Roslags-Länna och blev del i Österåker. Slutligen genomfördes den tredje reformen d.v.s. en sammanläggning av Österåker och Vaxholm 1974. Den lyckades dock inte och 1983 skildes de två kommunerna åt. Under tiden 1974-1983 hette kommunen Vaxholm men den administrativa förvaltningen låg i Åkersberga. Österåkers kommun förändrades både befolkningsmässigt och territoriellt på grund av kommunreformen. Vid delningen 1983 hamnade hälften av Östra Ryd, d.v.s. Rydboholm hos Österåker och hälften, d.v.s. Bogesundslandet, hos Vaxholm. Ön Resarö som tidigare ingick i Österåker tillföll Vaxholm.¹⁶⁵

3.6 Politik

Vid början av 1900-talet var majoriteten av befolkningen i hela området bönder, lantarbetare och arbetare. Socknarna styrdes av representanter för storgodsen. Kommunstämmans ordförande vid denna tid var friherre K. Åkerhielm. Vid samma tid, precis som i övriga Sverige, började folket i Österåker organisera sig i kamp mot fattigdom, alkoholmissbruk och sociala orättvisor. Man strävade efter en förbättring av arbetarnas ekonomiska, sociala, kulturella och politiska ställning. Arbetarrörelsen började organiseras och ta form. En socialdemokratisk ungdomsklubb (Socialdemokratiska Ungdomsförbundet – SDU) startades 1908 och en arbetarekommun, en lokalorganisation för Sveriges Socialdemokratiska Arbetareparti (SAP) bildades 1910. Nykterhetsrörelsen organiserades också vid samma tid. 1907 bildades godtemplarnas loge Blenda. Spritmissbruket var både omfattande och förödande bland arbetarna. Därför fanns det från början ett starkt samarbete mellan arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsen. Folkskollärare Gustav Johansson och tegelbruksarbetare Axel Löw, som 1907 grundade logen Blenda, var också med och startade den socialdemokratiska klubben ett år senare.¹⁶⁶

Österåkers kommun styrdes från början på 1900-talet av en borgerlig majoritet. 1920 bildades den första socialdemokratiska regeringen i Sverige. I Österåker innebar de första allmänna valen en överenskommelse om mandatfördelning till förmån för högern. Först efter valet 1926

¹⁶⁰ Jarneberg 1990, nr 19

¹⁶¹ Löf 1992, nr 3, s. 49-59

¹⁶² Prenzlau-Enander 1998, s. 89-93

¹⁶³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951, kommunalnämnd protokoll 1949-51, AI b:1, 14/10-1949, § 3

¹⁶⁴ Österåkers kommuns arkiv, Ljusterö kommun 1863-1966, kommunalnämnd protokoll 1966, AI:5, bil. §39/66, s. 1

¹⁶⁵ Prenzlau-Enander 1998, s. 93

¹⁶⁶ Thun 1971, s. 19-33

fick socialdemokraterna majoritet i kommunfullmäktige. De behöll makten i 20 år. 1928 tillträdde Fritjof Thun som kommunalfullmäktiges ordförande. Han var socialdemokrat med en stark personlighet och blev snart en mycket respekterad politiker. Han ledde Österåker i 34 år och de 12 sista åren utan en socialdemokratisk majoritet. 1962 vid 75 års ålder lämnade han över makten till den borgerliga majoriteten. Hans tid vid makten präglades av ekonomisk stabilitet och positiv utveckling av kommunen. Han var en skicklig och energisk samhällsplanerare och ledde framgångsrikt kommunens omvandling från en landsbygdskommun till en modern kommun i Storstockholm.¹⁶⁷

Fritjof Thun var från början en ledande gestalt inom arbetarrörelsen. Politiska rättigheter och förbättring av ekonomiska förhållanden för arbetarna var de viktigaste frågorna för honom. Det allra viktigaste var en allmän rösträtt och vidare en brytning av fåtalsväldet i Österåker. Det näst viktigaste var att förbättra de fattigas levnadsvillkor och avskaffa trångboddheten. Genom att få den första frågan löst kunde man även uppnå lösning på det andra problemet resonerade F. Thun i sin bok "Minnen" där han även beskrev den politiska situationen i kommunen, de eländiga levnadsvillkoren för arbetarna och vägen mot en förändring. Hans tidiga drömmar och senare politiska mål var att kunna bestämma om ett bättre och rättvisare Österåker. De drömmarna förverkligades. F. Thun och socialdemokraterna fick makten och Österåker förändrades. Först och främst började man lösa bostadsfrågan. Det byggdes flera hyresbostäder, ett ålderdomshem och ett par skolor. F. Thun insåg också tidigt hur viktigt bildningen var för arbetarrörelsens politiska framgång, för arbetarnas möjlighet att fullständigt delta i det politiska livet och för demokratin.¹⁶⁸ Som resultat av hans medvetna bemödande och ett solidariskt samarbete mellan arbetarrörelsen och nykterhetsrörelsens loge Blenda inom föreningen "Föreningshuset" byggdes 1912 Österåkers arbetarekommuns första föreningshus "Lådan". Det provisoriska, 40 kvm stora, föreningshuset, som låg centralt i Åkersberga, var en viktig början till att lösa arbetarrörelsens och nykterhetsrörelsens lokalbehov. Föreningshuset blev mötesplats för arbetarekommunen, socialistiska ungdomsklubben och godtemplarelogen. ABF:s verksamhet startade där samma år. Vid sidan av allt detta bedrev man även en bioverksamhet, vilket var en viktig ekonomisk inkomst för föreningen "Föreningshuset". "Lådan" visade sig snart för liten. Ett nytt föreningshus byggdes 1923. Även detta hade varit ett resultat av F. Thuns arbete och engagemang. Det nya, riktiga föreningshuset låg närmare Åkersberga stationen, det var större än "Lådan" och hade även ett särskilt rum för ABF:s studiecirkelbibliotek.^{169 170}

Efter Fritjof Thuns tid gick makten till moderaterna som sedan dess lett Österåker hela tiden med undantag för perioden 1994-98 då socialdemokraterna kunde bilda en majoritet med folkpartiet. Moderaterna har, med andra ord, haft huvudansvaret för kommunen sedan 1963. Under 1960- och 70-talen präglades deras styre av fortsatt samhällsbyggande. Under 1980-talet bromsades denna process och skattesänkningar blev huvudfrågan. I början av 1980-talet drabbades kommunen av en finansiell kris och olika nedskärningar i den kommunala verksamheten genomfördes. Under 1990-talet blev trafikfrågan och en långsiktig översiktsplanering de viktigaste målen, samtidigt som det uppstod ekonomiska problem i den kommunala ekonomin.¹⁷¹

¹⁶⁷ Prenzlau-Enander 1998, s. 93

¹⁶⁸ Thun 1971, s. 1-34

¹⁶⁹ Thun 1971, s. 28, 53-54

¹⁷⁰ 3 hus i Åkerberga 1984

¹⁷¹ Prenzlau-Enander 1998, s. 93

3.7 Kultur

Österåkers kommun har ett eget kulturliv, som är rationellt balanserat med tanke på kommunens närhet till Stockholm och dess utbud av kultur och nöje. Det lokala kulturlivet kretsar kring lokala kulturhistoriska minnen, där gamla slott (Margretelund, Rydbo, Östanå) och Wira bruk, med dess kringbebyggelse, tar en central plats. Wira-spelen, ett musikskådespel om wirasmederna, som visas varje sommar på en utomhusscen i Wira, och Åkersberga Revyn, en satirisk revy om det aktuella livet i kommunen, som visas på Berga Teater varje vinter, bevarar och fördjupar publikens kontakt med den lokala kulturen, historien och problematiken. Kommunen har även ett livligt konstliv tack vare flera lokala konstnärer. Biblioteket, med sina filialer och sin verksamhet, spelar en självklar och central roll i kommunens kulturliv och bildningsverksamhet. Det politiska och ekonomiska ansvaret för kulturen och biblioteket finns hos kommunen. Det har under tidens gång, precis som på andra ställen i landet, lagts under olika nämnder, kulturnämnden, utbildningsnämnden och senast under kultur- och fritidsnämnden.¹⁷²

¹⁷² Österåkers kommuns hemsida

4. Österåkers folkbiblioteks föregångare och dess verksamhet fram till 1952

1952 bildades Österåkers Folkbibliotek. Stommen till detta blev tre bibliotek som tidigare hade funnits i Österåker: Östra Ryds kommuns folkbibliotek, ABF:s bibliotek och ett bibliotek som hörde till logen Blenda av I.O.G.T. i Nykvarn.¹⁷³

4.1 Sockenbibliotek i Östra Ryds församling

Den äldsta formen av biblioteksverksamhet i det område, som med tiden skulle omfatta Österåkers kommun, var sockenbiblioteket i Östra Ryds församling. Denna församling låg sydost om Åkersberga i närhet av Rydboholms slott, vid Kyrkfjärden. Livet i församlingen koncentrerade sig framförallt kring storgodset i Rydboholm och Östra Ryds kyrka. Det var just vid kyrkan som den första biblioteksverksamheten startades.

Östra Ryds församlings sockenbibliotek bildades i början av 1880-talet. 1884, det första året som bibliotekets verksamhet finns dokumenterad, fanns det uppskattningsvis 200-210 böcker. 1904 ökade bokbeståndet till ca 320 titlar. Därefter finns det inga bevarade uppgifter om biblioteket ända tills det ombildades till ett folkbibliotek 1946. Av Östra Ryds kommunalnämndsprotokoll för den tiden framgår att det var pastorn i Östra Ryds församling som hade ansvar för biblioteket. Sockenbiblioteket nämns i de allra tidigaste protokoll men det finns inga fler uppgifter om det.¹⁷⁴

1946 omvandlades Östra Ryds sockenbibliotek till ett kommunalt folkbibliotek. Detta skedde enligt ett förslag inkommet från kantor K. Danielsson och efter ett beslut som fattades av Östra Ryds kommunalfullmäktige den 31 mars 1946. Kommunalfullmäktige beslöt att ett folkbibliotek skulle inrättas snarast möjligt och att kommunen skulle ge årligt anslag på 300 kronor (vilket var minimum för att få det maximala statliga bidraget på 300). Biblioteksstyrelsen skulle väljas för 4 år och den skulle bestå av 5 ledamöter och 2 suppleanter. Kantor K. Danielsson valdes till styrelsens ordförande.¹⁷⁵

Redan den 2 april 1946 samlades biblioteksstyrelsen till ett möte där man formulerade förslag till folkbibliotekets stadgar och enades om dess första budget. Man räknade med 600 kronor i inkomster varav 300 skulle vara kommunalt bidrag och 300 statligt bidrag. Av de pengarna skulle 370 kronor gå till bokinköp, 25 kronor till arvode för bibliotekarien (det arvodet var för sex månaders arbete, arvodet för ett helt år skulle vara 50 kronor), brandförsäkring kostade 5 kronor och resten d.v.s. 200 kronor skulle gå till inventarier och diverse kontors- och biblioteksmaterial. Biblioteket skulle vara öppet en gång i veckan, varje fredag mellan kl. 18 och 20, utom på sommaren, mellan 15/6 och 15/8, då det skulle öppnas varannan vecka. Låntagare hade rätt till avgiftsfria lån av högst 2 band för 2 veckors tid med möjlighet till att förnya lånet om ingen annan hade begärt boken. Efter lånetidens utgång skulle en s.k.

¹⁷³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF: s biblioteksstyrelse Åkersberga studiecirkelbibliotek protokoll 1933-1952, AI:1

¹⁷⁴ Österåkers kommuns arkiv, Östra Ryds kommun 1863-1951. Östra Ryds kommunalstämma protokoll 1863-90, A I:1; lånejournal 1884-69, D I:1; Östra Ryds kommunalnämnd, inkomna och utgående handlingar 1868-90, E I:1

¹⁷⁵ Österåkers kommuns arkiv, Östra Ryds kommun 1863-1951. Östra Ryds kommun kommunalfullmäktige protokoll 1939-1951, A I: 1

pliktavgift på 5 öre för varje band tas för varje överskjutande dag. Biblioteket skulle fungera som Östra Ryds huvudbibliotek och det skulle placeras i ombyggda lokaler vid Rydboskolan. Bibliotekarien skulle ansvara för bibliotekets ”noggranna” vård, utföra katalogisering, upprätta förteckning över bibliotekets låntagare och föra statistik. Bibliotekarien skulle även förbereda ärenden för styrelsens sammanträden, föra protokoll och verkställa av styrelsen fattade beslut, samt ta hand om bibliotekets räkenskaper. Det var också bibliotekariens ansvar att ”befrämja bibliotekets utveckling”. I stadgarna, § 2, första stycket kunde man läsa: ”Östra Ryds folkbibliotek, som ägs av Östra Ryds kommun, har till uppgift att främja den allmänna upplysningen genom att bereda invånarna i kommunen tillgång till litteratur för studier och underhållande läsning.”¹⁷⁶

1951 uppgick statsbidraget och kommunbidraget till 350 kronor var. Av de pengarna gick 550 kronor till inköp av nya böcker och 100 kronor till bibliotekariens arvode.¹⁷⁷ Biblioteket fungerade som huvudbibliotek i Östra Ryds kommun till 1952 då en sammanläggning av Österåker och Östra Ryds kommuner skedde i enlighet med kommunindelningsreformen 1952 och Östra Ryds folkbibliotek blev en filial till Österåkers folkbibliotek.

4.2 ABF:s studiecirkelbibliotek

Den största och mest livskraftiga verksamheten bland Österåkers folkbiblioteks föregångare var det studiecirkelbibliotek som bildades av ABF i Åkersberga. ABF i Österåker organiserades så fort det fanns lämpliga lokaler för studiecirkelns behov. Bibliotek var en nödvändighet för studiecirkelns.

”Bildningsverksamheten har sin begynnelse hos arbetarekommunen” - skriver Harry Hedén i ”Festskrift vid Åkersberga Socialdemokratiska Arbetarkommunens 25-årsjubileum 1935”.¹⁷⁸ Bildning var också, som jag skrev tidigare, en av Fritjof Thuns hjärtefrågor. I ”Minnen” beskriver han tydligt de omedelbara behoven av studiecirkelns och bibliotek, samt deras begynnelse:

Ganska snart stod det klart för oss att vi trots vår ställning som oppositionsparti måste skaffa oss grundlig kännedom om de kommunala frågorna inom kommunen samt om den kommunala författningen. Ett studium av dessa frågor blev alltså aktuellt. Men var fanns sådan litteratur? Något sockenbibliotek fanns inte.¹⁷⁹

1912, strax efter att det första föreningshuset stod klart, startade F. Thun och arbetarkommunen ABF:s studiecirkelns verksamhet. Han själv blev ledare för den första studiecirkeln, som var en av de första i landet och fick registreringsnummer 25.¹⁸⁰ Behovet av ett bibliotek var stort. Ett cirkelbibliotek, också det ett av de första i Sverige, blev registrerat 1912 som nummer 22. F. Thun skriver i ”Minnen”:

Det gällde nu att fortsätta uppbyggandet av ett studiecirkelbibliotek. Vi hade fått ett mindre anslag från ABF och en del genom insamling samt ett anslag från arbetarkommunen. För dessa medel inköptes facklitteratur, i första hand böcker i stats- och kommunalkunskap. Vi måste även försöka intressera allmänheten för läsning av god skönlitteratur, varför ett antal skönlitterära verk av framstående författare också inköptes.¹⁸¹

¹⁷⁶ Österåkers kommuns arkiv, Östra Ryds kommun 1863-1951. Östra Ryds biblioteksstyrelse, protokoll 1946-51, A I:1, stadgar

¹⁷⁷ Österåkers kommuns arkiv, Östra Ryds kommun 1863-1951. Östra Ryds biblioteksstyrelse, protokoll 1946-51, A I:1

¹⁷⁸ *Österåkers Arbetarkommun 75 år 1985*

¹⁷⁹ Thun 1971, s. 34

¹⁸⁰ *Ibid.*, s. 35

¹⁸¹ *Ibid.*, s. 35

F. Thun blev vald till bibliotekarie. Biblioteket placerades i hans egen bostad, förmodligen därför att det första föreningshuset var för litet och för provisoriskt för att ge plats åt ett bibliotek.¹⁸²

1923, när det nya föreningshuset stod klart, flyttades biblioteket dit. I föreningshuset fanns rum för både ett bibliotek och en bokstuga. Där hade biblioteket sin lokal ända tills det flyttades till kommunalhuset 1955.¹⁸³

ABF:s biblioteks handlingar från dess första år i Åkersberga hade gått förlorade och därför är det svårt att veta mer exakt hur studiecirkelbibliotekets verksamhet såg ut på den tiden. Enligt skriften ”Österåkers Arbetarekommun 75 år” 1924 fanns det minst 300 böcker. Samma år fattades ett beslut om att skicka boklådor till arbetsplatser i Smedby, Margretelund och Näs.¹⁸⁴ Arkivmaterial om bibliotekets verksamhet finns först från 1933.

1933 tog Harry Hedén över ansvaret för biblioteksverksamheten. Han var bibliotekarie på ABF:s studiecirkelbibliotek mellan 1933 och 1952, d.v.s. året då biblioteket ingick i det kommunala folkbiblioteket. Han fick hjälp av Filip Högman, som blev bibliotekets vaktmästare.

Harry Hedén var också socialdemokrat och en mycket aktiv person som engagerade sig i flera för kommunens invånare viktiga frågor som skola, idrott, bibliotek, teater, båtliv och politik. 1925 började han arbeta som lärare i Österskärskola, där han även organiserade ett skolbibliotek. ”Barnen kan inte vara utan böcker sade han till skolstyrelsen och så fick han kommunens första skolbibliotek” (ur nekrolog skriven av Anna – Lisa Bäckman, en av hans gamla elever, DN 28/01-1983).¹⁸⁵ Parallellt med sitt lärararbete arbetade han obetalt i skolbiblioteket fram till 1952.¹⁸⁶ H. Hedén var också politiskt engagerad i arbetarrörelsen. Han var med och ombildade ABF:s studiecirkelbibliotek till ett kommunalt folkbibliotek 1952. Sedan fortsatte han att arbeta på biblioteket i många år, långt efter sin pensionering. Harry Hedén kände personligen Fritjof Thun. Enligt honom var Thun ”en brinnande själ för biblioteket” och det var han som drev biblioteksfrågan framåt.^{187 188}

ABF:s studiecirkelbiblioteks verksamhet reglerades av ”Normalstadgar för Arbetarens Bildningsförbunds Studiecirkelbibliotek”. Enligt dessa stadgar skulle biblioteket vara öppet för allmänheten regelbundet minst 1 timme i veckan. Boklån skulle vara avgiftsfritt och det skulle ske mot uppvisande av legitimation. Man hade rätt till boklån för minst 14 dagar. Lånetiden kunde förnyas om ingen annan begärt den lånade boken. I § 8 kan man läsa: ”Om biblioteksverksamheten nedlägges tillfaller biblioteket den borgerliga kommunen, såvida ej skolöverstyrelsens tillstånd erhålles att överlåta det på annan biblioteksorganisation.”¹⁸⁹

Bibliotekets verksamhet finansierades delvis av staten och delvis av kommunen, samt till mindre del genom bidrag från ABF:s lokala avdelning. En obetydligt liten summa pengar, mellan 8 och 16 kronor årligen, kom från pliktavgifter.¹⁹⁰

¹⁸² Thun 1971, s. 35

¹⁸³ *3 hus i Åkerberga* 1984

¹⁸⁴ *Österåkers Arbetarekommun 75 år*, 1985

¹⁸⁵ *Milstolpen* 1983, s. 2

¹⁸⁶ *Ibid.*, s. 2

¹⁸⁷ *Ibid.*, s. 2

¹⁸⁸ Hedén & Högman 1968

¹⁸⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF: s biblioteksstyrelse Åkersberga studiecirkelbibliotek protokoll 1933-1952, A I:1

¹⁹⁰ Österåkers kommuns arkiv, Östra Ryds kommun 1863-51. Östra Ryds biblioteksstyrelse protokoll 1946-51, A I:1

Tabell nr 8. Österåkers ABF: biblioteks intäkter under 1933-1951

ÅR	STATSANSLAG	KOMMUNANSLAG	ANSLAG FRÅN LOKAL- AVDELNINGEN	KOMMUNALT HYRESBIDRAG	SUMMA INTÄKTER
1933	250	250	100	-	600
1934	150	350	100	-	600
1935	166	150	100	-	416
1936	276	350	100	-	626
1937	490	350	100	-	940
1938	470	250	100	-	820
1939	295	250	100	-	645
1940	374	250	100	-	724
1941	353	350	-	300	1 003
1942	488	350	-	300	1 138
1943	517	400	-	300	
1944	414	400	-	300	1 114
1945	644	400	-	300	1 344
1946	507	400	-	300	1 207
1947	569	500	-	300	1 369
1948	619	500	-	300	1 419
1949	592	500	-	300	1 392
1950	640	500	-	300	1 440
1951	650	500	-	300	1 450

Uppgifter från Österåkers arkiv ABF: s biblioteksstyrelse Åkersberga studiecirkelbibliotek protokoll 1933-1952, AI:1, kassabok

Sammanlagt ökade intäkterna med ca 140 % under 19 år. Generellt kan man konstatera att, i början av perioden, var det statliga stödet ungefär lika eller lite större än det kommunala. Sedan 1940-talet tog kommunen allt större ekonomiskt ansvar för biblioteket. Kommunalt hyresavdrag på 300 kronor infördes 1940/41. Samtidigt försvann anslaget från lokalavdelningen. Det kommunala stödet blev sedan dess större än det statliga. Generellt stämmer detta med de allmänna reglerna. Det är dock svårt att förstå hur det statliga bidraget beräknades, varför det statliga stödet blev så ojämnt och hur det beräknades i förhållande till anslaget från orten. Den enda tydliga trenden är att det statliga bidraget minskade i förhållande till ortsbidraget efter 1940, vilket stämde med de gällande reglerna.

Bibliotekets intäkter gick till hyra, bibliotekariens arvode samt inköp av böcker, tidningar och diverse material. I början var bibliotekariens arvode 150 kronor, det ökade till 200 år 1944 och till 250 sedan 1947. Det mesta av intäkterna gick till inköp av böcker och tidningar.¹⁹¹ Enligt F. Högman och H. Hedén var oftast den summan inte stor med tanke på att en bok kostade mellan 6 och 7,5 kronor. Det köptes mycket svensk och utländsk skönlitteratur. Skönlitteratur, reseskildringar och deckare hörde till läsarnas favoriter. Av svenska författare var t.ex. F. Bremer mycket populär och av utländska H. Balzac. Det fanns också litteratur för barn och ungdomar. Biblioteket växte med ca 120 band årligen. Vid övergången till folkbiblioteket 1952 fanns det 2016 titlar registrerade i biblioteket.¹⁹²

¹⁹¹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF: s biblioteksstyrelse Åkersberga studiecirkelbibliotek protokoll 1933-1952, A I:1

¹⁹² Hedén & Högman 1968

Biblioteket hade öppet 1 timme varje onsdag och söndag. Lokalerna i Föreningshuset var trånga, F. Högman och H. Hedén delade alltid rum. Lokalfrågan hade varit aktuell sedan 1940-talet.¹⁹³

Tabell nr 9. Utlåning under åren 1933-1951

ÅR	ANTAL LÅN
1933	1 318
1934	1 028
1935	1 110
1936	1 051
1937	1 226
1938	1 493
1939	1 777
1940	1 857
1941	2 999
1942	2 565
1943	1 258
1944	1 820
1945	1 539
1946	1 705
1947	1 676
1948	2 483
1949	2 865
1950	2 782
1951	2 140

Utlåningsstatistiken visar att utlåningen hade varit ojämn under åren. En ovanligt stor ökning av lån skedde 1941, medan en drastisk minskning, nästan en halvering, inträffade 1943. Det är omöjligt att säga vilka faktorer som låg bakom de förändringarna. Befolkningen i kommunen hade varit stabil under den tiden. Det var kanske öppethållande på biblioteket som påverkade de förändringarna.

Uppgifter från Österåkers arkiv, ABF: s biblioteksstyrelse, Åkersberga studiecirkelbibliotek, Statistik, journal över utlåning 1933-1952, H I:1

Efter kommunreformen 1952 ingick ABF:s studiecirkelbibliotek i det nybildade Österåkers folkbibliotek. ABF:s studiecirkelbibliotek hade varit centralt lokaliserat i Österåkers centralort Åkersberga. Detta måste ha spelat en avgörande roll i att just det biblioteket omvandlades till ett huvudbibliotek i kommunen.

4.3 Logens Blenda bibliotek i Nykvarn

1907 bildades godtemplarnas loge Blenda nr 3823. Rörelsen hade sina första möten i Kyrkskolan i Åkersberga. Som jag skrev tidigare fanns det från början ett samarbete mellan logen och socialdemokraterna. Detta ogillades av den borgerliga kommunen och gjorde även kyrkan misstänksam mot rörelsen. Logen förvisades snart från Kyrkskolan, den blev utestängd från andra skolor och ställdes därmed utan möjlighet att kunna finna lokal för sin verksamhet. Lokalfrågan blev mycket besvärlig och brinnande. Därför var logen de första initiativtagarna till bildandet av föreningen Föreningshuset 1909. Logen var också först i att ge grundplåt på 600 kronor för detta ändamål. När föreningshusen, som jag beskrev tidigare,

¹⁹³ Ibid.

byggdes fann nykterhetsrörelsen äntligen plats åt sin verksamhet. Bildningsverksamheten var en viktig del i nykterhetsrörelsens verksamhet.^{194 195}

Det finns inga uppgifter om var logen hade sitt bibliotek. 1952, enligt uppgifter i redogörelse för Österåkers folkbibliotek 1952-1967, befann sig biblioteket i Nykvarn.¹⁹⁶ Det finns inte heller några fler uppgifter om detta bibliotek överhuvudtaget. Enligt Inger Bergström, som började arbeta på Åkersberga huvudbibliotek 1969, fanns det vid den tiden fortfarande böcker, som bar logens stämpel.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Thun 1971, s. 22, 34

¹⁹⁵ *Österåkers Arbetarekommun 75 år 1985*

¹⁹⁶ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF: s biblioteksstyrelse, Åkersberga studiecirkelbibliotek, protokoll 1933-1952, A I:1

¹⁹⁷ Bergström, Inger 2006

5. Österåkers folkbibliotek under åren 1952- 1983

Österåkers folkbibliotek bildades 1952. Huvudansvaret för det nya biblioteket hamnade hos en folkbiblioteksstyrelse bestående av personer som hade varit engagerade i biblioteksarbete på de orter där det tidigare fanns biblioteksverksamhet.¹⁹⁸

Österåkers kulturnämnd bildades 1966. I protokollet från den tiden kan man läsa följande: ”Genom beslut av kommunalfullmäktige har Österåkers kulturnämnd inrättats och erhållit i uppgift att främja kulturlivet i kommunen.”¹⁹⁹ I enlighet med detta beslut inleddes ett samarbete med folkbiblioteket. Ett biblioteksutskott bestående av representanter från biblioteket och representanter från kommunen bildades. Utskottet ledde folkbibliotekets verksamhet och var en formell kontakt med kommunen. Från den 1 januari 1968 underställdes folkbiblioteket kulturnämnden. Strax efter tillsatte kulturnämnden en biblioteksplaneringsgrupp som fick i uppdrag att arbeta för förbättring av folkbibliotekets situation, framförallt när det gällde lokaler.²⁰⁰

Kommunreformerna och sammanläggningarna av Österåker med Östra Ryd 1952, med Ljusterö och Roslags Kulla 1967 och med Vaxholm 1974 påverkade Österåkers folkbiblioteks förutsättningar och utveckling. Den statliga och kommunala politiken avspeglade sig framförallt i fördelningen av det ekonomiska ansvaret för folkbiblioteket och finansieringens storlek.

Österåkers folkbibliotek organiserade sin verksamhet framförallt kring huvudbiblioteket, filialerna och sedan 1972 bokbussen. Lokalfrågor var aktuella under nästan hela den här perioden ända till år 1978. Först flyttade huvudbiblioteket till kommunalhuset, sedan till en provisorisk byggnad, och sist, till nuvarande lokaler i Folkets hus. Personalen ökade och sedan 1969 skedde en gradvis professionalisering av verksamheten. Detta tillsammans med de ökade ekonomiska resurserna resulterade i den expansiva utvecklingen av verksamheten under åren 1969-78. Efter 1980 planade biblioteksverksamheten ut.

5.1 Bildandet av det kommunala folkbiblioteket

På ett kommunalnämndssammanträde i oktober 1949 presenterade Fritjof Thun en generalplan för storkommunen. Planen var starten för sammanläggning av Österåker och Östra Ryds kommun. Enligt denna plan skulle ett samarbete inledas med Östra Ryd och en gemensam generalplankommitté bildas.²⁰¹ Vid det läget blev även en sammanläggning av de i kommunerna befintliga biblioteken en viktig organisationsfråga. I båda kommunerna fanns redan bibliotek vilka jag beskrev i det föregående kapitlet. I Östra Ryds kommun fanns ett kommunalt folkbibliotek sedan 1946 och i Österåker fanns ett centralt beläget ABF-s bibliotek samt ett bibliotek tillhörande nykterhetsrörelsen i Nykvarn sedan början på 1900-talet. I juni 1951 upptogs biblioteksfrågan till behandling av kommunalnämnden. Efter diskussioner kom man fram till att ett centralt kommunbibliotek borde anordnas i Åkersberga. Andra tätorter borde förses med filialer eller få tillgång till litteratur genom boklådor.

¹⁹⁸ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. Kommunalnämnd, protokoll över kommunalnämndssammanträde med Östra Ryd 1949-51, AI b:1, 02/06-1951, § 7, 09/10-1951, § 23

¹⁹⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-1973. Kulturnämnd, protokoll 1966-69, AI: 1, 11/05-1966

²⁰⁰ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-1973. Kulturnämnd, protokoll 1966-69, AI:1, 28/02-1968, § 23, 24

²⁰¹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. Kommunalnämnd protokoll över kommunalnämndssammanträde med Östra Ryd 1949-51, AI b:1, 14/10-1949, § 3

Kommunalnämnden beslöt även att föreslå kommunalfullmäktige att välja en biblioteksstyrelse bestående av fem ledamöter: Harry Hedén (Österskär), Gunnel Olsson (Åkersberga), Filip Högman (Åkersberga), Knut Danielsson (Rydbo) och Ingemar Landert (Östra Ryd). På hösten samma år valdes de föreslagna ledamöterna samt fem suppleanter på fyra års tid.²⁰²

Strax efter kommunalnämndens beslut kom den nybildade folkbiblioteksstyrelsen med en framställning till kommunalfullmäktige om kommunalt anslag om 10 000 kronor för år 1952. Framställningen var ofullständig på grund av att styrelsen inte hade tillräcklig tid för att beräkna exakta kostnader och intäkter för det kommande året. Framställningen beviljades. Samtidigt beslutades att erforderliga medel skulle utgå av kommunalfullmäktiges anslag till oförutsedda utgifter för det nya folkbiblioteket.²⁰³

Tidigt på våren 1952 upprättade biblioteksstyrelsen stadgar för biblioteket. Kommunalfullmäktige antog stadgarna i mars samma år.²⁰⁴ I stadgarna kunde man läsa: "Österåkers folkbibliotek, som äges av Österåkers kommun, har till uppgift att främja den allmänna upplysningen genom att bereda invånarna i kommunen tillgång till litteratur för studier och underhållande läsning."²⁰⁵ Huvudbiblioteket skulle ligga i Åkersberga. Biblioteksstyrelsen skulle bestämma om antal och lokalisering av filialer. Enligt stadgarna skulle den ansvarige bibliotekarien ta noggrant hand om biblioteket, utföra katalogisering, föra statistik över låntagare, samt förbereda ärenden till styrelsens sammanträden, föra protokoll och verkställa av styrelsen fattade beslut.²⁰⁶

I juli 1952 skrevs det sista protokollet vid ABF:s biblioteksstyrelses möte. Av § 54 framgick att införlivande av I.O.G.T:s bibliotek hade genomförts. I § 56 skrev man att: "Sedan Österåkers storkommun beslöt inrätta folkbibliotek i kommunen fattades beslut att lägga ned ABF:s bibliotek och att dess bokbestånd skulle överföras till folkbiblioteket."²⁰⁷

5.2 Biblioteksverksamhet under första åren 1952-1955

Den första tiden av det nya folkbibliotekets verksamhet är lite svår att rekonstruera därför att flera av folkbiblioteksstyrelsens protokoll saknas för åren 1952-1961. Med hjälp av andra kommunala handlingar kan man dock belysa även den perioden.

1952 övertog huvudbiblioteket i Österåker ABF:s biblioteks lokal. Lokalen var 18 kvm stor och var placerad i det Föreningshus som hade byggts nära Åkersberga station 1923. Samtidigt blev Östra Ryd och Nykvarn filialer. Av kommunala handlingar framgår att man vid den tiden skötte även 3-4 boklådor. Det är oklart till vilka platser lådorna skickades i början, men sedan 1953 gick de till Åsätra, Resarö, Bogesund och till ålderdomshemmet i Åkersberga. Under 1953, bibliotekets andra år i kommunal regi, organiserades verksamheten i huvudbiblioteket

²⁰² Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. Kommunalnämnd protokoll över kommunalnämndssammanträde med Östra Ryd 1949-51, AI b:1, 02/06-1951, § 7, 09/10-1951, § 23

²⁰³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. Kommunalnämnd protokoll över kommunalnämndssammanträde med Östra Ryd 1949-51, AI b:1, 08/12-1951, § 30

²⁰⁴ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kommunalnämnd protokoll 1952-56, AI:1, 17/03-1952, § 67, 24/03, § 32

²⁰⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kansliet inkomna och utgående handlingar 14-17, 1952, EI:3, 17a1-52, § 2

²⁰⁶ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kansliet inkomna och utgående handlingar 14-17, 1952, EI:3, 17a1-52, § 3

²⁰⁷ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF:s biblioteksstyrelse, protokoll 1933-52, AI:1, 06/07-1952, § 54, 56

samt med filialer och boklådor. Huvudbiblioteket var från början öppet på onsdagar kl. 18-19 samt på söndagar också kl. 18-19. Sedan 1953 ökades öppethållandet för biblioteket. Huvudbiblioteket i Åkersberga var öppet helgfria tisdagar och fredagar kl. 18-20. Filialen i Rydbo var öppen fredagar kl. 18-20 och filialen i Nykvarn måndagar kl. 18-19. Vid årsskiftet 1955/56 upphörde filialen i Nykvarn på grund av allt mindre utlåning. Filialens bokbestånd överflyttades till huvudbiblioteket. Vid slutet av 1955 ökades öppethållandet i huvudbiblioteket till 6 timmar i veckan.²⁰⁸

5.2.1 Finansiering

Folkbibliotekets verksamhet finansierades av kommunen och staten. I slutet av augusti 1952 presenterade biblioteksstyrelsen för kommunalfullmäktige ett fullständigt kostnads- och intäktsförslag för år 1953. Av detta framgick att 1400 kronor skulle utgå till bibliotekarie i Åkersberga, 250 till bibliotekarie i Rydbo samt 300 kronor skulle vara arvode till skötare av 4 boklådor. Det finns inga uppgifter om ersättning till bibliotekarie i filialen i Nykvarn, men denna kanske inrymdes i arvoden till dem som tog hand om boklådorna. Kostnader för bokinköp skulle uppgå till 4 875 kronor och inventarier skulle kosta 1 200 kronor. Katalogiseringskostnader uppskattades till 3 000-3 500 kronor och de delades på två år. För 1953 skulle denna kostnad bli 1 700 kronor. Hyror uppgick till 1 500 kronor. Brandförsäkring, resor, trycksaker och övriga utgifter skulle kosta 450 kronor. Sammanlagt skulle utgifter för 1953 vara 11 675 kronor. De skulle täckas av inkomster i form av statsbidrag på 5 000 kronor och kommunal debitering på 6 675 kronor (5 öre/skkr.).²⁰⁹ Kommunalfullmäktige antog budgeten i oktober 1952.²¹⁰ Det är lite svårt att veta exakt hur underlaget för det statliga stödet beräknades. Enligt dåvarande regler kunde biblioteket få maximalt 2 000 i statligt grundbidrag vid det kommunala anslaget som översteg 4 000. I protokollet redovisades 5 000, vilket var 3000 mer än reglerna tillät. Skillnaden måste ha varit ett tilläggsbidrag, förmodligen för ett läsrum och möjlighet till vägledning av en person med ”en viss biblioteksutbildning”.

Under åren 1952-55 ökade det kommunala anslaget. Med undantag för år 1953 finns inga uppgifter om det statliga anslaget. Enligt biblioteksstyrelsens beräkningar (som ovan) skulle det statliga bidraget uppgå till 5000 kronor. Det är rimligt att anta att detta anslag var på samma nivå även för år 1954 och 1955.

Tabell nr 10. Det kommunala anslaget under 1952-55

ÅR	KOMMUNALT ANSLAG
1952	1 800
1953	6 675
1954	7 630
1955	8 000

Det kommunala stödet ökade markant direkt efter kommunaliseringen av biblioteket.

Uppgifter från Österåkers arkiv, ABF:s biblioteksstyrelse 1933-52, HI:1, statistik

²⁰⁸ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF:s biblioteksstyrelse, protokoll 1933-52, AI:1, redogörelse, del av protokoll från 1956

²⁰⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kansliet inkomna och utgående handlingar 14-17, 1952, EI:3, utdrag ur protokoll vid sammanträde med folkbiblioteksstyrelsen i Österåkers kommun, 28/08-1952

²¹⁰ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. Kommunalfullmäktige protokoll 1952- 56, AI: 1, 27/10-1952, § 107

5.2.2 Lokaler

Lokalerna för det nyinrättade folkbiblioteket var mycket små. 18 kvm kunde inte räcka till någon biblioteksverksamhet i större mening. Allt handlade om utlåning av böcker. En bokstuga i föreningshuset måste ha fungerat som ett lärum. Både H. Hedén och F. Högman minns i intervjun hur trångt det var i de bibliotekslokalerna.²¹¹ Under 1953 påbörjades upprustning av avdelningen för handböcker, tidskrifter och tidningar. Avdelningen kunde dock inte ha utnyttjats fullständigt på grund av trångheten i lokalerna. Biblioteksstyrelsen har i en skrivelse till kommunalfullmäktige uttryckt en stor förväntan inför huvudbibliotekets flytt till lokalerna i det nya, planerade kommunalhuset, vilket beslutades av kommunalfullmäktige under 1953.²¹²

Under juli-oktober 1955 flyttade huvudbiblioteket i Åkersberga till en lokal i det nyuppförda kommunalhuset. Lokalen var 140 kvm vilket var en väsentlig förbättring i jämförelse med de gamla lokalerna. Den var dock placerad en trappa upp i kommunalhuset vilket försvårade tillgängligheten till biblioteket.²¹³

5.2.3 Personal

Harry Hedén blev från början huvudansvarig för hela folkbiblioteksverksamheten. Han fick befattning som kommunbibliotekarie. Han var, som jag skrev tidigare, folkskollärare samt studiecirkelledare. Han saknade formell bibliotekarieutbildning men hade en lång erfarenhet av biblioteksarbete. Han fortsatte att arbeta i huvudbiblioteket och Filip Högman var fortsättningsvis hans medhjälpare.

Enligt biblioteksstyrelsens skrivelse till kommunalfullmäktige från februari 1954 följande personer anställda vid biblioteket under 1953:

- Huvudbiblioteket	Harry Hedén (folkskollärare)
- Filialbiblioteket i Rydbo	Nanny Ericson (lärarinna)
- Filialbiblioteket i Nykvarn	Hjalmar Jansson (snickare)
- Boklådan i Åsätra	Barbro Haraldsson (lärarinna)
	Svante Karlström (folkskollärare)
- Boklådan på Resarö	Klas Johansson (varvsarbetare)
- Boklådan å ålderdomshemmet	Britta Lund (föreståndarinna)
- Boklådan å Bogesund	Barbro Ekström (fru) ²¹⁴

5.2.4 Bokbestånd och utlåning

Som jag skrev tidigare överlämnades bokbeståndet av ABF: s bibliotek, logens bibliotek och Östra Ryds folkbibliotek till det nya folkbiblioteket i Österåkers kommun. Biblioteket fick också större resurser för bokinköp. Bokbeståndet och utlåningen ökade successivt under perioden. Biblioteksverksamheten ökade framförallt tack vare större antal boklådor.²¹⁵

²¹¹ Hedén & Högman 1968

²¹² Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF:s biblioteksstyrelse, protokoll 1933-52, AI:1, skrivelse, februari 1954

²¹³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF:s biblioteksstyrelse, protokoll 1933-52, AI:1, redogörelse

²¹⁴ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF:s biblioteksstyrelse, protokoll 1933-52, AI:1, skrivelse, februari 1954

²¹⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF:s biblioteksstyrelse, protokoll 1933-52, AI:1, redogörelse

Under åren 1952-55 hade biblioteket ett antal barn som var inskrivna låntagare och uppenbarligen fanns det barnböcker i bokbeståndet. Det bedrevs dock ingen mer avancerad barnverksamhet. Detta kan förklaras med lokalbrist och brist på adekvat personal.²¹⁶

Tabell nr 11. Bokbestånd och utlåning under folkbibliotekets första år

ÅR	BOKBESTÅND	UTLÅNING
1952	3 018	4 006
1953	3 662	5 486
1954	4 214	7 679
1955	5 002	11 433

Uppgifter från ABF:s biblioteksstyrelse 1933-52, HI:1, statistik

De första åren i Österåkers folkbiblioteks verksamhet innebar framförallt organisering av arbete. Bokbeståndet och utlåningen ökade. Biblioteket var litet och verksamheten begränsad. Det fanns ingen utbildad personal och öppethållandet var kort. Den viktigaste händelsen under den tiden var flytten till den nya, betydligt större lokalen.

5.3 Biblioteksverksamhet under åren 1956-1969

Det saknas flera biblioteksstyrelseprotokoll för tiden 1956-1969 och därför är även den perioden i Österåkers folkbiblioteksutveckling inte helt lätt att beskriva. Som i det föregående kapitlet hade jag andra kommunala handlingar till hjälp för beskrivningen.

Huvudbibliotekets nya lokalisering i kommunalhuset i Åkersberga blev ett lyft för verksamheten framförallt när det gällde bibliotekets möjligheter att ge service till sina besökare. Öppethållandet ökade i slutet av 60-talet, i huvudbiblioteket från 6 timmar i veckan direkt efter flytten till 35,5 timmar under vintern 1968/1969.²¹⁷ I början av den här perioden fanns det bara en filial i Rydbo, men det fanns planer på att flytta filialen till större lokaler i stationshuset.²¹⁸

Under 1966, inför sammanläggningen av kommunerna Österåker, Ljusterö och Roslags Kulla året därpå, påbörjades planering och arbete med filialerna i de tillkomna kommunerna.²¹⁹ I mitten av 1967 fanns det sammanlagt 5 filialer: vid sidan av gamla Rydbo fanns Roslags Kulla, Ljusterö, Mjölmarström och Ingmarsö. De största av de nytillkomna filialerna var Roslags Kulla och Ljusterö. Filialen i Ljusterö blev inrymd i en lokal som låg i Kyrkskolan och som tidigare hade använts för kommunalfullmäktigesammanträde. Ljusterö kommun hade tidigare ett kommunalt bibliotek som var både skol- och folkbibliotek. Detta bibliotek fick anslag från både staten och kommunen.²²⁰ I Roslags Kulla fanns sedan tidigare ett bibliotek som egentligen var ett församlingsbibliotek och som hade anslag från den borgerliga kommunen. Detta bibliotek var placerat i ett av de två skolhusen i Roslags Kulla. Filialen övertog denna lokal. De nya filialerna var öppna sammanlagt 9 timmar i veckan. Samtidigt

²¹⁶ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF:s biblioteksstyrelse, protokoll 1933-52, HI:1, statistik

²¹⁷ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII: 1, biblioteksutskottets årsberättelse 1969

²¹⁸ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII: 1, protokoll 30/06-1969, § 13, biblioteksutskottets årsberättelse 1969

²¹⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1966-1969, AI: 1, 21/06-1967, § 33

²²⁰ Österåkers kommuns arkiv, Ljusterö kommun 1863-1951. Ljusterö folkbibliotek, skolstyrelsen folk- och skolbibliotek, kassaböcker HII:7

skickades 6-7 boklådor till flera ställen i kommunen.²²¹ Det finns inget som tyder på att bokbeståndet i Ljusterö och Roslags Kulla tidigare bibliotek gick till Österåkers folkbibliotek. Det är rimligt att anta att de böckerna hamnade på respektive ställe d.v.s. Ljusterö Kyrkskolan och Roslags Kulla församling.

I juli 1969 tecknades även ett avtal med Centralanstalten Österåker vilket innebar att sedan dess har folkbiblioteket ansvarat också för försörjning av läsning till intagna på anstalten. Anstalten skulle lämna en ersättning på 10 kronor per plats.²²²

Vid kommunalnämndens och kulturnämndens sammanträde i november 1967 om folkbibliotekets framtida utformning diskuterades bibliotekets framtid i Österåker. Det bestämdes att folkbiblioteket skulle utgöra ett kulturcentrum med olika former av aktiviteter.²²³ Sedan 1 januari, 1968 blev folkbiblioteket underställt den ganska nyinrättade kulturnämnden. I kulturnämndens protokoll kan man läsa: "Kulturnämnden har till uppgift att vara styrelse för kommunens bibliotek."²²⁴ Biblioteket blev därmed en del av kommunalpolitiken och ansvaret hamnade hos en nämnd som per definition tog hand om kulturen. Detta har säkerligen påverkat folkbibliotekets utveckling positivt. Kulturnämnden måste ha sett biblioteket som en resurs för förverkligande av sin politik. I samband med att ansvaret för folkbiblioteket övertogs av kulturnämnden bildades biblioteksplaneringsgruppen. Denna grupp hade till uppgift att utarbeta kortsiktiga och långsiktiga lösningar för att förbättra bibliotekets situation och skapa grund för ett nytt bibliotek.²²⁵

5.3.1 Finansiering

Biblioteket växte och detta medförde större utgifter. Kostnader för hyra ökade direkt efter bibliotekets flytt till Kommunhuset. Även personalkostnaderna ökade sedan 1957/1958 då biblioteksverksamheten växte tack vare de bättre lokalerna. Efter 1966/67 och kommunsammanläggningen tillkom ytterliggare kostnader på grund av de nya filialerna. Samtidigt växte folkbibliotekets ambitioner att uppnå en godkänd nivå för verksamheten. Detta skedde möjligen delvis under påverkan från Centralbiblioteket på Lidingö. Av protokollen från den tiden framgår att biblioteket hade ständiga kontakter med Centralbiblioteket och att centralbibliotekarien besökte huvudbiblioteket i Åkersberga flera gånger.²²⁶

²²¹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII: 1, 01/06-1966, § 5

²²² Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1966-1969, AI:1, 01/07-1969, avtal

²²³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 29/11-1967, § 4

²²⁴ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll, 1966-69, AI:1, bilaga § 19/68, § 4; Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 24/04-1967, § 3

²²⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, biblioteksplaneringsgruppen, PM

²²⁶ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1

Kommunen tog på sig allt större ekonomiskt ansvar för det kommunala biblioteket. Det kommunala anslaget till biblioteket ökade ständigt och speciellt under de allra första åren under den här perioden samt efter 1965. Enligt statistik ökade det årliga kommunala anslaget för bokinköp från 8 000 år 1956 till 80 000 år 1969.²²⁷

Det saknas uppgifter om statsbidrag för åren 1956-61 men man kan anta att detta bidrag måste ha utgått med minst den tidigare nämnda summan på 5000 kronor. Enligt uppgifterna i kulturnämndens protokoll uppgick statsbidraget till 9498 kronor för år 1962 och till 9800 per år 1963, 1964 och 1965. 1966 upphörde det statliga bidraget efter statens beslut 1965. Centralbiblioteken informerade om de försämrade finansieringsmöjligheterna. I ett protokoll från juni 1966 kan man läsa: ”Centralbibliotekarien erinrade om de indragna statsbidragen samt pekade på möjligheten att få utvecklingsbidrag och punktunderstöd vartill dock blygsamma belopp anslagits.”²²⁸ Därefter fick folkbiblioteket inget statsbidrag förrän 1970.

Trots de ökade anslagen från kommunen och det statliga stödet fram till 1966 låg finansieringen av folkbiblioteket i Österåker långt under genomsnittet i Stockholms län under hela perioden. I augusti 1964 kom ett meddelande från Centralbiblioteket: ”Det kommunala och statliga anslaget till bokinköp per invånare utgjorde 6,28 kronor mot genomsnittligt 11,24.”²²⁹ Samma sak påpekade Centralbiblioteket i maj 1968. Det årliga anslaget i Österåker låg på 8-9 kronor per invånare medan genomsnittet i länet var 24-25.²³⁰ I en intervju från september 1968 klagade H. Hedén på den bristande ekonomin.²³¹

Tabell nr 12. Folkbibliotekets finansiering under åren 1962-69

ÅR	KOMMUNALT ANSLAG	STATLIGT ANSLAG
1962	27 810	9 498
1963	41 300	9 800
1964	44 600	9 800
1965	66 200	9 800
1966	69 200	-
1967	95 500	-
1968	130 500	-
1969	224 115	-

Uppgifter från Kommunalfullmäktige protokoll 1962, AI:4; 1963, AI:5; 1964, AI: 6; 1965, AI:10; 1966, AI:12; 1967, AI:14; 1968, AI:17; 1969, AI:20; 1970, AI:24; budgetredovisning

²²⁷ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-51. ABF:s biblioteksstyrelse 1933-52, statistik, HI:1; Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kommunalfullmäktige protokoll 1962-69, budget

²²⁸ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 27/4-1966, § 4

²²⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens Biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 27/08-1964, § 4

²³⁰ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 31/05-1968, § 6

²³¹ Hedén & Högman 1968

Tabell nr 13. Kommunala anslag för bokinköp för åren 1956-69

ÅR	KOMMUNALT ANSLAG FÖR BOKINKÖP
1956	8 000
1957	12 000
1958	12 000
1959	13 000
1960	14 000
1961	14 400
1962	14 400
1963	17 600
1964	18 600
1965	24 700
1966	28 000
1967	45 000
1968	55 000
1969	80 000

Uppgifter från ABF:s biblioteksstyrelse 1933-52, HI:1, statistik och Kommunalfullmäktige protokoll 1962, AI:4; 1963, AI:5; 1964, AI: 6; 1965, AI:10; 1966, AI:12; 1967, AI:14; 1968, AI:17; 1969, AI:20; 1970, AI:24; budgetredovisning

5.3.2 Lokaler

Huvudbibliotekets lokaler en trappa upp i kommunalhuset var, som jag skrev tidigare, en väsentlig förbättring i jämförelse med tidigare lokaler, men de var fortfarande inte tillräckligt stora utrymmesmässigt och inte särskilt bra placerade ur tillgänglighetssynpunkt. Dessutom disponerades bibliotekets lärum under längre tid av kommunalnämnden, vilket måste ha begränsat bibliotekets verksamhet och möjligheter till service.²³² Därför var lokalfrågan fortfarande aktuell och blev med tiden allt mer akut. På våren 1969 presenterade biblioteksplaneringsgruppen synpunkter på det kommande biblioteket samt en tillfällig lösning på bibliotekets lokalproblem. Huvudbiblioteket skulle placeras i en provisorisk paviljongbyggnad i centrum. Biblioteksutskottet accepterade det förslagna provisoriet med några anmärkningar.²³³

5.3.3 Personal

Efter flytten till nya lokaler i kommunalhuset fortsatte Harry Hedén att arbeta i huvudbiblioteket som huvudansvarig för folkbiblioteket. Filip Högman arbetade fortsättningsvis som vaktmästare på huvudbiblioteket. Båda var även biblioteksstyrelsens medlemmar. I slutet av 1968 fanns också två andra personer anställda på huvudbiblioteket, Ulla Olby arbetade som biblioteksbiträde och Aase Hedén som kontorsbiträde. Filialerna och boklådorna sköttes som tidigare av personer anknutna på något sätt till dessa ställen. Ingen

²³² Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 29/09-1963, § 2

²³³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 29/01-1969, PM, § 14; 23/09-1969, § 29

hade formell utbildning. Biblioteksstyrelsen och H. Hedén påpekade i maj 1968 att biblioteket var underbemannat och saknade personal med fackutbildning.²³⁴

Förändringen i personalfrågan och biblioteksorganisationen började 1969. En kanslist anställdes på deltid i januari 1969. I april samma år anställdes en utbildad bibliotekarie på heltid.²³⁵ Inger Bergström, den första heltidsanställda bibliotekarien i kommunen, kom till folkbiblioteket i Österåker från arbete som bibliotekarie på länsavdelningen i Eskilstuna. I det tidigare arbetet besökte hon många små och eftersatta bibliotek och var väl insatt i problematiken. Hon var en professionell bibliotekarie med utmärkt passande erfarenheter för ett bibliotek som var i behov av modernisering samtidigt som hon hade ett mycket engagerat intresse för biblioteksfrågor. I intervjun har hon berättat att det huvudbibliotek i Åkersberga där hon började arbeta hade varit litet och ganska eftersatt. Att modernisera detta bibliotek blev en utmaning hon tyckte var viktig och spännande.²³⁶ Inger Bergström fick befattning som bibliotekschef och hon ledde Österåkers folkbibliotek fram till 1992. Harry Hedén fortsatte som medarbetare vid biblioteket i ett par år till, han slutade sin deltidstjänst som kommunbibliotekarie vid 73 års ålder.²³⁷

Folkbiblioteket fortsatte att vara underbemannat. I slutet av 1969 fanns 4,1 anställda heltid, om man räknade om de timanställda i heltid. Samtidigt uppgick utlåningen till över 90 000 böcker. Enligt Skolöverstyrelsens statistiska beräkningar för den tiden var medelvärdet vid svenska bibliotek 14600 lån/anställd och enligt samma myndighet skulle idealnormen ligga på 12000 lån/anställd vid en fullt utbyggd biblioteksservice. För Österåkers folkbibliotek var detta tal 22326 lån/anställd. Biblioteket hade även för lite personal med professionell utbildning. Enligt Skolöverstyrelsen borde proportionen mellan fackutbildade bibliotekarie och övrig personal vara 1 : 1,6. I Österåker var denna proportion 1 : 3,1.²³⁸

Anställningen av en fackutbildad bibliotekarie var definitivt ett genombrott för biblioteket.

5.3.4 Bokbestånd och utlåning

Bokbeståndet växte under nästan hela den här perioden, vilket dels kunde bero på större utrymme i den nya lokalen, dels på tillkomsten av nya filialer men var framförallt resultatet av förbättrade anslag för inköp av böcker. Bokbeståndet ökade mest efter 1966 då det kommunala anslaget för inköp av böcker blev betydligt större än tidigare. Trots att biblioteket inte fick något statsbidrag under 1966-69 köptes fler böcker än någonsin tidigare. 1969 minskade bokbeståndet vilket kan förklaras med en gallring av gamla böcker.²³⁹

Utlåningen ökade också under den perioden. Den ökade från 11443 år 1955 till 20642 år 1956, vilket var det första året i den nya lokalen i kommunalhuset. En självklar förklaring var

²³⁴ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 31/05-1968, § 6; 01/04-1969, biblioteksutskottets skrivelse

²³⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 16/12-1968, § 6

²³⁶ Bergström 2006

²³⁷ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 20/03-1969, § 19; Vaxholms kommun 1974-82. Kulturnämnden protokoll 1974-79 AI:1, 14/01-1974, § 13

²³⁸ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, biblioteksplaneringsgruppens protokoll, april 1969, s. 2

²³⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 03/12-1969, biblioteksutskottets årsberättelse 1969

bättre service i den nya lokalen och utökat öppethållande. Utlåningen ökade dock mest under åren 1966- 69.^{240 241}

De viktigaste bidragande faktorerna för att utlåningen ökade under 1966-69 var befolkningsökningen efter kommunsammanläggningen, inflyttningen och den naturliga befolkningstillväxten. Bokbeståndets tillväxt och förnyelse, vilket också måste ha påverkat att fler tyckte biblioteket erbjöd ett bättre och mer intressant urval av böcker, var sannolikt av mindre betydelse. I juni 1969 påpekade kulturnämndens biblioteksutskott att bibliotekets bokbestånd inte var tillfredsställande. Det fanns alldeles för lite facklitteratur överhuvudtaget och ingen alls i Rydbo. Barnböcker saknades helt i både Rydbo och Ljusterö och de var för få i Åkersberga (bara 3300 band). Samtidigt var bokbeståndet allmänt slitet vilket krävde en genomgående gallring. Det påpekades även att katalogisering av bokbeståndet var eftersatt och bristfällig.²⁴²

Tabell nr 14. Bokbestånd och utlåning under 1956-1969

ÅR	BOKBESTÅND	UTLÅNING
1956	5 962	20 642
1957	6 674	24 802
1958	7 286	23 601
1959	8 087	25 192
1960	8 816	25 620
1961	9 768	26 838
1962	10 664	30 364
1963	11 594	35 448
1964	12 304	37 980
1965	13 122	43 684
1966	15 154	50 168
1967	23 935	67 082
1968	29 325	77 853
1969	28 755	91 539

Uppgifter från ABF:s biblioteksstyrelse 1933-52, HI:1, statistik och Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 29/11-1967, § 4; 03/12-1969, biblioteksutskottets årsberättelse 1969

5.3.5 Allmänskulturell verksamhet och barnverksamhet

Av det tillgängliga arkivmaterialet är det svårt att fastställa när exakt den allmänskulturella verksamheten och barnverksamheten startades. Det första beslutet angående denna typ av verksamhet är noterat i protokoll från 27 augusti 1964. Då bestämdes att ”Bokens vecka” med ett möte med författaren Per Wästberg skulle arrangeras på hösten 1964.²⁴³ Detta verkade bli

²⁴⁰ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1863-1951. ABF:s biblioteksstyrelse 1933-52, statistik HI:1

²⁴¹ Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 29/11-1967, § 4; 03/12-1969, biblioteksutskottets årsberättelse 1969

²⁴² Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, biblioteksplaneringsgruppens protokoll, april 1969, s. 5

²⁴³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 27/08-64, § 11

en på hösten återkommande aktivitet som med tiden växte till fler litteraturaftnar och författaraftnar.²⁴⁴

Ett verkligen tidigt initiativ till Artotek kom på våren 1965: ”Skulptrisen Lena Strååt har väckt ett förslag att ett s.k. artotek skulle anordnas inom bibliotekslokalerna. Biblioteksstyrelsen beslöt anslå 350 kronor för hyrande av konst ur detta artotek.”²⁴⁵ Det är dock oklart om detta projekt genomfördes men om så var fallet var detta en för tillfället enskild företeelse.

På våren 1966 diskuterades möjligheter för aktiviteter som skulle öka allmänhetens intresse för biblioteket och bokläsning vilket var en inledning, dock utan direkt uppföljning, till den i framtiden kommande uppsökande verksamheten.²⁴⁶

Sagoafton för barn är för första gången upptagen som kostnad i 1965 års budget. Det var mycket små summor som gick till denna aktivitet under 1965-68.²⁴⁷ Det är mest troligt att de sagostunderna inte var regelbundet arrangerade och att de hölls av extra personal. I sin intervju på hösten 1968 betonade H. Hedén att det skulle behövas en barnavdelning i biblioteket, vilket tyder på att det fanns medvetenhet om behoven hos de yngsta kommunmedlemmarna.²⁴⁸ Sedan början av 1969 blev sagostunderna en regelbunden aktivitet. På vårterminen hölls de en gång i veckan och på höstterminen två gånger. På höstterminen startades även, i samarbete med finska föreningen, en sagostund på finska.²⁴⁹

Åren 1956-1969 innebar fortsatt framväxt av biblioteket med framförallt två viktiga händelser. Inrättandet av kulturnämnden och dess ansvarsövertagande för biblioteket 1968 gjorde folkbiblioteket synligt i den kommunala politiken. Detta ledde till beslut om bibliotekets lokaler, organisation och dess roll i samhället samt medförde ökade ekonomiska resurser. Anställning av en utbildad bibliotekarie var ett paradigmskifte i bibliotekets utveckling. Detta igångsatte en process av professionalisering av verksamheten.

5.4 Biblioteksverksamhet under åren 1970-1978

1969, inför den kommande sammanläggningen av kommunerna Österåker och Vaxholm, inleddes ett samarbete med Vaxholms stad i biblioteksfrågan. Ett avtal för interkommunal bibliotekssamverkan mellan biblioteken tecknades i oktober 1970. Att få det samarbetet till stånd så fort som möjligt var mycket viktigt för möjligheten att erhålla det statliga utvecklingsbidraget.²⁵⁰

²⁴⁴ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1

²⁴⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 31/03-65, § 5

²⁴⁶ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 27/04-§ 11

²⁴⁷ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kommunalfullmäktige protokoll, 1965, AI:10; 1966, AI:12; 1967, AI:14; 1968, AI:17; 1969, AI:20; budgetredovisning

²⁴⁸ Hedén & Högman 1968

²⁴⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1

²⁵⁰ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1966-1969, AI:1, 07/06-1969, § 62; Kommunalnämnd protokoll 1970, AI:24, 12/10-1979, § 836, 996

Inger Bergström skrev i *Biblioteksbladet*: ”1970 fick kommunen tillsammans med Vaxholms kommun ett av de sista utvecklingsbidragen för biblioteksverksamhet, som dåvarande Skolöverstyrelsen delade ut.”²⁵¹

I samband med utvecklingsbidragets tilldelning utarbetade Inger Bergström i samarbete med Skolöverstyrelsens bibliotekssektion en utvecklingsplan för biblioteksverksamheten i Österåkers kommun och Vaxholms stad. Utvecklingsplanen omfattade 5 år, 1970-1974, och var avsedd för allmän upprustning av biblioteksverksamheten. Huvudbiblioteket skulle ligga i Åkersberga. Biblioteket i Vaxholm skulle bli en filial. Dessutom skulle det finnas filialer i Ljusterö och i Rydbo. En tidigare filial i Roslags-Kulla och andra utlåningsstationer skulle ersättas av en bokbuss. Bussen skulle även betjäna Österåkersanstalten och andra institutioner i kommunen samt tillgodose bokförsörjningen till ett stort antal sommargäster. Ett nytt centralt beläget huvudbibliotek skulle färdigställas under utvecklingsperioden. Filialen i Vaxholm skulle flytta till nya lokaler vid Vaxholms huvudgata, medan filialen i Ljusterö skulle få möjlighet att utnyttja nya utökade lokaler i bottenvåningen i Kyrkskolan. Bokbeståndet skulle öka och AV-utrustning och AV-material skulle anskaffas både till Åkersberga och till filialerna. Öppethållandet skulle öka relativt dramatiskt. Man skulle bedriva omfattande barn- och ungdomsverksamhet, organisera uppsökande verksamhet, verka för kulturspridning bland svaga grupper i samhället, anordna speciella arrangemang för sommargäster, ge stöd åt vuxenundervisningen samt intensifiera allmänkulturell verksamhet i bibliotekets och kulturnämndens egen regi. Dessutom skulle man överta det påbörjade arbetet med en lokalhistorisk samling från kulturnämnden. För att genomföra planerna skulle personalstyrkan vid periodens slut öka till 6,2 bibliotekarier med biblioteksskola, 1 bibliotekarie med deltidsutbildning och 9,2 övriga tjänstemän (kontorister, bokbusschaufför och vaktmästare).²⁵² Den definitiva utvecklingsplanen för folkbiblioteksverksamheten i Österåkers kommun och Vaxholms stad godkändes av kulturnämnden i juni 1970.²⁵³

Utvecklingsplanen förverkligades till stor del, dock inte helt i tid. Huvudbiblioteket flyttade till den provisoriska paviljongen i november 1971. Det nya biblioteket blev färdigställt först 1978 och det blev mindre än planerat. I augusti 1971 flyttades filialen i Rydbo från sin tidigare placering i en skolsal i Rydboskolan till en större lokal, vilken man fick hyra från SJ. Den nya filiallokalen låg i stationshuset vid den nedlagda stationen. Filialen var öppen en kväll i veckan.²⁵⁴ I början av 1972 flyttade även Vaxholms stadsbibliotek till nya lokaler.²⁵⁵ I samband med bokbussens tillkomst på hösten 1972 lades filialen i Roslags-Kulla ned. Filialen i Ljusterö låg kvar i Kyrkskolan. Allt enligt utvecklingsplanen. Bokbussen anskaffades och den började köra den 25 september 1972. Den rörde sig utanför en radie som gick 2 km från Åkersberga, med undantag för pensionärshemmet i Tuna som låg innanför denna gräns. Bokbussen blev en mycket viktig del i folkbiblioteksverksamheten och stod för en stor andel i bibliotekets sammanlagda utlåning.²⁵⁶

²⁵¹ Bergström, Inger 1978. Nytt huvudbibliotek i Åkersberga. Ingår i *Biblioteksbladet*, nr 1978:5, s. 93

²⁵² Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, Utvecklingsplan för biblioteksverksamheten i Österåkers kommun jämte Vaxholms stad; Kommunalfullmäktige protokoll 1970, AI:15, 07/09-1970, § 143, § 685

²⁵³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnd 1970-71, AI:2, 16/06-1970, § 49

²⁵⁴ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnd arbetsutskott protokoll 1971-73, AI:2, 31/08-1971, § 79

²⁵⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnd arbetsutskott protokoll 1971-73, AI:2, 16/12-1972, § 122

²⁵⁶ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnd protokoll 1972-73, AI:3

I början av 1975 öppnades en filial på Ingmarsö. Filialen lokaliserades i ett rum i den nyrenoverade skolan och skulle vara öppen 1 timme två gånger i veckan. Filialen behövdes därför att det var omöjligt för bokbussen att komma till ön och bokbåtens besök var inte tillräckliga.²⁵⁷

Öppethållandet i huvudbiblioteket ökade från 35,5 timmar i veckan vintertid 1969 till 41,5 timmar efter flytten till paviljongen i november 1971, och till 42,5 timmar 1974. År 1978 var öppethållandet 41,5 timmar under vintern och 35,5 timmar under sommaren. I utvecklingsplanen var målet för öppethållande i huvudbiblioteket 55 tim/vecka. Detta uppnåddes inte. Folkbiblioteket tog fortsättningsvis hand om bokförsörjningen till intagna på Österåkersanstalten. Genom samarbetet med Vaxholm fick biblioteket också ansvar för samverkan med Vaxholms militära förband. Ett stöd för vuxenundervisning, huvudsakligen i form av anskaffning av referens- och kurslitteratur och hjälp åt studiecirkel, var en del av bibliotekets verksamhet. Dessutom drev biblioteket ett arbete med uppsökande och stödjande verksamhet bland svaga grupper i samhället, framförallt äldre och sjuka. 1971 började verksamheten ”Boken kommer” organiseras. Denna verksamhet inriktades på äldre, handikappade och sjuka utanför institutionerna. Utöver allt detta samarbetade folkbiblioteket med länsbibliotekets bokbåts verksamhet. En bokbåt skickades till ön två gånger om året, på våren och på hösten.²⁵⁸

5.4.1 Finansiering

Under denna period finansierades Österåkers folkbibliotek med både statliga och kommunala pengar. Som jag skrev tidigare spelade det statliga utvecklingsbidraget stor roll under åren 1970-74. Bidraget var på drygt en miljon kronor. Minst 203 000 kronor per år skulle betalas ut till biblioteket under fyra år och minst 101 000 kronor under det femte året, allt under förutsättning att den av Skolöverstyrelsen uppgjorda och av kommunalfullmäktige godkända utvecklingsplanen följdes.²⁵⁹ Bidraget betalades ut enligt avtal och Skolöverstyrelsen beslutade att betala 203 000 kronor även för det femte och sista året i utvecklingsplanen. Detta p.g.a. en 25- procentig ökning av driftbudgeten från basåret 1969.²⁶⁰

Det kommunala anslaget var stommen i budgeten. En ersättning på cirka 200 000 kronor årligen tillkom från Vaxholm fram till 1973. Ersättningen för 1970 var låg vilket kan förklaras med att samarbetet mellan kommunerna började sent på året. Från år 1974, efter sammanläggningen av kommunerna, presenterades budgetredovisningarna gemensamt. Efter 1974, när det statliga utvecklingsbidraget tog slut, bestod det statliga anslaget av statsbidrag från kriminalvårdstyrelsen och från AMS. Dessutom tillkom mindre summor från pliktavgifter och intern ersättning för förskolebibliotek, vilka jag inte tar upp i tabellen.

Enligt det tillgängliga arkivmaterialet och p.g.a. de under åren förändrade redovisningsprinciperna är det svårt att veta exakt hur de kommunala betalningarna för biblioteksverksamheten såg ut under de sista åren. Det är möjligt att lokalkostnaderna och en del av lönekostnaderna belastade kulturnämnden som helhet och därför syns de inte i de

²⁵⁷ Österåkers kommuns arkiv, Vaxholms kommun 1974-82. kulturnämnden protokoll 1975

²⁵⁸ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnd protokoll 1970-71, AI:2; Österåkers folkbibliotek. Vaxholm. Bibliotekets årsberättelse 1974; Kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1978

²⁵⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämndens protokoll 1970-71, AI:2, 27/05-1970, § 24; 21/01-1971, bilagan

²⁶⁰ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämndens protokoll 1972-73, 07/06-1973, kommentarer till bibliotekets budget 1974

siffror jag har hittat. Oavsett detta, är det tydligt att kommunen bar det största ekonomiska ansvaret för folkbiblioteket.

Tabell nr 15. Folkbibliotekets finansiering under åren 1970-78

ÅR	STATLIGT ANSLAG	KOMMUNALT ANSLAG ÖSTERÅKER VAXHOLM	
1970	203 000	257 000	34 000
1971	203 000	592 300	178 000
1972	203 000	720 200	204 000
1973	203 000	829 700	234 000
1974	209 700	1 169 000	
1975	54 300	1 410 000	
1976	57 600	1 577 000	
1977	63 200	1 819 000	
1978	62 600	1 651 000	

Uppgifter från Kulturnämnd protokoll 1970-71, AI:2, 21/01-1971; Kulturnämnd arbetsutskott protokoll 1971-73, 08/06-1971. bilaga 58/d/71; Vaxholms kommun, kommunalfullmäktige protokoll 1974-82, GI:1, budget 1974, s. 42-43, 1975, s. 45-46, 1976, s. 49-50, 1977, s. 43, 1978, s. 51 och Kulturnämnd protokoll 1972-73, AI:3, budgetredovisning

5.4.2 Lokaler

Redan i början av 1969 beskrev biblioteksplaneringsgruppen Österåkers folkbiblioteks situation och definierade huvudlinjer för bibliotekets utveckling. Biblioteksresurserna hade varit otillräckliga sedan en längre tid och den mest akuta frågan blev lokalerna. Biblioteksplaneringsgruppen lämnade synpunkter på det kommande biblioteket enligt en analys av andra biblioteks erfarenheter och den lokala verkligheten när det gällde befolkningens storlek och struktur.²⁶¹ Dessa synpunkter blev grunden för senare diskussioner och planer för det nya biblioteket i Åkersberga centrum. För tillfället var det dock viktigt att snabbt förbättra situationen. I november 1971 flyttade huvudbiblioteket från kommunalhuset till en platsbyggd enplans- paviljong i centrum, i hörnet av Roslagsvägen och Skolvägen, i anslutning till Bergaskolan. Biblioteket delade byggnaden med stadsarkitektkontoret och socialkontoret. Bibliotekets disponibla yta var ca 500 kvm. Efter ett par år fick biblioteket ytterligare utrymme i paviljongen. Det utnyttjades till personalutrymmen. Inredningen av biblioteket ritades av Bibliotekstjänst.²⁶²

I den provisoriska paviljongen fick barnen ett eget, relativt stort utrymme längs fönsterväggen, personalen fick små arbetsrum och det fanns plats för både böcker och utställningar. Det fanns också en studiecell med en läsapparat för att läsa mikrofilmer. Inredningens färgsättning gick i brunt, grönt och vitt, med en brun heltäckande matta och ljusa möbler.²⁶³

²⁶¹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott protokoll 1962-73, AII:1, 29/01-1969, PM

²⁶² Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämndens protokoll 1970-72, AI:2, 24/11-1971, § 113

²⁶³ Nya biblioteket i Åkersberga. Provisorium med fler aktiviteter. *Vaxholms Tidning*, 04/01-1971

Det nya biblioteket blev en succé. ”Åkersbergas nya bibliotek i paviljongen mitt i byn håller på att bli samhällets vardagsrum” - skrev man i lokalpressen.²⁶⁴

Samtidigt var det känt från början att det nya, provisoriska biblioteket var för litet i förhållande till befolkningens storlek och struktur. Enligt Skolöverstyrelsens bibliotekssektions utvecklingsplan skulle Österåkers kommun behöva ett bibliotek om 2500 kvm. Inom biblioteksplaneringsgruppen, som bildades 1968, startades år 1971 arbetet med ett lokalprogram för planering av det nya riktiga biblioteket. Det fanns förhoppningar om att detta nya bibliotek skulle ligga i det nya planerade centrumet i Åkersberga. Bibliotekschefen Inger Bergström fick tillsammans med inredningsarkitekten Åke Axelsson i uppdrag att utarbeta ett sådant lokalprogram, vilket de gjorde 1972.²⁶⁵ Enligt denna plan skulle biblioteket vara på 2800 kvm. Denna yta var dimensionerad efter befolkningens storlek på ca 35 000 personer år 1974-75 och beräknad på liknande sätt som det hade gjorts vid centrumplaneringen där man hade antagit just den siffran. Man skulle sträva efter en central placering av biblioteket. ”Biblioteket måste vara beläget i markplan i centrum av centrum” - stod det i det första lokalprogrammet.²⁶⁶

I verkligheten visade det sig dock att både biblioteksplacering och bibliotekets storlek var besvärliga frågor. Stora bibliotekslokaler skulle innebära en hög hyra, vilket ansågs vara för dyrt för kommunen. Det fanns också en viss oro och en åsikt, framförallt hos moderater, att biblioteket skulle ta resurser från det planerade bygget av Röllingby gymnasium och att man borde prioritera gymnasiet.²⁶⁷

De långdragna diskussionerna kring folkbibliotekets nya lokalisering verkar ha varit både en kostnadsfråga och möjligen också en attitydfråga. Det är lite svårt för mig att bedöma detta.

Samtidigt med planeringen av Åkersberga centrum började Föreningen Föreningshuset göra planer för byggandet av ett nytt Folkets hus. För att täcka finansieringen sökte Föreningen hyresgäster till det planerade huset och erbjöd lokaler till kommunen. Efter många diskussioner beslutade kommunen att hyra 3000 kvm i det nya huset. Av dessa tilldelades sammanlagt 1700 kvm till folkbiblioteket och 1300 till socialförvaltningen. En mindre del av bibliotekets yta förfogades även av kulturnämndens kansli. Ett nytt lokalprogram utarbetades efter de nya förutsättningarna. Biblioteket fick inte någon lokalisering i det Åkersberga centrum som invigdes 1976 utan lokaliserades i det nya Folkets hus bakom centrum, vid Stationsvägen.²⁶⁸

Det nya föreningshuset stod klart 1978. Arkitekten Lennart Björklund hade ritat huset. Bibliotekets inredning hade ritats av Åke Axelsson och Gunilla Lauthers. Den 25 februari 1978 invigdes det nya biblioteket. Biblioteket lokaliserades på marknivå med närhet till en biograf och en cafeteria. Entrén och foajén var gemensamma för dessa samt för besökare till

²⁶⁴ Åkersberga bibliotek samhällets vardagsrum. *Vaxholms Tidning*, 30/12-1971

²⁶⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnd arbetsutskottet protokoll 1971-73, AII:2, 16/12-1971, § 123; Bergström 1978, s. 94

²⁶⁶ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnd arbetsutskottet protokoll 1971-73, AII:2, 16/08-1972, Lokalprogram för Österåkers bibliotek

²⁶⁷ Biblioteket ska ligga i centrum. *Norrtälje Tidning* 10/03-1975, Moderaterna går emot ett nytt stadsbibliotek., 07/04-1975, Hård strid om nytt bibliotek i Åkersberga. *Norrtälje Tidning*, 25/06-1975, Biblioteket får vänta, gymnasium går före. *Norrtälje Tidning*, 22/09-1975, Åkersberga biblioteksfråga lagd på is efter votering. *Vaxholms Tidning* 20/03-1975; Gymnasiet spräcker planer om nya biblioteket. *DN Nordost* 25/09-1975, Åkersberga får sitt omstridda bibliotek. *DN Nordost*, 02/10-1975

²⁶⁸ Bergström 1978, s. 94

övre våningen, där studierum och socialförvaltningen var placerade. Bibliotekshallen blev ett rektangulärt rum på 800 kvm. Inger Bergström beskriver det nya biblioteket så här:

Taket är ljusblått och vitt, plåtkassetter med en tjock mineralullsmatta för dämpningens skull. På ett ställe runt en pelare målade vi en kväll en trädkrona, pelaren blev en björkstam. Golvbeläggningen är brun korko-plast. Färgskalan är ljus och lätt, träfärgen dominerar, accentfärg är ljusblått och mellanblått.²⁶⁹

I de nya lokalerna fanns både barnavdelning och utställningsavdelning. En läsavdelning med 16 läsbord fanns längst in i hallen och lyssnarplatser för musik placerades längs långväggarna. Bakom läsavdelningen fanns 2 studieceller och ett vilrum. I källarvåningen under bibliotekshallen ordnades ett magasin för äldre litteratur och tidskrifter. Vid magasinet fanns garage för bokbussen.²⁷⁰

5.4.3 Personal

Personalbehovet hade definierats tydligt i utvecklingsplanen. Mål för utökning av personalen hade satts upp och genomförandet av målet hade planerats. Redan 1970 anställdes nya personer. Anita Segerbäck, utbildad bibliotekarie, fick den nyinrättade tjänsten som 1:e biblioteksassistent, Ingar Hirsland och Gunnel Byström anställdes som kontorister. Personalen skickades på kurser och deltog i konferenser. Konferenser för utbildningsbibliotek anordnade av Skolöverstyrelsen, möten hos länsbiblioteket på Lidingö och kontakter med folkbiblioteken i grannkommunerna var ständigt återkommande.²⁷¹

1974, det sista året i utvecklingsplanen, arbetade 5 heltidsanställda och 2 deltidsanställda bibliotekarier på folkbiblioteket, vilket var 5,8 bibliotekarier omräknat till heltidstjänster. 10,1 var övrig personal, d.v.s. en kanslist, kontorister, en bokbusschaufför och en arkivarbetare. Sammanlagt var det 15,9 personaltjänster. Detta var nästan i nivå med utvecklingsplanens mål på 16,4. Bibliotekschefen, Inger Bergström, var samtidigt förvaltningschef i kulturnämnden.²⁷²

Ansvarsfördelning 1974:

- 1 bibliotekschef, tillika förvaltningschef
- 1 1:bibliotekarie, ansvarig för filialverksamheten
- 1 bibliotekarie ansvarig för barnverksamheten
- 1 bibliotekarie ansvarig för bussverksamheten
- 1 bibliotekarie ansvarig för den sociala verksamheten
- 0,5 bibliotekarie ansvarig för interurbanlåneverksamheten
- 0,25 bibliotekarie i upplysningstjänst, timanställd
- 0,25 kanslist
- 6,5 kontorister
- 1 bokbusschaufför
- 0,9 deltidsanställda filialföreståndare med sammanlagt 37 tim/vecka
- 0,5 arkivarbetare
- 1,4 timanställd extra personal

1978, det sista året under den perioden, fanns sammanlagt 18,5 personaltjänster. Av dem var 6,5 bibliotekarier och 12 övrig personal. Inger Bergström fortsatte att arbeta som bibliotekschef och kulturchef.²⁷³

²⁶⁹ Bergström 1978, s. 94

²⁷⁰ Bergström 1978, s. 94-97

²⁷¹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, biblioteksutskottets årsberättelser

²⁷² Österåkers folkbibliotek. Vaxholm. Bibliotekets årsberättelse 1974

²⁷³ Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun, kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1978

5.4.4 Bokbestånd och utlåning

År 1970, innan samarbetet med Vaxholm började, fanns 33 463 band i Österåkers folkbibliotek, medan det i Vaxholms stadsbibliotek fanns 7 068 band. I Österåker uppgick utlåningen till 101 658, i Vaxholm till 15 643. 1971 ökade både bokbeståndet och utlåningen delvis på grund av de två bibliotekens sammanläggning.

Bokbeståndet och utlåningen i Österåkers folkbibliotek växte kraftigt under hela den här perioden. Bokbeståndet ökade från 28 755 band 1969 till 120 323 band i slutet av 1978. Utlåningen ökade under samma tid från 91 539 till 349 062. Enligt utvecklingsplanen skulle bokbeståndet öka till ca 99 000 band år 1974. Planen realiserades. År 1974 uppgick bokbeståndet till 97 535 band. Utlåningen ökade särskilt mycket under åren 1972-74. De mest bidragande faktorerna för detta måste ha varit inte bara det ökade bokbeståndet utan också de nya lokalerna för huvudbiblioteket och filialerna, bokbussen samt många aktiviteter för barn. Vid mitten av 1970-talet låg utlån per invånare på omkring 14-15, vilka var rekordsiffror, de högsta i länet och bland de högsta i landet.²⁷⁴ De var också rekordsiffror i Österåkers folkbiblioteks historia.

Utlåningen till glesområden och öarna ökade under hela perioden framför allt tack vare bokbussen som startade i slutet av 1972.

Tabell nr 16. Bokbestånd och utlåning under 1970-78

ÅR	BOKBESTÅND	UTLÅNING
1970	33 463	101 658
1971	61 508	158 099
1972	78 488	264 630
1973	88 307	341 196
1974	97 535	354 406
1975	104 532	344 648
1976	109 328	338 874
1977	113 874	341 257
1978	120 323	349 062

Uppgifter från Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, biblioteksutskottets årsberättelse 1970; kulturnämndens protokoll 1972-73, AI:3, Österåkers folkbibliotek 1971, 1972; Vaxholm, bibliotekets årsberättelse 1974; Vaxholm, Kulturnämnden protokoll 1975-79, AI:2 – AI: 6, verksamhetsberättelse 1975, 1976, 1977, 1978

²⁷⁴ Österåkers folkbibliotek. Vaxholm, biblioteks årsberättelse för år 1974

Tabell nr 17. Bokbussens och bokbåtens utlåning under 1970-78

ÅR	BOKBUSSENS UTLÅNING	BOKBÅTENS UTLÅNING
1970	-	1 592
1971	-	2 017
1972	17 824	2 740
1973	73 259	1 268
1974	70 741	1 716
1975	64 670	1 209
1976	64 026	1 047
1977	67 800	1 260
1978	65 326	1 547

Under åren 1970-73 omfattade bokbåtens verksamhet både länsbibliotekets bokbuss och bokbuss.
1973 ersatte den kommunala bokbussen länsbibliotekets buss. En del av bokbussens utlåningsminskning berodde på avbrott i bussens verksamhet p. g. a. reparationer och service.

Uppgifter från Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, biblioteksutskottets årsberättelse 1970; kulturnämndens protokoll 1972-73, AI:3, Österåkers folkbibliotek 1971, 1972; Vaxholm, bibliotekets årsberättelse 1974; Vaxholm, Kulturnämnden protokoll 1975-79, AI:2 – AI: 6, verksamhetsberättelse 1975, 1976, 1977, 1978

5.4.5 Barn- och ungdomsverksamhet

Barnverksamheten var en viktig del i den av utvecklingsplanen skisserade biblioteksverksamheten och den blev viktig i verkligheten. Den första bibliotekarien, som anställdes på heltid 1970, fick barnbiblioteket under sitt ansvar. Verksamheten fick betydligt bättre utvecklingsmöjligheter efter att huvudbiblioteket hade flyttat till större lokaler i paviljongen, där en barnavdelning fick egen plats. Detta betonades i årsberättelse 1971: ”Flyttningen till nya lokaler har inneburit att antalet barn och ungdomar som besöker biblioteket ökar kraftigt. Biblioteket har nu bättre möjligheter att ta emot dessa besökande.”²⁷⁵ Möjligheterna blev ännu bättre efter flytten till Folkets hus år 1978. I den lokalen delades barnavdelningen upp i två avdelningar, en för mindre och en för större barn. I småbarnsavdelningen placerades en ”sagobåt”, som var en ombyggd träbåt med sitt- och lyssnarplatser. Det fanns också ett aktivitetsrum och ett litet sagorum med taket målat som en stjärnhimmel. De två ”sagoplatserna” kunde användas samtidigt när det kom många barn till sagostunderna.²⁷⁶

Biblioteket riktade sig verkligen till barnen och ungdomarna. Bokutlåningen och sagostunderna var viktigast men barnen bjöds också in till olika aktiviteter. De fick komma in och lyssna på sagor och musik, leka eller låna böcker. De fick känna sig lediga och välkomna. Barnbibliotekarien kommenterade: ”Ett bibliotek behöver ju inte vara dödyst.”²⁷⁷ Två sagostunder hölls på svenska och en på finska varje vecka och denna aktivitet var av stor vikt i biblioteksverksamheten. Under en period hölls även högläsning för barn mellan 7-10 år. Under september varje år inbjöds samtliga kommunens 4-åringar till sina respektive bibliotek. Inbjudan skedde med ett personligt brev och hade i syfte att presentera biblioteket och dess barnaktiviteter, framförallt sagostunder, samt att leda in barnen i biblioteket. Mellan 40 och 50 % av kommunens 4-åringar besökte biblioteket. I december anordnades också Luciafester med pepparkakor och saft. Det bjöds in teatergrupper och organiserades lek med docktestrar.

²⁷⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, Österåkers folkbibliotek 1971

²⁷⁶ Bergström 1978, s. 96-97

²⁷⁷ Barnbibliotekarien. *Vaxholms Tidning*, 10/07-1972

Filmvisningar för olika åldersgrupper organiserades i början sporadiskt men efter hand mer regelbundet.²⁷⁸

Den 17 april 1971 startade en ny aktivitet, en s.k. ”lördagslek” på biblioteket. Små barn, från 2 år och uppåt, var välkomna att leka, rita och lyssna på sagor och grammfon mellan kl. 9-10 på lördagar.²⁷⁹ Några dagar efter premiär-lördagen kom en halvsarkastisk artikel i Expressen under rubriken ”Barnpassning på biblioteket för lördagspressade föräldrar blev succé”. Huvudbudskapet var tydligt: ”Åkersberga folkbibliotek är först i Stor-Stockholm med organiserad barnpassning och föräldrarna är innerligen tacksamma över denna service.”²⁸⁰ Sarkasmen berörde dock ett verkligt problem. Österåker var en kommun med många barn, förskolan var inte utbyggd och det fanns ett stort behov av barnpassning. Detta kunde dock knappast lösas av bibliotekets lördagsinsatser. Det var snarare tecken på bibliotekariernas insikt om vikten av att barnen skulle upptäcka biblioteket, samt en allmän anda av innovativa initiativ som biblioteket hade fått tack vare resurserna. Lördagsleken pågick under hela den här perioden.

Tabell nr. 18 Genomsnittligt antal barn per gång.

ÅR	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
ANTAL BARN	12	13	14	15	16	17	10	12

Uppgifter från Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, bilagan § 29/1972, Österåkers folkbibliotek 1971 Vaxholms kommun kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1978

Även äldre barn och ungdomar uppmärksammades med särskilda aktiviteter. Från början av den här perioden arrangerades rundvisningar i biblioteket för grundskoleelever. Med tiden blev visningarna en schemalagd biblioteksundervisning för samtliga årskurser 1, 4 och 7. Man köpte också in schackspel och andra spel. ”POP-timma”, popmusik för grundskoleelever, organiserades en gång i veckan vid lunchtid. Denna verksamhet lades ner 1977.

Barnverksamheten med sagoläsning och filmvisningar utvecklades även i filialerna. Under 1978 organiserades sammanlagt 86 arrangemang för barn i hela folkbiblioteket. De samlade 5 011 barn. De flesta aktiviteterna visade sig vara mycket uppskattade.²⁸¹

Barn- och ungdomsverksamheten fokuserades på läsningsfrämjande insatser med framförallt sagostunder och biblioteksvisningar. På våren 1974 berättade Åkersberga biblioteks barnbibliotekarie i den lokala pressen att:

Varje eftermiddag kommer många barn för att låna, lägga puzzel, spela spel och rita. De är speciellt förtjusta i de knep-och-knåp-uppgifter som finns för dem att lösa. Mellan kl. 14-16 kan barnen också lyssna på skivor – då är alla hörlurarna upptagna, samtidigt bläddrar de i och läser böcker.²⁸²

Vid sidan av barn- och ungdomsverksamhet, som bedrevs på biblioteken utvecklade folkbiblioteket ett samarbete först med barnstugor och senare med förskolor, samt med olika

²⁷⁸ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, biblioteksutskottets årsberättelse 1970; Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1978

²⁷⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, biblioteksutskottets årsberättelse 1970; bilagan 11/71, Nytt från biblioteket.

²⁸⁰ Barnpassning på biblioteket för lördagsstressade föräldrar blev succé. *Expressen* 25/04 -1971

²⁸¹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, bilagan § 29/1972, Österåkers folkbibliotek 1970; Vaxholms kommun kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1978

²⁸² Barnen flitiga lånare i biblioteket. Bakgrundsmusik förgyller sagan. *Vaxholms Tidning*, 21/03-1974

andra institutioner för barn. Ett vandringsbibliotek, lådor med böcker, skickades till dessa olika ställen.²⁸³

5.4.6 Allmänskulturell verksamhet

Den allmänskulturella verksamheten i Österåkers folkbibliotek underlättades av de lokalförbättringar som både flytten av huvudbiblioteket i Åkersberga och flytten av Vaxholms stadsbibliotek samt förbättringar i filialernas lokaler hade inneburit. Utställningsmöjligheterna ökade. Det fanns plats för möten, debatt och annat. Professionaliseringen av biblioteket bidrog säkerligen också till dennas verksamhets utveckling.

Den allmänskulturella verksamheten påverkades även av kulturpolitiken. Kulturnämnden uttryckte tydligt sina förväntningar när det gäller det kommunala biblioteket. Folkbiblioteket skulle verka för jämlikhet inom kulturen, skulle förmedla kvalitativ litteratur, men också organisera alla möjliga kulturaktiviteter samt vara ett kulturcentrum i kommunen.²⁸⁴

Utvecklingen av den allmänskulturella verksamheten var också ett av målen i Skolöverstyrelsens bibliotekssektions utvecklingsplan. Enligt denna plan skulle verksamheten omfatta bl. a. författaraftnar, föreläsningar, diskussioner, grammofonkonserter, filmvisningar och utställningar.²⁸⁵

Under 1970 organiserades 3 författaraftnar med Ella Hillbäck, Tomas Tranströmer och Berit Bergström i huvudbiblioteket och en träff med konstnären Göran Brunius i Ljusterö filial. Det visades en kostutställning och några temautställningar.²⁸⁶ Efter 1971, när lokalerna blev större, ökade verksamheten och den blev mer varierad. 1974 hade man flera konstutställningar, utställningar med olika teman, t ex ”Masker” som var en fotoutställning från Dramaten (04/03-30/03-1974), samt ”Barnallergi” (11/11-07/11-1974), flera olika föreläsningar t ex ”Att samla mynt” av dr Ernst Nathorst-Böös och musikkvällar på lördagarna med uppträdanden av musiker ur t ex Musiksällskapet eller Musikskolan. Vaxholms stadsbibliotek hade ännu fler utställningar och arrangemang t ex musik, film, diskussion etc. och liknande verksamhet organiserades i filialerna i Rydbo och Ljusterö.²⁸⁷

1978, sista året i den här perioden, hade man 29 olika utställningar i huvudbiblioteket, 16 i Vaxholms stadsbibliotek och 3 i filialerna. Sammanlagt organiserades 41 arrangemang för vuxna i hela folkbiblioteket.²⁸⁸

1973 startades Artotek, som var en utlåningsverksamhet av konst på folkbiblioteket. Artotek var planerat och utformat av en arbetsgrupp med representanter från biblioteksväsendet, Skolöverstyrelsens bibliotekssektion och Konstfrämjandet. Syftet med denna verksamhet var att stimulera konstintresset och nå ut till fler grupper i samhället. Österåkers folkbibliotek var ett av landets 53 bibliotek som i mars 1973 hade erhållit ett färdigställt artotekspaket

²⁸³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, biblioteksutskottets årsberättelse 1970; kulturnämndens protokoll 1972-73, AI:3, Österåkers folkbibliotek 1971, 1972; Österåkers folkbibliotek. Vaxholm, bibliotekets årsberättelse 1974; Vaxholm, Kulturnämnden protokoll 1975-79, AI:2 – AI: 6, verksamhetsberättelse 1975, 1976, 1977, 1978

²⁸⁴ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1972-3, AI:3, 28/02-1973, § 26.

²⁸⁵ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, Utvecklingsplan för biblioteksverksamheten i Österåkers kommun jämte Vaxholms stad.

²⁸⁶ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-73. Kulturnämnden protokoll 1970-71, AI:2, biblioteksutskottets årsberättelse 1970

²⁸⁷ Österåkers folkbibliotek. Vaxholm bibliotekets årsberättelse 1974

²⁸⁸ Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun kulturnämnden verksamhetsberättelse 1978

innehållande 40 konstverk utrustade med kort och ficka samt speciella transporter. Det första paketet kostade 7000 kronor. Det var grafiska blad, litografier, träsnitt och etsningar, samtliga ramade och glasade. Efter tvåveckors visning på huvudbiblioteket kunde allmänheten låna tavlorna. Man fick låna ett konstverk åt gången och ha det i en månad hemma.

Tabell nr 19. Bibliotekets inköp av artotekspaketen.

ÅR	1973	1974	1975	1977
ANTAL KONSTVERK	40	40	20	15

Uppgifter från Österåkers kommun, Kulturnämnden protokoll 1983-85, AI:1, 25/04-1983, § 34

Sammanlagt köptes 115 tavlor. Artotek pågick till 1983 och lades ned dels p.g.a. ett minskat intresse och dels som följd av praktiska problem. Vid inventering i juli 1981 fattades 7 konstverk. Kulturnämnden beslutade om nedläggning av Artoteket från och med 01/07-1983. Konstbeståndet skulle införlivas med kommunens allmänna konstbestånd. Efter kommunindelningen skulle Österåker få ca 90 tavlor.²⁸⁹

Undre åren 1970-78 präglades Österåkers folkbiblioteks verksamhet av att biblioteket flyttade till de större och bättre lokalerna. Biblioteket drog nytta av det statliga utvecklingsbidraget och utnyttjade de bättre finansiella villkoren. Verksamheten expanderade till rekordnivå.

5.5 Biblioteksverksamhet under åren 1979-1983

Under åren 1979-83 fortsatte Österåkers biblioteksverksamhet under ansvar av kulturnämnden. Bibliotekets position som ett slags kulturcentrum i kommunen hade blivit etablerad, samtidigt som förväntningar på biblioteket i det annalkande informations- och datasamhället började ta form. År 1979 definierade kulturnämnden folkbibliotekets roll på följande sätt:

Biblioteket ska främja upplysning, utbildning och kulturell aktivitet genom att gratis ställa böcker och annat material till förfogande för barn och vuxna. Biblioteket skall genom förmedling av information vara till praktisk hjälp för medborgarna och främja kommunikation i samhället.²⁹⁰

Sedan lokalfrågan hade blivit definitivt löst i och med huvudbibliotekets flytt till Folkets hus år 1978, fokuserade utvecklingen på själva verksamheten.

Åren 1982-83, präglades av kommunindelning, då Österåker och Vaxholm blev två skilda kommuner igen, samt av den ekonomiska nedgången. Biblioteksverksamheten fungerade på samma, tidigare etablerade sätt under hela perioden, men den drabbades av de minskade finansiella resurserna och nedskärningarna.

1979 var öppethållande på huvudbiblioteket i Åkersberga 41,5 timmar i veckan vintertid och 38,5 sommartid, vilket var samma som på vintern 1978 och 3 timmar längre än på sommarn 1978. 1980 minskade sommaröppethållande (under tiden 09/6 – 18/8) på grund av minskat anslag till sommarvikarier. Under tiden 23/6 – 09/8 var huvudbiblioteket helt stängt på lördagar. Under den övriga sommartiden gick man tillbaka till nivån från 1978, d.v.s. 38,5

²⁸⁹ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1983 -. Kulturnämnden protokoll 1983-85, AI:1, 25/04-83, § 34

²⁹⁰ Österåkers kommuns arkiv, Vaxholms kommun 1974-1982. Kulturnämnden protokoll 1979, AI: 6, 31/01-79, § 2

timmar i veckan. Även filialen i Rydbo stängdes helt under juli månad. På grund av den vikande ekonomin gjordes åren 1981-83 ytterligare generella inskränkningar i öppethållandet. 1983 var huvudbiblioteket i Åkersberga öppet 34 timmar i veckan vintertid. Sommartid var biblioteket öppet 31 timmar utom under tiden 25/6 – 13/8, då biblioteket var helt stängt på lördagar. Verksamheten i filialerna fortsatte som tidigare men den drabbades också av besparingar. Ljusterö bibliotek var öppet 6 timmar i veckan, Rydbo 7 timmar och Ingmarsö 2 timmar i veckan. Sommartid stängdes Rydbo biblioteket helt under juli månad.²⁹¹

En ny bokbuss köptes och den började köra 08/7-1981. Den nya bussen var större och bekvämare. Den var ny, vilket innebar att den kunde köra hela tiden utan avbrott och kostnader för reparationer. Detta bidrog till att utlåningen på bokbussen ökade.²⁹²

Folkbiblioteket fortsatte med särskilda åtgärder för gamla, sjuka och handikappade både inom och utanför institutionerna. ”Boken-kommer”, som riktades till personer som inte kunde ta sig till biblioteket eller bokbuss, omfattade år 1983 sammanlagt ca 32 personer. 1981 startade biblioteksverksamhet på Åkersberga sjukhus. Kostnaderna för denna verksamhet täcktes av Stockholms landsting.²⁹³

Under 1983 deltog bibliotekschefen/kulturchefen Inger Bergström i flera konferenser och möten angående datorisering av biblioteksverksamheten. En övergång till ett databaserat katalogsystemet, BUMS, planerades för år 1986.²⁹⁴

5.5.1 Finansiering

Folkbibliotekets verksamhet finansierades under perioden av framförallt kommunen och delvis av staten. I det statliga anslaget ingick statligt bidrag från kriminalvårdsstyrelsen och AMS. Ersättningen från Kriminalvårdsstyrelsen ökade i början på 80-talet och blev sedan 1981 en ganska viktig inkomst i bibliotekets budget. Sedan 1981 ingick även ersättningen från landstinget i det statliga anslaget. Den var på ca 150 000 kronor årligen och täckte fullständigt kostnaderna för sjukhusbiblioteket. Till intäkter, som jag inte redovisar i tabellen, tillkommer också en mindre summa på omkring 32 000 kronor årligen i form av pliktavgifter. År 1980, till följd av kommunens ekonomiska problem, började nedskärningar i folkbibliotekets budget. Kommunens anslag till biblioteket minskade från 2 450 600 år 1981 till 2 242 900 år 1983.

Tabell nr 20. Folkbibliotekets finansiering under 1979-1983

ÅR	STATLIGT ANSLAG	KOMMUNALT ANSLAG
1979	59 000	1 983 600
1980	97 300	2 382 300
1981	305 800	2 450 600
1982	504 000	2 414 000
1983	361 900	2 242 900

Uppgifter från Kommunfullmäktige verksamhetsberättelsen VHP, 1979, 1980, 1981, 1982

²⁹¹ Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun, Kulturnämnden, verksamhetsberättelser 1979-82

²⁹² Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun, Kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1981

²⁹³ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1983-. Kulturnämnden protokoll 1983-85 AI: 1, 14/03-83, § 21; Österåkers folkbibliotek. Österåkers kommun, Kulturnämnden verksamhetsberättelse 1979-1982

²⁹⁴ Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1983-. Kulturnämnden protokoll 1983-85, AI:1, 25/04-83, § 59

Kostnader för biblioteksverksamheten ökade ständigt sedan början på 1970-talet. Kostnaderna ökade från 1 738 600 kronor år 1978 till 2 077 600 kronor år 1979. Ökningen berodde framförallt på den ökade verksamheten och större öppethållande, speciellt på huvudbiblioteket i Åkersberga, vilket i sin tur förklarades med de ökade behoven från samhällets sida.²⁹⁵ Samtidigt drabbades kommunen av en finansiell nedgång. 1980 genomfördes nedskärningar i biblioteksverksamheten och i den övriga kommunala kulturverksamheten.²⁹⁶

Kommundelningen 1983 innebar en försämring av folkbibliotekets ekonomi och ett bortfall av resurser, samt en minskning av resursutnyttjandet.

5.5.2 Personal

År 1979 var 7 bibliotekarier, 8,5 kontorister och 4 övrig personal anställda på folkbiblioteket. Till detta tillkom under året ca 1700 timmar arbete utfört av timanställda. Nedskärningar på personalsidan började med minskade anslag till vikarier år 1980. Nedskärningarna fortsatte de följande åren och ledde till generell minskning av personalstyrkan. År 1983 var 5,75 bibliotekarier, 7,31 kontorister och 1,8 övrig personal anställda på folkbiblioteket.²⁹⁷ En del av tjänstebortfallet berodde på kommunindelningen då personal på Vaxholms bibliotek inte räknades in.

5.5.3 Bokbestånd och utlåning

Bokbeståndet ökade under hela den här perioden dock inte i samma utsträckning som under förra perioden. Detta kan delvis förklaras med minskade eller oförändrade mediaanslag och stigande bokpriser. År 1983, efter kommunindelningen, minskade bokbeståndet i Österåkers folkbibliotek med 13 121 i jämförelse med år 1982. Detta kan förklaras med att en del av bokbeståndet tillföll Vaxholm.

Utlåningen hade sjunkit under hela den här perioden. Delvis kan detta förklaras med besparingarnas effekter som drabbade mediainköp och öppethållande. Utlåningen för 1983 minskade med 31 262 i jämförelse med 1982. Även detta kan förklaras med kommunindelningen och de två bibliotekens verksamhetsdelning. 1982 uppgick utlåningen i Vaxholm till 37 877, vilket var mer än minskningssiffran. Med tanke på detta kan det betyda att den faktiska utlåningen på Österåkers folkbibliotek inte minskade under 1983. Bokbussens service spelade alltid en stor roll och speciellt efter sommaren 1981 då en ny buss togs i drift. 1983 blev bokbussen, kallad den mobila filialen, den största filialen beträffande utlånade band. I bokbussens arbetsområde och i dess utlåningssiffror ingick servicen och utlåningen på Österåkersanstalten.²⁹⁸

²⁹⁵ Österåkers kommuns arkiv, Vaxholms kommun 1974-82. Kulturnämnden protokoll 1979, AI: 6, 31/01-1979, § 2

²⁹⁶ Österåkers kommuns arkiv, Vaxholms kommun 1974-82. Kulturnämnden protokoll 1980, AI: 7, § 47, § 74, bilaga § 59/80

²⁹⁷ Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun, Kulturnämnden, verksamhetsberättelser 1979-82

²⁹⁸ Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun, Kulturnämnden, verksamhetsberättelser 1979-82

Tabell nr 21. Bokbestånd och utlåning under 1979-1983

ÅR	BOKBESTÅND	UTLÅNING
1979	126 325	341 638
1980	130 590	328 181
1981	132 703	316 730
1982	136 867	308 677
1983	123 746	277 415

Uppgifter från Kulturnämnden, verksamhetsberättelser 1979-1983

Tabell nr 22. Bokbussens och bokbåtens utlåning under 1979-1983

ÅR	BOKBUSSENS UTLÅNING	BOKBÅTENS UTLÅNING
1979	61 375	1 575
1980	60 068	870
1981	59 274	1 988
1982	62 877	1 343
1983	83 012	418

Bokbussens utlåning minskade fram till 1981 vilket berodde på att den gamla bussen gick sönder allt oftare.

Bokbussens utlåning ökade efter man anskaffade en ny buss sommaren 1981.

Uppgifter från Kulturnämnden, verksamhetsberättelser 1979-1983

5.5.4 Barn- och ungdomsverksamhet

Barn- och ungdomsverksamhet var en mycket viktig del av folkbibliotekets verksamhet under hela perioden. Som tidigare, lades den största vikten på bokutlåningsverksamheten och sagostunderna. Man genomförde visningar av biblioteket för årskurserna 4 och 7 samt för deltidsskolor. Man fortsatte med biblioteksintroduktionen för kommunens fyraåringar. På samma sätt som under tidigare år, hade man sagostunder på svenska 2 gånger i veckan och på finska en gång i veckan i huvudbiblioteket, samt en sagostund i veckan i filialerna. Lördagslek organiserades under hela året med undantag för jul- och sommarlov. Film visades två gånger i månaden i huvudbiblioteket och en gång i månaden i filialerna. Under 1979 gjordes sammanlagt 35 arrangemang vilka samlade 3 115 barn. Till lördagsleken kom i genomsnitt 8 barn per gång år 1980 och 11 barn år 1981.²⁹⁹

Denna utveckling begränsades av nedskärningarna. Sedan 1980 minskade filmvisningarna. De upphörde helt under 1981, men kom tillbaka 1982. År 1981 lades lördagsleken ned. 1983 organiserades 11 olika arrangemang för 1 928 barn, vilket var en minskning med nästan 70 % i förhållande till år 1979. Samtidigt fortsatte man att fokusera på den verksamhet som främjade barns läsning och introduktion i biblioteket dvs. sagostunder, biblioteksvisningar och inbjudan av 4-åringar till biblioteket. Parallellt med det praktiska arbetet med barn och ungdomar spred folkbiblioteket information om betydelsen av barns läsning samt lämnade information om både nyutkomna och äldre böcker till lärare, föräldrar samt elever vid kommunala vuxenutbildningen. Dessutom, som under tidigare år, bedrev folkbiblioteket ett samarbete med kommunala barninstitutioner. Under år 1983 skickade vandringsbiblioteket 107 lådor med sammanlagt 2 690 böcker till dessa institutioner.³⁰⁰

²⁹⁹ Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun, Kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1979, 1980

³⁰⁰ Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun, Kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1979-1982

5.5.5 Allmänkulturell verksamhet

1979 fortsatte den allmänkulturella verksamheten på samma sätt som under de tidigare åren. Man organiserade sammanlagt 42 olika arrangemang. I huvudbiblioteket visades 26 utställningar, i Vaxholm 13, i Rydbo 3 och i Ljusterö 4. Sedan 1981 blev konstutställningar och utställningar knutna till de lokala föreningarna allt mer populära. 1983 organiserades 19 arrangemang, 31 utställningar i huvudbiblioteket, 4 i Rydbo, 1 i Ljusterö och 1 på Åkersberga sjukhus.³⁰¹

Åren 1979-83 präglades av ekonomiska svårigheter och delningen av biblioteksverksamheten i Österåker och Vaxholm. Hela folkbiblioteksverksamheten berördes av besparingarna. Entusiasmen dämpades.

³⁰¹ Österåkers folkbibliotek. Vaxholms kommun, Kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1979-1982

6. Analys

Österåkers folkbiblioteks framväxt och utveckling var en process som framskred i etapper. Brytningspunkter bestämdes av viktiga händelser som på ett eller annat sätt var milstolpar i utvecklingen. Dessa händelser uppkom på grund av, eller tack vare, att andra faktorer i omgivningen hade gjort det möjligt. Händelserna själva, i sin tur, öppnade vägen för nya etapper i utvecklingen. För att komma fram till svar på mina frågeställningar analyserar jag just denna kedja av orsaker och verkan som finns kring händelserna i Österåkers folkbiblioteks historia. Jag har identifierat 6 sådana händelser i folkbiblioteksutvecklingen. De är följande:

1. 1952 - bildandet av folkbiblioteket i Österåker
2. 1955 - flyttningen till lokalen i nya kommunalhuset
3. 1969 - anställningen av den första utbildade bibliotekarien
4. 1970 - erhållandet av utvecklingsbidraget
5. 1971 – flyttningen till den provisoriska lokaliseringen i paviljongen
6. 1978 - flyttningen till de nuvarande lokalerna i Folkets hus.

Jag analyserar händelserna utifrån den hermeneutiska tolkningsmodellen. I mitt tankeresonemang rör jag mig ständigt mellan detaljerna och helheten, samtidigt som jag försöker beakta relationen ”orsak – verkan” och sätta fakta i sin historiska kontext, de lokala omständigheterna och den nationella politiken.

6.1 Omständigheter kring folkbiblioteksbildandet 1952 och flyttningen 1955, samt bibliotekets ekonomiska situation under 1952-55

ABF:s studiecirkelbibliotek och nykterhetsrörelsens bibliotek som fanns i Österåkers kommun sedan början på 1900-talet slogs samman med ett litet folkbibliotek i Östra Ryds kommun efter att Österåker och Östra Ryds kommuner sammanlades 1952. Detta var uttryck för två slags handlingar inom den nationella politiken. Den ena hade i syfte att effektivisera den administrativa förvaltningen i Sverige genom kommunindelingsreformerna, vilket var en av delarna i moderniseringen av landet och byggandet av välfärdssamhället. Den andra strävade efter effektiviseringen av den kommunala biblioteksverksamheten genom sammanslagningen av alla mindre bibliotek på orten till ett kommunalt bibliotek, vilket hade varit ett mål i den nationella bibliotekspolitiken sedan V. Palmgrens utredning.

Sammanslagningen av kommunerna frigjorde ekonomiska resurser och bidrog till att kommunen tog större ansvar för biblioteket, medan sammanslagningen av flera små bibliotek till ett kommunbibliotek gav biblioteket rätt till större anslag, uppmuntrade till bättre organisation och möjliggjorde att uppnå bättre service åt kommuninvånarna. Båda delarna spelade stor roll i kommunaliseringen av biblioteket. 1952 var alltså året när de två politiska planerna realiserades och blev grunden till en formell start för folkbiblioteket i Österåkers kommun. Det ekonomiska läget för det nybildade biblioteket ändrades radikalt. Statsbidraget för 1953 uppgick till 5000 kronor. Detta kan jämföras med 650 kronor för ABF:s bibliotek och 350 kronor för Östra Ryds folkbibliotek år 1951. Samtidigt ökade det kommunala anslaget markant. Detta var förstås positivt. Till andra positiva konsekvenser av reformen 1952 hörde även det ökade kommunala ansvaret för biblioteket. Detta innebar inte enbart finansiering av biblioteksverksamheten utan också omsorg om bibliotekslokaler. Inom detta ansvar fick biblioteket plats i det nya kommunalhuset 1955. Åren 1952 och 1955 var alltså milstolpar i folkbiblioteksutvecklingen och resultaten av både kommunindelingsreformen och kommunaliseringprocessen. Samtidigt är det omöjligt att inte lägga märke till vikten av folkrörelsernas ideologi och personlig engagemang i denna folkbiblioteksutveckling. Behov

av bildning och bibliotek erkändes tidigt inom folkrörelserna och inom den officiella politiken. I Österåker avspeglades detta tydligt i arbetarrörelsens och socialdemokratins aspirationer. Fritjof Thun, en ledande socialdemokrat, var också den förste bibliotekarien i ABF:s studiecirkelbibliotek. Biblioteksansvaret och biblioteksarbetet togs snart över av Harry Hedén, också en socialdemokrat, en aktivist inom folkrörelsen och en folkskollärare, vilket var en ganska typisk profil av bibliotekarien på den tiden.

6.1.1 Konsekvenser av händelserna under 1952-56. Lokalfrågan, bokbeståndet och utlåningen.

Flytten till lokalen i kommunalhuset år 1955 var mycket betydelsefull. Framförallt var den nya lokalen mycket större, 140 kvm mot tidigare 18 kvm. Den nya större lokalen tillät bättre organisering och placering av bokbeståndet samt mycket bekvämare miljö för besökarna. Detta tillsammans med de ökade finansiella resurserna tillät ökade bokinköp. Bokbeståndet ökade från 3 018 band 1952 till 5 002 band 1955. Utlåningen ökade från 4 006 år 1952 till 11 433 år 1955.

Samtidigt med de positiva stegen som togs 1952-55 släpade folkbibliotekets utveckling efter. Öppethållandet ökade inte alls under den första tiden i jämförelse med ABF:s bibliotek. Efter 1953 ökade öppethållandet i huvudbiblioteket från 2 till 4 timmar i veckan och efter flytten till kommunalhuset till 6 timmar i veckan, vilket var lite i absoluta termer. Verksamheten var begränsad till utlåning av böcker och möjligen till referensservice. Storleken på lokalerna och dess placering en trappa upp i Kommunhuset var fortfarande långt ifrån de nationella och politiska förväntningar som sedan V. Palmgrens utredning uttrycktes i nästan varenda författning, utredning och betänkande. Personalfrågan såg lika dåligt ut. Allt detta utgjorde dålig grund för utveckling av verksamheten.

6.2 Bibliotekets situation under 1956-1969 och bakgrunden för anställningen av den första fackbibliotekarien 1969

Kommunala förhållanden förändrades. De territoriella ändringar som skedde till följd av kommunsammanslagningen 1967 innebar både centralisering och decentralisering av verksamheten. Två små bibliotek i Ljusterö och Roslags Kulla omvandlades till filialer medan huvudbiblioteket fick ansvar för betydligt större område med flera öar i skärgården. Detta var både resursfrigörande och resurskrävande. Kommunen fick möjligen större ekonomiskt utrymme för att öka anslaget till biblioteket. Folkbiblioteket fick större anslag sedan 1967. Samtidigt tillkom kostnader för organisering av filialerna och där försvann säkert en del av de ökade finanserna.

Sedan början på 60-talet förändrades kommunen även när det gäller befolkning. Österåkers befolkning började öka i snabbt tempo och antal barnfamiljer började växa. Detta måste ha resulterat i att allt fler besökte folkbiblioteket och att behovet av bättre service blev uppenbart. Detta hade bemötts med ökat öppethållande vid slutet av 60-talet.

Under hela den perioden präglades verksamheten av brist på utbildad personal och en allmän underbemanning. Med tanke på detta måste kontakter med Centralbiblioteket och besöken av centralbibliotekarien ha varit ett stöd för biblioteket. Även Centralbibliotekets insatser när det gäller service med bokbuss och bokbåt måste ha spelat ganska betydande roll för kommunbefolkningen i mer avlägsna områden samt på öarna.

Under åren 1956-1969 fick folkbiblioteket allt större finansiella resurser. Kommunen stod för merparten av kostnader. Det kommunala anslaget ökade successivt. Trots det, låg finansieringen av folkbiblioteket i Österåker långt under genomsnittet för länet. Det statliga beslutet att avskaffa statsbidragssystemet till folk- och studiecirkelbiblioteken fick dåliga konsekvenser för Österåkers folkbibliotek. Statsbidraget försvann utan någon kompensering. Ur ekonomiskt perspektiv blev år 1966 särskilt svagt för biblioteket. Detta förändrades 1967 sedan kommunen ökade anslaget markant. Det kommunala anslaget ökade med 38 % för 1967, med 37 % för 1968 och med 71 % för år 1969. Kommunens beslut att öka anslaget till biblioteket år 1967 kan bara delvis förklaras med kommunens förbättrade ekonomi efter kommunsammanslagningen som genomfördes 1967. Förklaringen finns framförallt i ändrade attityder och en ny syn på kulturen inom den kommunala förvaltningen. 1966 bildades kulturnämnden. Detta gjordes i linje med tidens trender och den nationella synen på kulturfrågor men även tack vare det gynnsamma ekonomiska läget. Kulturen blev en del av den kommunala politiken och folkbiblioteket hamnade automatiskt inom ramarna för denna politik. 1968, strax efter att kulturnämnden tog formellt styre över folkbiblioteket, bildades en planeringsgrupp för biblioteket och den första utbildade bibliotekarien anställdes 1969. Jag ser ett klart samband mellan de besluten och kulturnämndens roll både i kommunen och för folkbiblioteket. Anställningen av fackbibliotekarien och startandet av planeringen för det framtida biblioteket öppnade för den kommande intensiva utvecklingsetappen och år 1969 blev nästa milstolpe i folkbibliotekets historia.

6.2.1 Konsekvenser av händelserna under 1956-1969. Personalfrågan, finansieringen, bokbeståndet och utlåningen.

Anställning av Inger Bergström var början på professionalisering av biblioteksverksamheten i Österåkers folkbibliotek. Särskilt gynnande för den kommande utvecklingen av biblioteket verkade den nyanställda bibliotekariens egenskaper. Hennes tidigare arbetslivserfarenhet inom länsbiblioteket och hennes personliga engagemang spelade säkerligen mycket stor roll i hur biblioteket kunde utnyttja de av staten och kommunen skapade möjligheterna och hur verksamheten utvecklades överhuvudtaget. Hennes snabba agerande bidrog till att Österåkers folkbibliotek kunde få det statliga utvecklingsbidraget och till följd av detta de kraftigt ökade kommunala anslagen.

De ökade finanserna och de större kommunala anslagen för bokinköp från och med år 1967 resulterade i det ökade bokbeståndet. 1967 ökade folkbibliotekets bokbestånd med 58 % i jämförelse med året innan. 1968 ökade beståndet med 22,5 %. 1969 minskade bokbeståndet vilket förklaras dels med bokgallring som inleddes av den nya bibliotekarien och dels med stora katalogiseringskostnader. Öppethållandet på huvudbiblioteket ökade markant i slutet av 60-talet, från 6 timmar i veckan 1956 till 35,5 timmar vintern 1968/69.

Utlåningen ökade snabbt, särskilt efteråt 1965. Ökningen kan förklaras framförallt med mer öppethållande i slutet av den här perioden. Bibliotekslokalerna i sig hade förmodligen liten inverkan på den ökade utlåningen under den tiden. Lokalerna hade varit samma under hela perioden och till och med periodvis sämre på grund av att kommunalnämnden lånade biblioteks läsesal under större delen av tiden. Den ökade utlåningen hade säkert påverkats av befolkningstillväxten i kommunen och det ökade läsbehovet. Ökningen av både bokbeståndet och utlåningen låg i linje med utvecklingen i hela landet.

Trots de positiva förändringarna var folkbiblioteket fortfarande eftersatt. Små, odugliga lokaler och otillräcklig personalstyrka tillät inte någon bredare verksamhet. Sagostunder kom på allvar igång först på våren 1969. Författaraftnar förekom ett par gånger om året sedan

hösten 1964. Detta låg långt ifrån de aspirationer som officiellt uttrycktes inom bibliotekspolitiken på nationell nivå.

6.3 Folkbibliotekets situation efter erhållandet av utvecklingsbidraget 1970, "den nya kulturpolitiken", omständigheterna kring lokalfrågan, flytten 1971 och flytten till Folkets hus 1978

1970 fick Österåkers kommun ett statligt utvecklingsbidrag som infördes 1965 och som riktades till de eftersatta, mindre folkbiblioteken. Resultaten av denna händelse bestod av tre saker. För det första fick biblioteket sammanlagt en miljon kronor under 4 år, vilket var en rejäl summa pengar. För det andra utarbetades en handlingsplan för folkbibliotekets utveckling, vilket blev grunden för bibliotekets utveckling. För det tredje förpliktades kommunen till ökade anslag, vilket blev den finansiella basen i bibliotekets ekonomi. Förverkligandet av utvecklingsplanen, som utgjorde villkor för erhållandet av utvecklingsbidraget, var kärnan i folkbiblioteksutvecklingen. År 1970 var utan tvekan en milstolpe i Österåkers folkbiblioteks historia.

Kommunens anslag till folkbiblioteket ökade i och med införandet av utvecklingsplanen. Staten hjälpte till men det var kommunen som tog på sig huvudansvaret för att planen följdes och för att folkbiblioteksverksamheten fick den önskvärda nivån. Efter att det statliga utvecklingsbidraget tog slut, 1974, kompenserade kommunen bortfallet och fortsatte att betala anslaget på konstant hög nivå med undantag för år 1978, då sänktes det kommunala anslaget med 9 %. Denna sänkning kan möjligen förklaras med kommunens försiktighet inför en ansträngd budget för år 1978 i vilket fanns kostnader för både det nya biblioteket och det nya gymnasiet.

Bibliotekets ekonomiska läge förändrades radikalt. Bibliotekets inkomster ökade från 224 115 kronor år 1969 till 494 000 år 1970 och till 973 000 år 1971, efter etableringen av samarbetet med Vaxholm. Detta har inneburit en ökning på 334 % under 2 år. Det måste ha varit en enorm skillnad för verksamheten. Pengarna skulle användas till realisering av utvecklingsplanen. Personalfrågor och lokalfrågor stod högst på prioriteringslistan. Rekrytering av personalen startades. Lokalplaneringsgruppen utarbetade plan för både tillfällig och permanent lösning för lokalisering av huvudbiblioteket.

Samtidigt förändrades de lokala förhållandena inom kommunen. Kommunsammanslagningen av Österåker och Vaxholm, som genomfördes år 1974, ändrade både kommunens karta och ekonomi. För biblioteket, som inledde samarbetet med Vaxholm 4 år innan reformen genomfördes, blev denna reform en möjlighet att få ett större utvecklingsbidrag, att effektivisera resursutnyttjandet och dra nytta av kommunens gynnsamma ekonomi. Befolkningen i Österåkers kommun fortsatte att växa med liksom tidigare stor andel av barnfamiljer. Sammanslagningen med Vaxholms kommun resulterade i en befolkningsökning på nästan 5000 personer. Biblioteket måste ha känt sig manat till att mäta sig med den växande skaran av besökare.

Som jag skrev tidigare, hade inrättandet av kulturnämnden i kommunen och dess senare ansvarsövertagandet av folkbiblioteket en stor betydelse för biblioteket. Det är också uppenbart att statliga utredningar och beslut hade inflytande på kommunens och kulturnämndens agerande. Enligt den nationella politiken var det viktigt att stärka och bredda folkbibliotekets roll i kulturlivet. Folkbiblioteken skulle vara kommunala kulturhus, en mötesplats och centrum från vilket den kvalitativa kulturen skulle spridas till alla. Redan i betänkande "Folk- och skolbiblioteket" från 1949 signalerades bibliotekets bredare

verksamhetsområde, men det var utredningarna från slutet på 60-talet, ”Försök med biblioteket” och ”Boken”, som verkligen drev på denna fråga.

I Österåkers kulturnämnds yttrande över Kulturrådets ”Ny kulturpolitik” kan man läsa följande:

Det övergripande målet är att skaffa en bättre samhällsmiljö och bidra till jämlikhet även inom kulturområdet. (...) Bibliotekens verkliga funktioner, utöver den att förmedla böcker av god kvalitet, är att vara en samlingspunkt för många olika kulturaktiviteter, där bildkonst, teater, musik, sång, barn- och ungdomsverksamheter av skilda slag kan förverkligas.³⁰²

Detta avspeglades i folkbibliotekets verksamhet i allmänhet och dess allmänskulturella samt barn- och ungdomsverksamhet i synnerhet.

Attityden till kulturen ändrades alltså under 60-talet och den offentliga kommunala viljan att bekosta folkbiblioteket växte. Förändringen stämde väl med de nationella tendenserna. Detta var dock ingen obegränsad kredit. I det intensiva kommunala byggandet och centrums utveckling var kostnader för folkbiblioteket en känslig fråga och folkbiblioteket fick kämpa för sin lokalisering och för sina nya lokaler. Artiklar i den lokala pressen från den tiden vittnar om den stora osäkerheten kring kommunens beslut om huvudbibliotekets nya lokaler och dess lokalisering.

Biblioteksplaneringsgruppen förberedde planer och underlag för byggande och flyttning av huvudbiblioteket. Det nya biblioteket skulle motsvara rekommendationer som uttrycktes i utredningar och författningar. Enligt dem borde biblioteket ha centralt läge och vara placerat på bottenvåningen. ”Biblioteket måste vara beläget i markplan i centrum av centrum” stod i planerna. Önskan var att det skulle ligga i det nya centrumet. Det nya biblioteket skulle också vara tillräckligt stort för att möta den växande befolkningen. Enligt planen skulle det nya biblioteket vara 2800 kvm stort. Detta var möjligen överdimensionerat, det är svårt för mig att bedöma. Men den planerade storleken och lokaliseringen i det nya centrumet skulle vara för dyrt enligt kommunen och därför valdes den billigare lösningen i Folkets hus. Efter många år av väntan och med 4-årig försening mot utvecklingsplanen fick folkbiblioteket nya lokaler 1978. Detta var den sista milstolpen i bibliotekets utveckling under den period, som jag har analyserat.

6.3.1 Konsekvenser av händelserna under 1970-78. Personalfrågan, lokalfrågan, bokbeståndet och utlåningen, barn- och ungdomsverksamheten, allmänskulturella verksamheten.

De omedelbara konsekvenserna av den dramatiskt förbättrade ekonomin var anställning av fler bibliotekarier och kontorister samt en tillfällig lösning av lokalproblemen genom flyttningen till den provisoriska paviljongen. Anställningen av fler utbildade bibliotekarier och kontorspersonal samt fördelning av ansvarsområden, vilket rekommenderades av båda rationaliseringsutredningarna, moderniserade arbetssättet och effektiviserade arbetet samt möjliggjorde utveckling av verksamheten. På hösten 1971 flyttade huvudbiblioteket till en enplans byggnad i centrala Åkersberga. Där fick biblioteket ca 500 kvm i markplan, vilket var en betydlig förbättring i jämförelse med tidigare lokaler, som var både mindre och låg en trappa upp. Biblioteket fick nu plats för både utställningar och barn- och ungdomsavdelning men framförallt kunde man bättre organisera bokuppställning och utlåning samt erbjuda bättre möjligheter för dem som ville läsa eller studera på plats. Allt detta innebar mycket bättre service till besökarna. Lokaliseringen av huvudbiblioteket i en provisorisk paviljong blev en tillfällig men snabb och lyckad lösning. Flytten till Folkets hus 1978 blev förstås kronan på

³⁰² Österåkers kommuns arkiv, Österåkers kommun 1952-1973. Kulturnämnden protokoll 1972-1973, AI:3, 28/02/73, § 26

verket för alla ansträngningar, satsningar och förväntningar under de tidigare åren. Huvudbiblioteket fick äntligen sin lokalisering, som fungerar än idag. Lokaliseringen blev inte den optimala. Biblioteket ligger undanskymt, på baksidan av centrum. Det positiva är att det ligger i markplan och delar ingången med en biograf och en kafeteria. Ytan blev inte så stor som planeringsgruppen ville, men den var tillräcklig för att ge plats för olika verksamhetsdelar.

Folkbiblioteksverksamheten expanderade tack vare de nya förutsättningarna. Bokbeståndet ökade kraftigt. Det ökade med ca 260 % mellan åren 1970 och 1978. Utlåningen sköt i höjden. Den ökade med ca 243 % mellan åren 1970 och 1978. Utlåning av band per invånare uppnådde mycket höga nivåer både regionalt och nationellt. Bokbussverksamheten startades 1972. Utlåningssiffrorna för bokbussen vittnar om hur viktig denna verksamhet var i kommunen.

1973, det första hela arbetsåret för bokbussen, gick bokbussens utlåning upp till 73 259 band. Detta var över 21 % av hela utlåningen på folkbiblioteket. 1978 var denna siffra nästan 19 %. Bokbussen svarade för omkring en femtedel av den totala utlåningen och hade varit den största "filialen" under alla år (större än Vaxholms stadsbibliotek).

Barn- och ungdomsverksamhet fick andra dimensioner än tidigare. Man lyckades skapa en stimulerande miljö för läsande och lyssnande barn och ungdomar. Man införde aktiviteter som hade till syfte att introducera barnen i biblioteket och uppmuntra läsningen. Man började ett samarbete med förskolor och barninstitutioner, skickade boklådor, informerade, träffade barn, föräldrar, lärare. Den årliga inbjudan av alla kommunens fyraåringar organiserades konsekvent och resulterade i 40 -50 % av närvaro. Vid sidan av regelbundna sagostunder och visningar av biblioteket för äldre barn och ungdomar organiserades många olika arrangemang, filmvisningar, lek m.fl. Även de lite mer kontroversiella aktiviteterna som "Lördagslek" syftade på propagering för böcker och läsning bland barnen. Det är förstås omöjligt att veta vad alla dessa aktiviteter egentligen gav för resultat, men de stämde i alla fall bra med tidens anda och följde rekommendationer i utredningarna "Förskolan 1-2" och "Barns fritid" om bibliotekets betydelse i barnens läsvanor och kvalitativ fritid.

Den allmänkulturella verksamheten blomstrade. Flera konstutställningar och utställningar med andra teman organiserades varje år. Författaraftnar, diskussionskvällar, föreläsningar, filmvisningar och musikaftnar hade fyllt biblioteksprogrammet varje vecka. Man försökte till och med låna ut konstverk inom ramar för det centralt organiserade Artoteket. Detta var en avspeglning av den nationella bibliotekspolitiken och tidens anda som var möjlig att förverkliga tack vare det gynnsamma ekonomiska läget.

6.4 Folkbibliotekets situation i början av 1980-talet och konsekvenserna av den ekonomiska krisen

Under början av 80-talet drabbades den kommunala ekonomin av en kris. Kommunen tvingades till besparingar vilket också berörde folkbiblioteket. Det kommunala anslaget till biblioteket minskade med nästan 9 % mellan 1981 och 1983. En del av minskningen kan förklaras med kommundelningen som genomfördes under 1982, men en del måste ha berott på minskade anslag. Detta hade negativa konsekvenser för folkbiblioteket. Öppethållandet minskade, personalstyrkan krympte och bokbeståndet växte minimalt. Utlåningen minskade under hela perioden. Utlån per invånare sjönk från 15,21 år 1975 till 12,80 år 1980. Det enda som gick mot strömmen var bokbussen vilkens utlåning ökade faktiskt med drygt 35 % mellan 1979 och 1983. Både barn- och ungdomsverksamhet och allmänkulturell verksamhet hade beskrivits.

6.5 Summering av analysen och slutsatser

Österåkers folkbiblioteks utveckling från bildandet 1952 till flyttningen till Folkets hus 1978 och några år efteråt är tydligt sammanbunden med både de lokala förhållandena och den nationella kulturpolitiken. Det är klart att biblioteket alltid hade varit beroende av de beslut som fattades på både statlig och kommunal nivå och som bestämde yttre ramar för biblioteksverksamheten. Det är inom dessa ramar som folkbiblioteket kunde agera. Speciellt gällde detta de ekonomiska möjligheterna men även lokaliseringen av sina enheter. Det är också klart att biblioteket påverkades av de nationella utredningarna och besluten även i den meningen att biblioteket ville förverkliga de visioner och rekommendationer, som innefattades i dessa. Samtidigt var bibliotekets öde sammanflätat med kommunens. Förändringarna i kommunen berörde direkt biblioteket. Under årens gång genomgick biblioteket omorganisationer i takt med kommunreformerna och upplevde ekonomiskt uppsving sedan kommunen stegvis tog över ansvaret för folkbiblioteket. Samtidigt försökte biblioteket leva upp till kommunens växande ambitioner när det gäller kultur och dess jämlika spridning i samhället.

Förslag i 1949 års betänkande avspeglas tydligt i de beslut som följde kommunreformen 1952. Sammanslagningen av det kommunala biblioteket och studiecirkelbiblioteken samt avveckling av studiecirkelbiblioteken skedde precis vid kommunernas Österåker och Östra Ryd sammanläggning. Samtidigt delades kostnader för biblioteksverksamheten mellan kommunen och staten. Strax efter tog kommunen merparten av det finansiella ansvaret, vilket var ett av förslagen i betänkandet och ett av de politiska målen i bibliotekspolitiken. Det statliga utvecklingsbidrag som infördes efter statsbidragssystemet 1965 för att stimulera utvecklingen av eftersatta folkbibliotek spelade verkligen den rollen för Österåkers folkbibliotek. Biblioteksverksamheten blomstrade, bok- och mediebeståndet byggdes upp, nya former av aktiviteter prövades och detta var avspeglings av den allmänna tendensen i hela landet. ”Den nya kulturpolitiken” började de facto innan den statliga rapporten kom ut 1972.

Socialdemokratins ambitioner om bildningens och kulturens demokratiska spridning i samhället började realiseras tidigt i Österåkers kommun. Detta skedde framförallt genom bildandet av den politiska grunden, en slags utgångsplattform som gjorde att biblioteksfrågor blev en självklar del i den kommunala politiken och konkret genom bildandet av ABF:s studiecirkelbibliotek samt genom det kommunala stöd som det socialdemokratiska styret lämnade till biblioteket.

Kommunreformerna och Österåkers sammanläggning med Östra Ryd, Ljusterö och under en tidsperiod med Vaxholm frigjorde ekonomiska resurser för folkbiblioteket. Biblioteket fick mer pengar av kommunen.

Finansieringen hade alltid varit grunden och utgångspunkten för bibliotekets verksamhet. Personalen hade varit förutsättningen för hur verksamheten utvecklades, vilka möjligheter som togs tillvara och vilka som förbisetts. Lokalerna skapade de fysiska möjligheterna eller begränsningarna för utvecklingen. Fanns det pengar, fanns det utbildad personal och adekvata lokaler så kunde verksamheten utvecklas. Denna utveckling syns ganska tydligt i utlåningssiffrorna samt i omfånget och variationen av barn- och ungdomsverksamheten och den allmänskulturella verksamheten. I Österåkers folkbibliotekshistoria framskred utvecklingen i takt med att finansieringen, personalfrågan och lokalfrågan löstes. Milstolparna i bibliotekets historia var just lösningarna på de problemen. De tillsammans med det mänskliga engagemanget förvandlade biblioteket till ett modernt kommunalt folkbibliotek.

Folkbibliotekets utveckling kan följas även i utvecklingen av utlån per invånare:

Tabell nr 23. Utlån per invånare

ÅR	UTLÅN/INV.
1950	0,47
1955	1,84
1960	3,46
1965	4,32
1970	6,53
1975	15,21
1980	12,80
1985	9,3

Baserad på tidigare uppgifter om befolkningsmängd och utlåning

7. Sammanfattning

Den här uppsatsen handlar om Österåkers folkbibliotekshistoria under åren 1952-1983. Syftet har varit att analysera framväxten och utvecklingen av folkbiblioteket i Österåker genom de för utvecklingen viktigaste faktorerna samt i samspel med de lokala och nationella förhållandena. Mitt mål har varit att identifiera och analysera de viktigaste händelserna i bibliotekets utveckling samt att analysera viktiga utvecklingsfaktorer: finansieringen, personalfrågan, lokalfrågan, bokbeståndet och utlåningen, samt barn-, ungdoms- och den allmänskulturella verksamheten. Analysmaterial består nästan uteslutande av arkivmaterial. Det kompletteras bara av en intervju och några tidningsartiklar. Jag genomför en kvalitativ analys med hjälp av den hermeneutiska modellen. Modellens kärna ligger i analysen av relationen mellan orsak och verkan samt i den öppna spiralen av tankeresonemang som rör sig mellan delar och helheter av den analyserade verkligheten. Resultaten av analysen visar att god ekonomi, adekvat personalstyrka och lämpliga lokaler genererar biblioteksutveckling i form av ökade bokbestånd och utlåning samt bred barn- och ungdomsverksamhet och kulturell verksamhet. Resultaten gäller för utvecklingen under de för perioden gällande omständigheterna. Resultaten visar samtidigt att utvecklingen är beroende av det omgivande sammanhanget.

Folkbiblioteket i Österåker utvecklades sedan starten 1952 från ett litet och eftersatt kommunbibliotek till ett relativt stort och modernt kulturcentrum på 1970-talet. Första viktiga händelsen i bibliotekets historia var flytten till större lokaler i kommunalhuset 1955 och den förbättrade ekonomin. Trots detta fortsatte biblioteket att vara ett litet deltidsbibliotek fram till slutet på 1960-talet. Andra viktiga händelsen var anställningen av Inger Bergström som var den första fackutbildade bibliotekarien i Österåkers folkbibliotek. Detta hände 1969. Hennes kompetens tillsammans med möjligheter som skapades av staten genom tilldelningen av utvecklingsbidrag 1970 förändrade radikalt bibliotekets läge. Man hade anställt utbildad och fler personal och så småningom löst lokalproblem, först genom att flytta till de provisoriska lokalerna i paviljongen 1971 och sedan genom att flytta till den permanenta lokaliseringen i Folkets hus 1978. Folkbibliotekets verksamhet blomstrade. Bokbeståndet och utlåningen ökade. Utlåningen nådde rekordnivåer under 1970-talets andra hälft. Barn- och ungdomsverksamheten växte, biblioteket höll fokus på läsuppmuntrande aktiviteter med traditionella sagostunder och biblioteksvisningar, men prövade även andra mer okonventionella former av arbete med barn och ungdomar. Den allmänskulturella verksamheten omfattade bland annat konst- och temautställningar, författaraftnar, möten och debatter. Den ekonomiska krisen i början av 1980-talet resulterade i försämrade ekonomiska villkor för folkbiblioteket. Personalstyrkan minskade, bokbeståndets ökning avstannade och verksamheten krympte.

Bibliotekets tidiga utveckling och dess senare förvandling skedde huvudsakligen under påverkan av de lokala förutsättningarna samt den allmänna kulturpolitiska riktningen i Sverige, men också tack vare människor som engagerade sig i bildnings- och biblioteksfrågor. Utvecklingen var hela tiden beroende av förändringarna i bibliotekets omgivning. Kommunsammanläggningarna, befolkningens tillväxt, kommunens ekonomiska läge, kulturpolitik på både kommunal och statlig nivå, allt detta, påverkade folkbibliotekets ekonomiska möjligheter och hade även inverkan på lokaliseringen av folkbibliotekets enheter. Adekvata lokaler och fackutbildad personal blev grunden för den positiva utvecklingen som avspeglades i ökat bokbestånd och utlåning, samt i väl fungerande och varierande barn- och ungdomsverksamhet samt allmänskulturell verksamhet.

Analysen av åren 1952-1983 i Österåkers folkbibliotekshistoria visar det kommunala bibliotekets väg från själva bildandet, genom de första och svåra åren mot en heroisk tid av byggandet av verksamheten, kamp om lokalerna och anställning av fler och utbildad personal, till de glada rekordåren då verksamheten blomstrade och utlåningen låg på topp, och vidare till en något avmattad period i besparingarnas tid.

Källförteckning

Otryckta källor

Folkmängden i Sveriges kommuner 1950-2001, www.scb.se

Muntliga uppgifter i författarens ägo
Bergström, Inger. Intervju från 31 maj 2006

Österåkers folkbibliotek

Pressurklipp:

Barnbibliotekarien: ett bibliotek behöver inte vara dödyst. *Vaxholms Tidning*, 1972-07-10

Barnen flitiga lånare i biblioteket. Bakgrundsmusik förgyller sagan. *Vaxholms Tidning*, 1974-03-21

Barnpassning på biblioteket för lördagsstressade föräldrar blev succé. *Expressen*, 1971-04-25

Biblioteket får vänta, gymnasiet går före. *Norrälje Tidning*, 1975-09-22

Biblioteket ska ligga i centrum. *Norrälje Tidning*, 1975-03-10

Gymnasiet spräcker planer om nya biblioteket. *Dagens Nyheter Nordost*, 1975-09-25

Hård strid om nytt bibliotek i Åkersberga. *Norrälje Tidning*, 1975-06-25

Moderater går emot ett nytt stadsbibliotek. *Norrälje Tidning*, 1975-04-07

Nya biblioteket i Åkersberga. Provisorium med fler aktiviteter. *Vaxholms Tidning*, 1971-01-04

Åkersberga biblioteksfråga lagd på is efter votering. *Vaxholms Tidning*, 1975-03-20

Åkersberga bibliotek samhällets vardagsrum. *Vaxholms Tidning*, 1971-12-30

Åkersberga får sitt bibliotek. *Dagens Nyheter Nordost*, 1975-10-02

Verksamhetsberättelser:

Vaxholm, bibliotekets årsberättelse 1974

Vaxholm, Kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1976

Vaxholms kommun, Kulturnämnden, verksamhetsberättelse 1978-1982

Österåkers kommun, Kulturnämnden verksamhetsberättelse 1983-1984

Österåkers kommun, Kultur- och fritidsnämnden 2004, årsredovisningar och verksamhetsberättelser

Roslagssamling

Hedén, Harry, Högman, Filip. Intervju från 29/09-1968

Österåkers kommuns arkiv

Östra Ryds kommun 1863-1951:

Östra Ryds kommunalstämma protokoll 1863-1890, A I:1

lånejournal 1884-1969, D I:1

Östra Ryds kommunalnämnd, inkomna och utgående handlingar 1868-1890, E I:1

kommunalfullmäktige protokoll 1939-1951, A I:1

Östra Ryds biblioteksstyrelse

Protokoll 1946-51, A I:1

Östra Ryds folkbibliotek, lånejournal 1946-48, förvärvsjournal 1946-69
utlåningsjournal 1948-65, D I:1
Verifikationer, G I:1

Ljusterö kommun 1863-1966:
Ljusterö folkbibliotek
Kassaböcker, HII:7

Österåkers kommun 1863-1951:
Kommunalnämnd protokoll över kommunalnämndssammanträde med Östra Ryd
1949- 1951, AI b:1

ABF: s biblioteksstyrelse, Åkersberga studiecirkelbibliotek
Protokoll 1933-1952, A I:1
Förvärvskatalog 1933-1952, D I:1
Statistik, journal över utlåning 1933-1952, H I:1

Österåkers kommun 1952-73:
Kommunalnämnd protokoll 1952-56, AI:1
Kommunalnämnd protokoll 1966, AI:5
Kansliet, inkomna och utgående handlingar 14-17, 1952, EI:3
Kommunalfullmäktige protokoll 1952- 56, AI:1
Kommunalfullmäktige protokoll 1957- 59, AI:2
Kommunalfullmäktige protokoll 1960- 61, AI:3
Kommunalfullmäktige protokoll 1962, AI:4
Kommunalfullmäktige protokoll 1963, AI:5
Kommunalfullmäktige protokoll 1964, AI:6-8
Kommunalfullmäktige protokoll 1965, AI:9-10
Kommunalfullmäktige protokoll 1966, AI:11-12
Kommunalfullmäktige protokoll 1967, AI:13-14
Kommunalfullmäktige protokoll 1968, AI:15-17
Kommunalfullmäktige protokoll 1969, AI:18-21
Kommunalfullmäktige protokoll 1970, AI:22-25
Kommunalfullmäktige protokoll 1971, AI:26-28
Kommunalfullmäktige protokoll 1972, AI:29-31
Kommunalfullmäktige protokoll 1973, AI:32-34
Kulturnämnd arbetsutskott protokoll 1971-73, AII:2
Kulturnämnd protokoll 1966-69, AI:1
Kulturnämnd protokoll 1970-71, AI:2
Kulturnämnd protokoll 1972-73, AI:3

Österåkers folkbibliotek/kulturnämndens biblioteksutskott
Protokoll 1962-73, AII:1

Vaxholms kommun 1974-1982:

Kommunfullmäktige budget, verksamhetsberättelser VHP, kommunplaner KP 1974-79, GI:1

Kommunfullmäktige budget, verksamhetsberättelser VHP, kommunplaner KP 1980-82, GI:2

Kulturnämnd protokoll 1974-1979, AI:1- 6

Kulturnämnd protokoll 1980, AI: 7

Kulturnämnd protokoll 1981-82, AI: 8

Österåkers kommun 1983-:

Kulturnämnden protokoll 1983-85, AI: 1

Österåkers kommuns hemsida, www.osteraker.se

Tryckta källor och litteratur

Adelsköld, Elsie, Stahre, Ulla & Andersson, Lars, G. (1990). *Boklåda, bokbuss bokbåt. Fyra decennier länsbibliotek i Stockholms län*. Stockholms stadsbibliotek skriftserie, nr 6. Stockholm.

Bergström, Inger. (1978). Nytt huvudbibliotek i Åkersberga. *Biblioteksbladet*, nr 1978:5, s. 93-97.

Biblioteksarbete. En översyn av verksamheten vid kommunala bibliotek. (1972). Betänkande avgivet av 1970 års rationaliseringsutredning vid folkbiblioteken. Lund: Bibliotekstjänst.

Boken. (1974). Litteraturutredningens huvudbetänkande. Stockholm: Utbildningsdepartementet. (Statens offentliga utredningar, SOU 1974:5).

Folkbibliotek i Sverige. (1984). Betänkande av folkbiblioteksutredningen. Stockholm: Utbildningsdepartementet. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1984:23).

Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen. (1982). Stockholm: Liber Förlag.

Folk- och skolbibliotek. (1949). Betänkande och förslag avgivet av folkbibliotekssakkunniga. Stockholm: Ecklesiastikdepartementet. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1949:28).

Författningar och föreskrifter rörande folk- och skolbibliotek. (1958). Utgivna av Bengt Hjelmqvist. 2., omarb. uppl. Lund: Bibliotekstjänst. (Sveriges allmänna biblioteks-förening Handböcker, 11).

Försök med bibliotek. (1972). Litteraturutredningens biblioteksstudier. Stockholm: Utbildningsdepartementet. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1972:61).

Hjelmqvist, Bengt. (1993). *Det starka biblioteket*. Lund: Bibliotekstjänst.

Jacobsson, Thord Plaenge (1982). *Folkbiblioteken under 1960- och 1970-talet*. Ingår i *Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen*. (1982). Stockholm: Liber Förlag.

Jarneberg, Eric. (1990). *Roslagsbanan och bygden 1885-1985*. *Stockholms läns hembygdsförbunds skriftserie*, nr 10. Täby hembygdsförening skriftserie, nr 19.

Lööf, Evert. (1992). *Österåker förr och nu*. *Österåkers hembygds-och fornminnesförening*. Hembygdskrift nr 1, Industrier i gamla Österåker nr 2, Österåker från forntid till nutid nr 3.

Milstolpen. (1983). *Milstolpen*. Österåkers hembygdstidning, nr 1.

Nationalencyklopedin, band 2, 6, 11, 17 - Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB, 1991.

Nationalencyklopedins ordbok, band 1, 2, 3 - Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB, 1996.

Ny kulturpolitik. Nuläge och förslag. (1972). Stockholm: Utbildningsdepartementet. (Statens offentliga utredningar (SOU), 1972:66).

Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek. (1960). Betänkande avgivet av särskilda kommitterade. Lund: Bibliotekstjänst.

Palmgren, Valfrid. (1911). *Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige, afgifvet den 28 september 1911*. Stockholm: Ivar Haeggströms boktryckeri.

Prenzlau-Enander, Gabriele. (1998). *I Roslagen*. Stockholm: Stockholms läns museum och Österåkers kommun.

Ramberg, Klas & Runfors, Ann. (1994). *Bildning och nöje. Om IOGT- och ABF-bibliotekaries erfarenheter*. Stockholm: Nordiska museet.

SOU 1949:28 (1949). Se: *Folk- och skolbibliotek*.

SOU 1972:61 (1972). Se: *Försök med bibliotek*.

SOU 1972:66 (1972). Se: *Ny kulturpolitik. Nuläge och förslag*.

SOU 1974:5 (1974). Se: *Boken*.

SOU 1984:23 (1984). Se: *Folkbibliotek i Sverige*.

Statistisk årsbok för Sverige 1981

Thurén, Torsten. (1986). *Orientering i källkritik. Är det verkligen sant?* Stockholm: Liber AB.

Torstensson, Magnus. (1996). *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna. Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*. Göteborg: Göteborgs universitet: Institutionen för tvärvetenskapliga studier av människans villkor.(Uppsatser från avdelningen för biblioteks- och informationsvetenskap).

3 hus i Åkersberga. Föreningshuset / Folkets Hus. 1909-1984. (1984). Åkersberga.

Tynell, Knut. (1931). *Folkbiblioteken i Sverige. Det svenska folkbildningsarbetet, del I: Norstedts lilla bibliotek* under redaktion av fil. lic. Rolf Nordenstreng och andre bibliotekskonsulenterna fil. lic. Hans Küntzel. Stockholm: P. A. Nordstedt & Söners Förlag.

Åberg, Åke. (1982). *Folkbibliotekens historia intill 1960-talet. Ingår i Folkbibliotek i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen.* (1982). Stockholm: Liber Förlag.

Åberg, Alf. (1989). *Vår svenska historia. 5., uppl. (specialutgåva).* Stockholm: Natur och Kultur.

Årsbok för Sveriges kommuner 1919. (1920). Andra årgången. 1919. Kungliga Statistiska Centralbyrån. Stockholm: P.A. Nordstedt & Söners Förlag.

Ödman, Per-Johan. (1994). *Tolkning förståelse vetande. Hermeneutik i teori och praktik.* Göteborg: Norstedts.

Österåkers Arbetarekommun 75 år. 1910-1985. (1985).

Bilaga 1. Kronans värde 1914 – 2005

År	Värde	År	Värde	År	Värde	År	Värde	År	Värde
1914	100	1933	151	1952	326	1971	650	1990	3036
1915	115	1934	152	1953	328	1972	689	1991	3319
1916	130	1935	155	1954	331	1973	735	1992	3395
1917	164	1936	157	1955	339	1974	808	1993	3553
1918	241	1937	162	1956	356	1975	887	1994	3631
1919	266	1938	165	1957	372	1976	979	1995	3723
1920	271	1939	170	1958	388	1977	1090	1996	3740
1921	221	1940	193	1959	391	1978	1200	1997	3760
1922	184	1941	219	1960	407	1979	1286	1998	3754
1923	174	1942	234	1961	416	1980	1461	1999	3772
1924	174	1943	235	1962	436	1981	1638	2000	3809
1925	177	1944	234	1963	449	1982	1778	2001	3902
1926	171	1945	233	1964	463	1983	1937	2002	3986
1927	169	1946	234	1965	487	1984	2092	2003	4063
1928	170	1947	241	1966	519	1985	2246	2004	4078
1929	168	1948	255	1967	540	1986	2341	2005	4097
1930	162	1949	256	1968	551	1987	2440		
1931	157	1950	260	1969	556	1988	2582		
1932	155	1951	304	1970	605	1989	2748		

Uppgifter från www.scb.se